МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА,
ПСИХОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Збірник матеріалів учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції

Львів 2023

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Кафедра теорії права та конституціоналізму

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Збірник матеріалів учасників
П'ятої міжнародної науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 22 вересня 2023 року)

Львів
Видавництво "БОНА"
2023

УДК 342-044.247(4)
С 89

С 89 СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ (Збірник матеріалів учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції) [Текст] /Львів : ПП "Видавництво "БОНА" , 2023. 274 с.

ISBN 978-617-8097-56-1

У збірнику опубліковано матеріали доповідей учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні», яка відбулась 22 вересня 2023 року в Навчально-науковому інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Конференцію організувала кафедра теорії права та конституціоналізму.

У своїх виступах учасники, серед яких відомі зарубіжні та вітчизняні дослідники, практикуючі юристи, аспіранти та студенти, розкрили актуальні наукові та практичні питання, що стосуються сучасного конституціоналізму та ідентичності, забезпечення прав та свобод громадян, національної безпеки та імплементації європейських стандартів функціонування публічної влади в Україні.

Призначається для науковці, здобувачів, аспірантів, студентів, практиків, громадських діячів та усіх небайдужих до проблематики конференції.

Рекомендовано до друку за рішенням кафедри теорії права та конституціоналізму Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 2 від 25 вересня 2023 року) та рішенням Вченої ради Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 2/23 від 18 жовтня 2023 року).

УДК 342-044.247(4)

ISBN 978-617-8097-56-1

© Національний університет «Львівська політехніка», 2023

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Віталій Ковальчук

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПЕРІОД В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 11

Михайло Кельман

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ СПРИЙНЯТТЯ БУТТЯ ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ –ПІЗНАВАЛЬНИЙ СЕНС ПРАВОРОЗУМІННЯ 18

Наталія Пархоменко

КОНЦЕПЦІЯ «СПІЛЬНОГО» СУВЕРЕНІТЕТУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: СУТНІСТЬ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ 22

Олексій Кресін

РАННЬОМОДЕРНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ..... 27

Олексій Мельник

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РОЗГЛЯДУ ПОДАНЬ ПРО НАДАННЯ ЗГОДИ НА ЗАТРИМАННЯ СУДДІ, УТРИМАННЯ ЙОГО ПІД ВАРТОЮ ЧИ АРЕШТОМ..... 31

Юрій Ключковський

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО МІСЦЯ ЗАКОНУ «ПРО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ» У СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 35

Петро Стецюк

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ 39

Анатолій Заєць

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ.....43

Ігор Копотун, **Леся Дучимінська**

РОЗШИРЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ – ОДНА З РЕАЛЬНИХ ЗАГРОЗ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 47

Ірина Дробуш

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....50

Олег Марцеляк

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: СТАН І ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ 55

Олександр Колб, **Олександр Пирожик**

ПРО ДЕЯКІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС 60

Василь Топчій, **Оксана Топчій**

ПРО ДЕЯКІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ: ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ ШЕФФІЛЬД ХАЛЛАМ 63

Василь Стратонов, **Андрій Дзюрбель**

МОВА ЯК ФОРМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УКРАЇНІ.....67

Марек Рембєж

ROLA INTERNETU W PROCESIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ 71

Алієв Амір Ібрагім

THE MODERN PARADIGM OF CONSTITUTIONAL VALUES AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....75

Напрям 1
НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

Микола Кравчук

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА 84

Роман Луцький

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 88

Роман Мартинюк, **Тетяна Хомич**

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ 94

Ірина Жаровська

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 98

Антоніна Токарська, **Анастасія Шардакова**

РОЛЬ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗУСИЛЛЯХ УКРАЇНИ 101

Лілія Ярмол, **Вікторія Чиж**

УХИЛЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ 104

Ярина Богів, **Оксана Підгородецька**

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 108

Ірина Андрусяк

ПРО ВЗАЄМОДІЮ НАУК У ЛОГІЦІ ІБН СІНИ 111

Олена Ромців, **Анна Кузь**

ВІЙНА ЯК ВИКЛИК КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ 114

Ярина Богів, **Анастасія Шардакова**

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ 119

Ірина Перів

ІСТОРИЧНА ДІАЛЕКТИКА ЖІНОЧИХ ТОВАРИСТВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ XIX- XX СТОЛІТТЯ 123

Ростислав Кельман

ПРАВО ЯК МАСШТАБ, МІРА СВОБОДИ, І ВОДНОЧАС ВЛАСТИВІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ 128

Юлія Плюта

РАТИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ: ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ 132

Напрям 2
ПРАВА ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Андрій Боровик, **Властиміл Віцен**

ПРЕЗУПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ, ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ ПІДТВЕРДЖЕНА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ 135

Степан Сливка

АСПЕКТИ ПРИРОДНОГО ПРАВА У ДЕСЯТИ ЗАПОВІДЯХ БОЖИХ 137

Тетяна Бабкова

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 140

Ярина Богів, **Юлія Мозольова**

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ 145

Соломія Цебенко, **Ярина Левіновська**

ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖНАРОДНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ 149

Ярина Богів, **Вікторія Клинчик**

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У РЕГУЛЮВАННІ КОНФЛІКТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МИРУ 152

Соломія Цебенко, **Габрієлла Пехньо**

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРАЇНАХ ЄС 156

Лілія Ярмол, **Оксана Підгородецька**

ЮРИДИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ 158

Оксана Баскакова, **Валерія Чиж**

ОКУПАЦІЯ ЯК ФОРМА НЕЗАКОННОГО ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЩОДО ТЕРИТОРІЇ ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ 162

Юрій Гелемей

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 166

Юрій Колтун

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ 168

Владислав Куксов

ВТРУЧАННЯ В ПРАВО (СВОБОДУ) УПОВНОВАЖЕНИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЯК ФОРМА ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ 170

Тетяна Бекерська

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ 175

Юлія Байовська

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ І УКРАЇНСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 179

Соломія Ницяпин

ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 182

Діана Солудчик

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 187

Юлія Мозольова

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 192

Максим Дидик

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ 196

Катерина Продан

ПОРЯДОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 199

Наталія Федишин

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 203

Валерія Чиж

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 206

Напрям 3
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Володимир Рибалко

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДИСЦИПЛІНАРНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДДІВСЬКИХ ПРОСТУПКІВ 210

Богдана Мельниченко, **Вікторія Мельниченко**

ФЕНОМЕН ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ 214

Наталія Стецюк

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРОЦЕДУРУ КОНКУРСНОГО ВІДБОРУ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ, ВІДПОВІДНО ДО РЕКОМЕНДАЦІЙ ВЕНЕЦІЙСЬКОЇ КОМІСІЇ 217

Яна Бенедик

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАКТИКИ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА ПОРУШЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ЄС ЙОГО ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ 221

Тарас Пашук

ДО ПИТАННЯ ПРО ВНУТРІШНІЙ АСПЕКТ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ 226

Maiia Pyvovar

DO PYTANIA REALIZACJI ZASADY DECENTRALIZACJI WŁADZY JAKO INTEGRALNEJ PODSTAWY FUNKCJONOWANIA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO: DOŚWIADCZENIA POLSKI 231

Ярина Богів, **Дар'я Субботіна**

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ 235

Олена Ромців, **Назар Левчук**

ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В НАПРЯМКУ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС 238

Соломія Цебенко, **Олег Лютий**

ВЗАЄМОДІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З УКРАЇНСЬКИМ СУДОЧИНСТВОМ 242

Соломія Цебенко, **Ілона Мотос**

ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ 246

Соломія Цебенко, **Діана Польна**

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ 249

Катерина Гирька

РОЛЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ЯК ЗАКОНОДАВЧОГО ОРГАНУ В УМОВАХ ВІЙНИ 254

Христина Зубрицька

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ 258

Мар'яна Кузьм'як

МАЙБУТНЄ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ: НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ 262

Вікторія Олійник

ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 265

Аліна Панько

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ЦІЛІ, ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЯ 267

Віталій Ковальчук
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПЕРІОД В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

З моменту оголошення в Україні воєнного стану Указом Президента України від 24 лютого 2022 року всі органи публічної влади почали функціонувати в особливому режимі. Відповідно до пункту 6 Указу на обласні, Київську міську державну адміністрацію, органи місцевого самоврядування покладено обов’язок утворити ради оборони та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [1].

З перших тижнів повномасштабного вторгнення Президент, Уряд та Верховна Рада України були стурбовані ситуацією, яка склалася і тому спрямували зусилля на посилення управління з центру, розширюючи повноваження органів виконавчої влади на місцях і відповідно – обмежуючи їх органам місцевого самоврядування. З цією метою на час воєнного стану глава держави створив в областях та районах тимчасові спеціальні органи – військові адміністрації. Мета їх створення зрозуміла: разом з військовим командуванням забезпечувати впровадження заходів воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку. Вони були сформовані на основі обласних та районних державних адміністрацій.

Однак роль органів місцевого самоврядування в період війни не можна недооцінювати, вони залишаються важливим механізмом в забезпеченні ефективного функціонування публічної влади та обороноздатності держави. Про це яскраво засвідчили дії органів місцевого самоврядування в перші дні широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну. На них було покладено завдання створення добровольчих формувань територіальних громад відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву». Це також створення

блокпостів, захисних споруд та інших умов для ефективної діяльності добровольчих загонів [2].

Там де не було бойових дій органи місцевого самоврядування активно включилися у волонтерську діяльність та допомогу Збройним Силам України. Є багато прикладів, коли вони самі ініціювали волонтерський рух, інші – активно сприяли йому на рівні територіальних громад.

Переважна більшість представників органів місцевого самоврядування залишались на місцях та організували життєдіяльність територіальних громад у нових умовах. Маємо не багато випадків, коли депутати, голови громад розгубилися і не взяли на себе відповідальність за важливі для людей рішення, переїхали у безпечні місця. Тому, є всі підстави вважати, що місцеве самоврядування успішно справляється з новими викликами в умовах воєнного стану. Варто додати, що одна із причин злагодженої та оперативної реакції на екстремальні умови – це децентралізація та розширення повноважень на місцях, які були, хоча і не в повній мірі, запровадженні в останні роки.

Важливим є те, що навіть в умовах війни, саме місцевого самоврядування та функціонування органів місцевого самоврядування сприяє формуванню, функціонуванню і вдосконаленню локальної системи охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина, завдяки чому формуються та рельєфно виокремлюються одні з найважливіших функцій місцевого самоврядування – правозахисна і правоохоронна [3, с.67]. Це відбувається передусім тому, що органи самоврядування знаходяться найближче до людини (члена територіальної громади) та її потреб, а тому здатні надати їй першу необхідну допомогу.

В перші дні війни саме органи місцевого самоврядування стали основним центром охорони та захисту цивільного населення. Це зумовлено тим, що в різних регіонах країни були різні виклики, якщо на Півночі, Півдні та Сході – це стримування військ агресора, то на Заході (особливо в областях, що межують з країнами Європейського союзу) це безпрецедентна кількість осіб, що шукали притулку. Додаткові функції, які випали на долю місцевої влади у перші дні війни, стосувалися великого напливу внутрішньо переміщених осіб. Органи місцевого самоврядування повинні були організували реєстрацію відповідного статусу, видачу довідок і за допомогою членів громад налагодили процес розміщення людей, які покинули свої оселі. Для того, щоб проілюструвати масштабність проблеми

звернемося до статистики. В місті Львові у довоєнний період проживало 717 тис. мешканців, вже у березні кількість осіб зросла до 2 млн., а за перший місяць війни Львівська область прийняла 5 млн. тимчасово переміщених осіб.

Як до війни, так і після оголошення воєнного стану рівень довіри громадян до органів місцевого самоврядування постійно зростає. Про це яскраво свідчать результати соціологічного дослідження проведеного Міжнародним республіканським інститутом (IRI) [4]. Предметом дослідження була оцінка думок містян, від їх загальних настроїв до сприйняття дій місцевої влади та ставлення до відбудови. Результати дослідження, яке зафіксували настрої українців під час повномасштабного вторгнення, приємно здивувало — адже виявилось, що жителі Києва та 20 обласних центрів потужно підтримують своїх мерів навіть після дуже складної зими та умов воєнного часу. Також більшість містян схвально оцінює діяльність міських рад, найвищий ступінь довіри виявили жителі Харкова (73%), Хмельницького (69%), Луцька (68%), Вінниці (67%), Івано-Франківська (62%). Особливістю актуальних настроїв опитаних стала висока доля тих, хто планує залишитися у своєму місті після війни. Переконлива більшість українців бачить майбутнє своєї країни обнадійливим, однак відсоток таких людей відрізняється у кожному місті.

За три десятки років функціонування органів місцевого самоврядування в Україні сформувалася достатньо усталений механізм функціонування органів місцевого самоврядування, практично завершувалася реформа децентралізації публічно-владних повноважень. Проте політично-соціальна реальність, що зумовлена повномасштабним вторгненням держави-агресорки на територію України свідчить про суттєві недоліки, що демонструють низький рівень законопроектних та законотворчих робіт, високий рівень їх узагальнення, декларативності і формалізму, внутрішньої суперечливості та відвертого нівелювання інтересами територіальної громади та її членів, що напряму і негативно впливають на порядок реалізації органами самоврядування своїх повноважень, включаючи й сферу захисту прав і свобод людини в межах локального соціуму. Вказане особливо десонується з тим фактом, що Україна живе у стані війни не з 24 лютого 2022 року, а з часу анексії Криму та війни на Сході держави, тобто протягом восьми років від 18 березня 2014 року.

Згідно Конституції в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (стаття 7), а народ здійснює владу

безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування (стаття 5). Відтак органи місцевого самоврядування наділені такими ж конституційними повноваженнями як й інші органи публічної влади. Тому при прийнятті законів вони не можуть бути обмежені чи скасовані. Саме на обмеження повноважень були спрямовані прийняті Верховною Радою два законопроекти № 7153 та 7269, які що правда не були підписані Президентом України. У цьому випадку глава держави дослухався до думок експертів та представників громад, що призвело до нової вдосконаленої редакції законопроекту, який згодом вступив у дію у формі Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування в період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року.

До прийняття цього Закону діяльність органів місцевого самоврядування в умовах війни в законодавстві України фактично не регламентувалися системно і комплексно в будь-якому спеціальному законодавчому документі. Окремі питання профільного характеру частково вирішувалися Законами України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року, «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року, «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року, «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року.

Прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування в період дії воєнного стану» мав на меті забезпечити належне та безперервне функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, надати їм змогу приймати оперативні рішення для забезпечення життєдіяльності громад, збільшити повноваження сільського, селищного, міського голови громади, де не ведуться бойові дії та не утворена військова адміністрація. Закон також врегулював питання діяльності військових адміністрацій населених пунктів.

Так, відповідно до Закону, сільський, селищний, міський голова набуває додаткові повноваження. Він зокрема може приймати одноосібні рішення в таких напрямках: передача коштів з місцевого бюджету на потреби Збройним Силам України; створення установ для надання безоплатної первинної правової допомоги; боротьба зі стихійними лихами та епідеміями; поводження з небезпечними відходами; звільнення

земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд; обстеження будівель і споруд пошкоджених внаслідок бойових дій; демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження визнані аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей.

Рішення, прийняті сільським, селищним, міським головою набирають чинності з моменту їх прийняття, якщо цими рішеннями не встановлено пізніший термін набрання ними чинності, та невідкладно доводяться до відома жителів відповідних територіальних громад [5].

Законом також передбачено, що у разі наявності фактів порушення сільським, селищним, міським головою відповідної територіальної громади під час реалізації Конституції чи законів України начальник обласної військової адміністрації за погодженням з Генеральним штабом Збройних Сил України порушує перед Президентом України питання про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів).

Законом України «Про правовий режим воєнного стану», який зазнав змін після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування в період дії воєнного стану» передбачено також інші підстави припинення діяльності органів місцевого самоврядування і відповідно створення військових адміністрацій. Вони створюються в межах територіальних громад у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження (ч. 3 ст. 4 Закону) [6]. Причини можуть бути різні – саморозпуск, самоусунення або просто невиконання повноважень. У районі, області військові адміністрації утворюються у разі нескликання сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" строки або припинення їх повноважень згідно із законом, або для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку (ч. 4 с. 4 Закону). Військові адміністрації населених пунктів, районні, обласні військові адміністрації здійснюють свої повноваження протягом дії воєнного стану та 30 днів після його припинення чи скасування.

Отож, досягти підстав для припинення повноважень органів місцевого самоврядування складно, але можливо. Якщо мер та депутати місцевої ради працюють належним чином і не порушують законів, – просто так припинити їх роботу

неможливо. Але це можливо у випадках, якщо місто або область окупували. Тоді депутати можуть самоусунутись, ігноруючи засідання ради. Президент в свою чергу може створити військову адміністрацію, якщо це будуть дозволяти поточна ситуація і тактична необхідність.

Досвід, набутий Україною за час війни, демонструє беззаперечну перевагу самоорганізації населення перед централізованим управлінням. Центральна влада не зможе перебрати на себе функції органів місцевого самоврядування і виконувати їх так само ефективно. Ще напередодні війни рівень довіри до місцевої влади серед громадян був одним із найвищих в порівнянні з іншими інституціями. За останній час, коли люди все більше взаємодіють з місцевою владою, оскільки вона найбільше наближена до них, це ставлення лише укріпилось. Тому ідея розпуску органів місцевого самоврядування чи довільне обмеження їх повноважень в період війни – це антиконституційні рішення, які становить загрозу національній безпеці країни. Припинення чи обмеження їх повноважень можливе лише в екстраординарних випадках, коли з'являється пряма загроза життю та безпеці громадян, які перебувають на території ведення бойових дій чи окупації. У будь-яких інших випадках це можливо лише після вмотивованого рішення суду.

Місцеве самоврядування є такою ж конституційною конструкцією, як і державна. В Конституції України достатньо чітко прописаний статус органів місцевого самоврядування, зокрема їх функції та повноваження, які вони виконують в мирних умовах. Тому внесення змін до Конституції щодо питання функціонування місцевого самоврядування видається недоцільним. Додаткового законодавчого регулювання потребують питання функціонування місцевого самоврядування в період війни. Саме цим було обумовлено прийняття Закону України «Про прийняття змін до деяких законі України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану», на основі якого були внесенні суттєві доповнення до законів «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про правовий режим воєнного стану». Останній законодавчий акт, на нашу думка, має особливе значення для конституційного правопорядку, він є своєрідним доповненням Конституції України, дія якого актуалізується в період війн.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Офіційне інтернет представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua.
2. Закон України «Про основи національного спротиву» від 27 січня 2022 року. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua
3. Михайло Баймуратов, Борис Кофман. Мілітарний конституціоналізм: до питання про ставлення, розуміння і оформлення профільної феноменології через локальну демократію. Конституціоналізм в умовах війни : збірник матеріалів учасників Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 23 вересня 2022 року). Львів, 2022. С. 67.
4. Соціологи групи Рейтинг, які діяли від імені Центру аналізу та соціологічних досліджень IRI, протягом 21 квітня — 22 травня 2023 року збирали думки жителів 21 міста України: Києва та тих обласних центрах, де безпекова ситуація дозволяла проводити дослідження. Вибірка складалась з 16,8 тис. постійних мешканців цих населених пунктів, — по 800 у кожному з них, віком від 18 років і старше.URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/opituvannya-ukrajinciv-iri-provelo-velike-municipalne-doslidzhennya-novini-ukrajini-50335472.html
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування в період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року. Відомості Верховної Ради України. URL:https://zakon.rada.gov.ua.
6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

Михайло Кельман
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ СПРИЙНЯТТЯ БУТТЯ ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ –ПІЗНАВАЛЬНИЙ СЕНС ПРАВОРОЗУМІННЯ

Із загальнотеоретичного визначення досліджуваної наукової категорії «праворозуміння», випливає акцентування на тому, що в ній відображено «процес і результат цілеспрямованої розумової (уточнимо: інтелектуальної. – М.К..) діяльності людини»[1,с. 41]. Змістовна мета такої діяльності полягає у пізнанні права, його оцінці і ставленні до нього як цілісного соціального явища. Безумовно, цілком справедливо можна вважати конкретну людину, наділену певним цілісним інтелектом, суб'єктом такої діяльності. Автори цитованого підручника слушно зазначають: «Звичайна людина розуміє право так, як це дозволяє їй власний розум відповідно до культорологічних традицій існуючої епохи і суспільства. Для неї розуміння права у часовому масштабі обмежено рамками її життя»[1,с.42]. Отже, праворозуміння завжди суб'єктивне, оригінальне і за змістом, і за підходами до його вивчення.

У загальній теорії права виділено три категорії суб'єктів праворозуміння, а саме: «а) громадянин, наділений мінімальним правовим світоглядом, який стикається з проблемами права взагалі; б) юрист-практик, який має достатній багаж знань про право, спроможний застосовувати і тлумачити правові норми; в) вчений, людина з абстрактним мисленням (додамо: а крім того, засвоїв принципи правового мислення. – М.К.), який займається вивченням права, наділений сумою історичних і сучасних знань, спроможний до інтерпретації не тільки норм, а й принципів права, який володіє відповідною методологією дослідження»[1,с.42].

Оскільки інтелектуальний потенціал суб'єктів «б» і «в» другої і третьої категорії істотно відрізняється від суб'єктів «а» першої категорії, то дослідження пізнавального сенсу праворозуміння, на наш погляд, слід зосередити в основному на наукових аспектах розуміння сучасного права, з яким пов'язана діяльність саме цих суб'єктів. То ж вивчення праворозуміння відбувається у контексті методологічних проблем юриспруденції

(що простежується у переважній більшості наукових публікацій), в якій розглядаються такі питання теорії правопізнання, як плюралізм та монізм у методології права, критерії науковості юриспруденції, вплив культури на пізнання права. Однак часто питання методології теорії права та галузевих юридичних наук не поділяються. Наприклад, соціологічне праворозуміння і соціологічний аналіз українського права, соціологічний підхід до вивчення правової політики є різними видами пізнавальної діяльності. Тому, на нашу думку, важливо обмежитися питаннями методології праворозуміння.

Зазначимо, що, звертаючись до проблем праворозуміння, науковці, зазвичай, використовують класичну теорію пізнання (тобто гносеологію – з *грец*. пізнання і вчення), нам доцільніше виходити з вихідних постулатів – положень, тверджень, що не потребують обґрунтувань. Адже існує щонайменше дві теорії пізнання – класична і некласична; правознавство належить до наук про культуру, отже, раціоналізм точних і природничих наук неприйнятний для вивчення права.

Процес пізнання є одним із найскладніших у діяльності людини. Труднощі його полягають не лише у тому, що цим процесом відстежується перехід матеріального у протилежність – в ідеальне, як зазначає український правознавець В. Селіванов, а й у тому, що його розгляд також є процесом пізнання, отже, дійти засвоєння абсолютного знання про цей процес неможливо [2,с.8]. Тому названі нами суб’єкти праворозуміння мають зосереджувати увагу на аналізі юридичного пізнання у контексті пошуку відповіді на питання про сутність права.

Як відомо, філософське визначення терміну «пізнання» - суспільно-історичний процес здобування, нагромадження і систематизації знання про природу, суспільство, людину та її внутрішній світ. [3,с.419]. Зміст процесів пізнання залежить від культури, суспільних цінностей. Для класичної філософії пізнання – це споглядання, що передбачає пасивну роль суб’єкта у сприйнятті зовнішніх, позаналежних йому абсолютних і незмінних законів об’єктивної дійсності. Для некласичної (починаючи з Канта) – відхід від споглядального об’єктивізму у гносеології та актуалізація активної ролі суб’єкта у пізнавальному процесі. Як зазначав відомий український філософ права А. Козловський, «підкреслюючи творчу роль суб’єкта у пізнавальному процесі, сучасна філософія багато в чому відмовилася не тільки від онтологізму класичної думки, а й від установок на об’єктивну істину, яка фактично, як виявилося,

складається з психологічних, соціально-історичних, прагматичних та інших інтересів суб'єкта, що пізнає[4,с.32].

Метою процесу правового пізнання виступають не просто знання про довкілля, а й про те, яким має бути правовий ідеал. Пізнання цінності права сприяє прийняттю справедливого правозастосовного рішення. Класичне науково-теоретичне правопізнання, до якого зрідка звертаються науковці, становить доволі складний етап відображення правової дійсності. Для нього характерні: опора на чуттєве пізнання, результати, якого залежать від емоцій; абстрактність та узагальненість у сприйнятті правових явищ; осмислення правових явищ на рівні сутностей та ідеалів; виділення закономірностей та зв'язків правових явищ.

У процесі наукової полеміки про праворозуміння досить рідко вчені зосереджуються на аналізі проблем саме цього правого явища. Однак якщо ці питання зачіпаються, то аналіз правопізнання проводиться у межах класичної парадигми. Тим часом деякі типи праворозуміння є прямим наслідком класичної теорії пізнання, в основі якої задіяні, зокрема, й принципи правового мислення. Відомий український соціальний психолог А. Фурман, досліджуючи практичний сенс цієї проблематики, дав характеристику класичного раціонального правового мислення.: «Роботи багатьох дослідників не могли вирішити проблему синтезу класичних типів праворозуміння. Роль творчості вчення, полягає в тому, що на порядок денний слід ставити питання щодо необхідності вироблення інтегративного підходу, який би дав можливості поєднати класичні типи праворозуміння з метою повноцінного та досконалого дослідження феномена права» [5,с.307-324].

Погоджуючись з акцентуванням ученого-психолога на раціоналізмі правового мислення у формуванні професійної свідомості суб'єктів праворозуміння, підкреслимо, що інтелектуальні процедури (маємо на увазі у т.ч. й пізнання та розуміння права) пов'язані із формуванням, а відтак і трансформаційним удосконаленням професіоналізму згаданих суб'єктів, спрямовані насамперед на генерування знань про явища правової дійсності, тобто являють собою мислення, що грунтується на відповідних принципах. У цьому сенсі слід погодитися із слушним обґрунтуванням важливості правового мислення у праворозумінні юристів, яке запропонувала молода одеська науковиця І. Андрюшко. Вона пише: ,,Принципи правового мислення є фундаментами розумової, творчої, інтелектуальної діяльності професіонала-правознавця у процесі

правової комунікації, спрямованої на пізнання, оцінку, використання норм права, а також його принципів, втілення у життя букви та духу закону, за допомогою яких формується образ *праворозуміння професіонала-правознавця* (підкреслено нами. – М.К.), що обумовлений особливостями професійної юридичної діяльності та правової культури…" [6, с.158].

Як підсумок. зазначимо, нормативно-правова база, якою оперує і яку використовує у професійній діяльності юрист-практик, яку досліджує, аналізуючи і напрацьовуючи задля її теоретичного осмислення й узагальнення правознавець-науковець, постійно зазнає змін, адже ухвалюється чимало законодавчих актів, ратифікуються міжнародні договори чи конвенції, удосконалюються і трансформуються суспільні відносини, що вимагає відповідного осучасненого правового регулювання, виникають і утверджуються нові соціально-політичні зв'язки, що звичайно спонукає еволюціювання самого права, а значить з'являється необхідність запровадження таких якісних новацій у професійному правовому мисленні, як прагматична ініціативність, новаторська інноваційність, а це, безумовно, базується на поглибленому праворозумінні. Однак, слід застерегти, що такі тактично-пізнавальні дії (своєрідний modus operandi – з *лат*. метод дії) можуть спричинити своєрідне протиріччя між мобільністю інтелекту (а він визначальний у досягненні ефективної результативності праворозуміння професіоналом-правознавцем), евристичним започаткуванням професіонального правового мислення та жорстким використанням правил формальної логіки у професійній діяльності

Список використаних джерел

1. Кельман М.С., Стратонов В.М. Загальна теорія права : підручник. – Вид. 6-те, доп. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 742 с.
2. Селіванов В.М. Філософські інтерпретації // Право України. - 2005. - № 5. - С. 7-10.
3. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. - 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Головна редакція УРЕ, 1986. – 800 с.
4. Козловський А.А. Архетипи природно-правової традиції правопізнання // Право України. – 2013. - № 10. - С. 336-343.
5. Фурман А.В. Свідомість як рамкова умова правового пізнання методологування // Система сучасних методологій: хрестоматія: у 4-х т. – Тернопіль: ЗУНУ, 2021. – Т. 4. – 400 с.

6. Андрюшко І.Ю. Принципи правового мислення // Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія // Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін., за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 158-166.

Наталія Пархоменко
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

КОНЦЕПЦІЯ «СПІЛЬНОГО» СУВЕРЕНІТЕТУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: СУТНІСТЬ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Останнє десятиліття XXI століття відзначилося ускладненням міжнародних відносин, зумовлених низкою різного роду викликів світового виміру, серед яких: цифровізація та винахід штучного інтелекту, гибридні війни та тероризм, пандемії та екологічні катастрофи, кібератаки та міграція тощо. З огляду на це, сучасні процеси у сфері політики, економіки, культури, права мають значний вплив на розвиток держав сучасного постіндустріального світу та їх взаємодію, де показовим є домінуюче становище тих суб’єктів міжнародних відносин, що мають найбільш потужний фінансово-економічний, інформаційний, науково-технологічний і воєнний потенціал [1, с. 9].

На цьому тлі, як ніколи, потрібна тісна співпраця міжнародного співтовариства в сферах зовнішньої та внутрішньої політики, модернізація правових та інституційних засад міжнародних відносин, створення нових безпекових блоків та союзів або посилення вже існуючих.

Посилення взаємозалежності між державами відбувається в підсумку позначається на розумінні державного суверенітету як невід’ємної характеристики держави. Актуалізація проблематики трансформації сутності та змісту державного суверенітету та механізмів його забезпечення, також, обумовлена триваючою в Україні війною та відповідним порушенням державного суверенітету нашої країни, потребами реалізації перспектив входження України до Європейського Союзу та участі його інститутів в реалізації окремих суверенних прав нашої держави, формуванням новітніх засад функціонування нашої держави у координатах міжнародного правопорядку.

З огляду на це важливим видається усвідомлення меж національного та міжнародного, в аспекті реалізації державного суверенітету загалом, та країн, які є членами міжнародних організацій, союзів, блоків зокрема, серед яких найбільш потужним виглядає Європейський Союз.

Європейський Союз – є одним із відносно новітніх інтеграційних утворень, створений відповідно до Маастрихтського договору у 1992 році з метою регіональної інтеграції [2]. Наразі ЄС – це двадцять сім європейських держав, що вдалися до об'єднання своїх зусиль в сфері економіки та політики, створивши спільну правову систему, що регулює найважливіші суспільні відносини відповідно до спільних принципів та правил. Таке об'єднання спричинило також добровільну передачу державами-членами частини своїх суверенних повноважень на користь ЄС, що не могло не позначитися на сутності та змісті поняття ними суверенітету та його реалізації в практичній площині.

Класичним в теорії права та конституційному праві є підхід, згідно з яким державний суверенітет – це юридична властивість, що характеризує верховенство, єдність та неподільність державної влади всередині країни та її незалежність на міжнародній арені, правову, політичну, економічну, соціальну самостійність. Відповідно, суверенітет – це форма, яка має бути наповнена правовим, економічним, поличним, культурним змістом. У декларації Генеральної Асамблеї об'єднаних націй від 24.10.1970 року зазначено: кожна держава має невід'ємне право обирати політичну, економічну, соціальну і культурну систему без втручання з боку інших держав.

Правові засади суверенітету визначаються міжнародними правовими документами та закріплюються в національних конституції та конституційних актах, відповідно до яких державний суверенітет характеризується як такий що має дві форми: внутрішню і зовнішню. Внутрішній суверенітет – це верховенство, єдність та неподільність, тобто повнота державної влади всередині країни; держава, представлена апаратом публічної влади, має монополію на законотворчу діяльність, діяльність у сфері правосуддя, а також на використання державного примусу.

Зовнішній суверенітет означає незалежність держави на міжнародній арені і передбачає право держави самостійно визначати свою внутрішню і зовнішню політику. Незалежність від інших держав у здійсненні своїх функцій – це також зовнішній суверенітет держави. При цьому, внутрішній

суверенітет є основною зовнішнього. Суверенна державна влада існує і реалізується лише в межах певної, обмеженої сфери, яка визначається як територія держави та щодо визначеної групи населення, що на ній проживає, як зазначалося, в межах цієї території більше не може існувати інша суверенна публічна влада [3, 115].

Втім реалії сучасного світу зумовлюють обмеження верховенства влади держави як на своїй території так і на міжнародній арені міжнародним правом, в тому числі і шляхом створення міжнародних організацій, на користь яких передається частина суверенних повноважень держав. Тут існує декілька підходів до сприйняття таких обмежень, а саме: це передача частини суверенних повноважень, аби такі організації виконали свої завдання та досягли мети; це участь міжнародних організацій в реалізації окремих суверенних прав держав-членів; це упорядкування здійснення певної компетенції, яку держави-члени визнали за доцільне передати на наднаціональний рівень з метою більш ефективного здійснення завдань і функцій держави[4, с. 190].

Як стверджується в різних наукових та політико-правових джерелах, ЄС –це об’єднання держав нового типу. Це не міжнародна організація в класичному розумінні і не складна за формою устрою держава.

Маючи певні ознаки державного утворення і водночас міжнародної організації, Європейський Союз з одного боку варто розглядати як міждержавне інтеграційне об’єднання наднаціонального характеру, котре поєднує риси міжнародної організації з рисами країноподібного утворення [5, с. 3].

Для сучасного етапу європейського державно-правового розвитку характерно:

— збереження державами-членами за собою статусу суверенної держави в його конституційно-правовому і міжнародно-правовому сенсі, а також самостійна реалізація низки суверенних прав, що дозволяє їм певною мірою не допускати втручання інститутів Європейського Союзу у внутрішні справи і проводити при потребі незалежну зовнішню політику;

— існування «суверенітету» ЄС, що складається з права реалізації суверенних прав і окремих повноважень, переданих йому урядами держав-членів;

— поєднання колективно виробленої політики на рівні інститутів ЄС з відносно автономною політикою держав-членів;

— здійснення управлінських функцій через мережі суб'єктів, які включають національні уряди, наднаціональні інститути, регіональні уряди та інститути громадянського суспільства;

— безпосередня участь громадян ЄС у виборах Європейського парламенту, який поступово розширює свої повноваження, наближаючись за роллю і виконуваними функціями до національного парламенту;

— співпраця національних, наднаціональних і субнаціональних владних структур щодо прийняття найбільш важливих рішень з усе більш широкого кола важливих питань суспільного життя [6, с. 197].

Йдеться про так зване об’єднання суверенітетів окремих держав, метою якого є об’єднання зусиль для посилення політичного, економічного та культурного впливу на розвиток світового співтовариства шляхом спільних дій на основі створення спільної правової системи, об’єднання безпекових зусиль в європейському регіоні на випадок виникнення надзвичайних ситуацій, в тому числі стихійних лих та військової агресії.

Особливістю «об’єднання суверенітетів» є об’єднання системи прийняття рішень у процесі міжнародного співробітництва. Тоді як принцип консенсусу (одноголосного прийняття рішень на основі згоди всіх учасників) залишає суверенітет недоторканим, надаючи кожній з країн-учасниць право одностороннього вето на будь-яке рішення, об’єднання суверенітетів передбачає відхід від цієї системи [7]. Рішення приймається органами ЄС на підставі кваліфікованої більшості голосів. Завдяки такому механізму за умови делегування частини суверенних прав держави-члени зберігають контроль за реалізацією цих прав. Таким чином суверенність кожної держави-члена ЄС з одного боку, реалізується та забезпечується завдяки колективним зусиллям всіх членів ЄС, з іншого – можливістю відмови від участі у колективних діях.

Показовою наразі є позиція п’яти сусідніх з Україною країн-членів ЄС, які керуються національними інтересами, та рішення Єврокомісії про експортне ембарго щодо українського зерна. Відповідно, якщо Єврокомісія не продовжила дію ембарго, то окремі країни прийняли таке рішення самостійно, демонструючи верховенство влади на своїй території.

До того ж у випадку розходження національних інтересів та цілей ЄС, держава-член ЄС може вийти із Союзу, що на практиці було підтверджено Великою Британією.

Таким чином в Європейському Союзі реалізується концепція «спільного» суверенітету, згідно з якою формальний суверенітет зберігається за державами-членами, а фактичний значною мірою реалізується національними урядами та інститутами ЄС спільно, що відповідає принципам лояльного співробітництва, субсидіарності і пропорційності, які характеризують сьогодні відносини між Євросоюзом і державами-членами [8, с. 115].

Втім таке співробітництво ґрунтується на певних принципах, а саме: примат права ЄС щодо країн членів, адже ЄС має власну автономну правову систему, яка характеризується верховенством і прямою дією її норм у країнах-членах ЄС; національне законодавство має відповідати правовим актам ЄС; у разі невідповідності пріоритет мають правові акти ЄС; верховенство рішень Європейського Суду до країн-членів ЄС; обов'язковість практики Суду ЄС для національного судочинства.

Зазначене свідчить, що наразі у Європейському Співтоваристві неоднозначні процеси, зумовлені низкою геополітичних та внутрішньополітичних чинників, пов'язані з концентрацією владних повноважень інститутами ЄС посиленням регіоналізації та відповідними змінами в механізмі реалізації державного суверенітету держав-членів.

Список використаних джерел

1. Правова система України в умовах воєнного стану Міловська Н.В., Кот О.О., Гриняк А.Б., Хоменко М.М. Вид-во: Видавничий дім "Гельветика". 2022. 540 с.
2. Treaty of Maastricht on European Union. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0026
3. Пархоменко Н.М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія №18. Випуск 14'2011. С. 113-125.
4. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; за ред.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк. - К. : Ред. журн. "Право України", 2012. - 336 с.
5. Задорожна С.М. Право ЄС: устрій та правопорядок / С.М. Задорожна, Н.В. Кирилюк, А.З. Маник; за заг. ред. С.М. Задорожної. Чернівці, Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2021. 232 с.
6. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / Нац. акад. прав. наук України, НДІ

держ. буд-ва та місц. самоврядування ; за ред.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк. К.: Ред. журн. "Право України", 2012. 336 с.

7. Яворська Г. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах інтеграції України до ЄС. Аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/376/

8. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.01; 12.00.11/ Яковюк Іван Васильович. Харків, 2013. 474 с

Олексій Кресін
доктор юридичних наук, професор,
керівник Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

РАННЬОМОДЕРНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Попередні тези. 1. Реформація інтелектуально деконструювала людський світ, переосмислила його єдність – від вертикальної ієрархії до передусім горизонтальних зв'язків. 2. Ідея суспільного договору була заново відкрита через нове прочитання Старого Заповіту та легітимізована за допомогою трансформації доктрини римського приватного права. 3. Ранньомодерні значення основних термінів були відмінними від наших: *res publica* з монархом, держава без суверенітету, цивільне право як національне право. 4. Двома важливими ключами до розуміння ранньомодерного європейського конституціоналізму є нероздільність міжнародно-правових і публічно-правових відносин, а також колективна суб'єктність соціальних верств. 5. Україна мала давню та досить послідовну традицію публічно-правових відносин, започатковану в період (Київської) Русі, а пізніше на неї суттєво вплинула конституційна формула Речі Посполитої.

2. Спроба реформувати формулу Речі Посполитої. Перша половина XVII ст. – час із козаками, затверджуваних Сеймом і королівськими привілеями. Починаючи зі Зборівської угоди 1649 р. – нова сутність: український політичний суб'єкт Військо Запорозьке виступало представником інтересів цілої групи особисто вільних соціальних верств Подніпров'я. Українські вимоги були спрямовані насамперед на емансипацію

православного населення, повне визнання козацького стану та проведення ширшої конституційної реформи, включно із створенням Великого князівства Руського. Вони ніколи не були задоволені по суті. Укладені договори: Зборівський 1649 р., Білоцерківський 1651 р., Гадяцький 1658-1659 рр., Чуднівський 1660 р., Підгайський 1667 р., Острозький 1670 р. Ці договори не могли принципово змінити правові відносини та скасувати попередні владні структури та відносини власності, адже жодна гілка влади в Речі Посполита не мала повноважень та волі для цього. А без цього гетьманський уряд та інші центральні та місцеві органи влади не могли виконувати жодних функцій, крім військово-мобілізаційної, станово-представницької та станово-судової. Ця модель не створювала повноцінних правових засад для Української держави.

3. Суспільний договір 1654 р. 1. Визнання за Зборівською угодою 1649 р. Війська Запорозького договірною (конституційною і міжнародною) стороною мало фундаментальне значення, з певною юридичною «натяжкою» воно могло розглядатися як законний представник українських соціальних верств. Як українці, так і іноземні держави заявляли про суттєві порушення конституційних положень, що дає право народу на звільнення від тиранії. 2. У 1654 р. не планувалася і не відбулася інкорпорація Війська Запорозького до Московії планувалося, але натомість легітимація Української держави як загальностанового політико-територіального утворення, а не просто системи козацького станового самоврядування (як у Речі Посполитій). Переяславсько-Московський договір 1654 р. – сукупність первинних некодифікованих конституційних актів: умови Війська Запорозького (затверджені царським урядом без принципових змін; пізніше були сфальсифіковані), окремі грамоти козацтву, шляхті та містам; грамоту для церкви сторонам погодити не вдалося.

4. Доля цієї моделі. Пізніші додаткові договори тимчасової дії: Переяславський 1659 р., Батуринський 1663 р., Московський 1665 р., Глухівський 1669 р., Конотопський 1672 р., Переяславський 1674 р., Коломацький 1687 р. Порядок укладення: українські суб’єкти складають і взаємно погоджують умови, цар їх затверджує або наполягає на окремих змінах. Зміст: станові права та вольності, повноваження органів влади, управління та судочинства, фінанси, царські повноваження та зобов’язання тощо. Український спротив порушенню цих договорів був потужним і постійним. По суті модель проіснувала до 1764 р. (ліквідація гетьманства), 1783 р. (ліквідація інших

центральних органів влади) та 1830-х рр. (остаточна ліквідація української правової системи).

5. Ідея та практика суспільного договору у Війську Запорозькому. 1. Ідея вільного і незавойованого народу – територіально обмеженої, політично інституціоналізованої міжстанової корпорації з непорушними правами; самовизначення народу; договірне походження держави; окремішність і незнищенність української держави. 2. Юридично обов'язкові конституційні договори всередині народу та з монархом; договірний характер політичної влади; право на опір порушенню договорів і тиранії. 3. Відповідність і взаємодоповнюваність природного права, конституційних договорів (основного суспільного договору з доповненнями) і конституційних звичаїв/практик. 4. Не були послідовно вирішені питання поділу публічного і приватного права.

6. «Пакти і конституції…» 1710 р.: походження. Смерть гетьмана Мазепи в 1709 р. і арбітраж («Бендерська комісія») щодо коштів: вони державні чи приватні? Розкриття серйозної неточності та прогалин у конституційних договорах і двозначності конституційних звичаїв. Попередні договори з царем втратили свою дію. Уточнення позицій і поглядів.

7. «Пакти і конституції…» 1710 р.: загальна характеристика. Підготовлено і ухвалено Генеральною Радою Війська Запорозького 5 квітня 1710 р. разом із обранням нового гетьмана Пилипа Орлика. Оригінал українською мовою, переклад латиною. Преамбула і 16 статей. Договір Війська Запорозького з гетьманом, чинність в часі не обмежена. Мав на меті визначити нові положення на додаток до природного права та конституційних звичаїв, замінити попередні договори, але насправді є кодифікованим і доволі систематичним. В єдиному комплексі з присягою П. Орлика, а згодом і підтверджувальною грамотою шведського короля Карла XII. Діяв на Правобережній Україні в 1711 – 1714 рр.

8. «Пакти і конституції…» 1710 р.: основні положення. *Гетьман/князь (dux)*. Його рішення контролюються і можуть бути скасовані Генеральною Радою або рішенням Генерального Суду. Він обирається Генеральною Радою з формальним схваленням шведським королем. Може бути відправлений у відставку за рішенням Генерального Суду (положення неточне). Повноваження гетьмана принципове обмежено. Він: представляє державу у відносинах з шведським королем; керує зовнішньою політикою згідно з рішеннями Генеральної Ради та під контролем Ради генеральної старшини

(Кабінету Міністрів); координує вибори до Генеральної Ради та регіональних органів влади; очолює Раду генеральної старшини (Кабінет Міністрів); здійснює нагляд за всією системою управління державою. *Парламент (Генеральна Рада)*. Повністю виборний, представництво визначене. Три сесії на рік з фіксованими датами. Законодавчі та контрольні повноваження, вибори гетьмана та призначення Ради генеральної старшини (за поданням гетьмана).

9. «Пакти і конституції…» 1710 р.: основні ідеї. 1. Ідея виборної конституційної монархії. Монарх як гарант державності, недоторканності прав, захисту від зовнішніх ворогів. Він стоїть над політичною системою і більше не є її частиною, не має реальних внутрішніх повноважень – не сторона суспільного договору, а лише його гарант. Самодержавство монарха і гетьмана неприпустиме. 2. Публічне і приватне право мають бути чітко розмежовані. 3. Два статуси території та народу: а) завойовані – піддані, рабство, протиправний стан; б) протекція – договірний, конституційний стан. 4. Вільний народ – населення певної території, яке самовизначається, самоуправляється, має взаємно зобов'язуючі договірні відносини з монархом; права вільного народу є невідчужуваними.

Список використаних джерел

1. Кресін О.В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття. Київ, 2002.
2. Кресін О.В. "Пакти й конституції законів і вольностей Запорізького війська..." 1710 р. // Український історичний журнал. 2005. № 2.
3. Кресін О.В. Суспільний договір 1654 року в контексті української традиції конституціоналізму // Права людини та основоположні свободи: історія та перспективи розвитку (до 800-річчя Великої хартії вольностей): Матеріали XXXIII міжнародної історико-правової конференції / Ред. кол.: І.Б. Усенко (голова) та ін. – Київ, Херсон: ФОП Гринь Д.С., 2015.
4. Kresin O.V. Comparative Legal Studies: 1750 to 1835. Approaches to Conceptualization: In 2 vols. / Edited and translated by W.E. Butler. London: Wildy, Simmonds & Hill, 2019. Vol. I, II.
5. Kresin O.V. Ukrainian Statehood in the Mid-Seventeenth to Early Eighteenth Centuries in Treaties with Foreign States: Principal Legal Models // Jus Gentium. 2019. Vol. 5. No. 1; 2020. Vol. 5. No. 2.

Олексій Мельник
член Вищої ради правосуддя

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РОЗГЛЯДУ ПОДАНЬ ПРО НАДАННЯ ЗГОДИ НА ЗАТРИМАННЯ СУДДІ, УТРИМАННЯ ЙОГО ПІД ВАРТОЮ ЧИ АРЕШТОМ

Згідно зі статтею 126 Конституції України без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину [1].

Рішення Вищої ради правосуддя про надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом саме по собі не має наслідком застосування запобіжного заходу до судді. Оскільки таке рішення має значення лише для забезпечення дієвості певного кримінального провадження (якщо слідчий чи прокурор не вважатимуть за доцільне ініціювати питання про застосування відповідних запобіжних заходів), воно може бути і не реалізоване.

За результатами розгляду клопотання слідчого або прокурора про застосування запобіжного заходу, до якого додається відповідне рішення Вищої ради правосуддя, саме слідчий суддя постановляє ухвалу, яка призводить до наслідків, що прямо впливають на права, свободи та інтереси підозрюваного у кримінальному провадженні. Слідчий суддя може і не застосовувати запобіжний захід [2].

Статтею 61 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» передбачено спеціальну процедуру оскарження рішення Вищої ради правосуддя, ухваленого за результатами розгляду подання про надання згоди затримання, утримання під вартою чи арешт судді, а саме як складову частину скарги на відповідну ухвалу слідчого судді [3]. Логіка законодавця тут є очевидною і пов’язана з тим, що дозвіл на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом надається у зв’язку з підозрою судді у вчиненні злочину для належного його розслідування, а Вища рада правосуддя під час вирішення питання про його надання керується нормами кримінального процесуального законодавства, враховує отримані слідством докази.

Якщо з порядком оскарження рішень Вищої ради правосуддя про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом все зрозуміло, то питання про

можливість оскарження рішень Вищої ради правосуддя про повернення без розгляду або про відмову у задоволенні таких подань є дискусійним.

За загальним правилом, визначеним у статті 22 КАС України, Верховному Суду як суду першої інстанції підсудні справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Вищої ради правосуддя [4].

У той же час, аналізуючи можливість оскарження Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або його заступником рішень Вищої ради правосуддя про повернення без розгляду їх подань про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом або про відмову у їх задоволенні, слід зазначити, що ні в Законі України «Про Вищу раду правосуддя», ні в КАС України таких повноважень не передбачено.

Вдалося розшукати єдину справу, розглянуту Верховним Судом, про оскарження суддею рішень Вищої ради правосуддя про надання згоди на утримання під вартою колишнього судді Вищого господарського суду України (постанова Великої Палати Верховного Суду від 07 червня 2018 року у справі № 9901/387/17, провадження № 11-390сап18). У цій справі Верховний Суд погодився з висновками Вищої ради правосуддя та зазначив, що з огляду на те, що позивач не має статусу судді, судді у відставці, подання про його утримання під вартою не відповідає вимогам Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та КПК України, тому правомірно повернуто без розгляду [5].

Варто зазначити, що під час розгляду зазначеної справи не ставилося питання щодо конкуренції кримінальної юрисдикції з адміністративною. Клопотання про закриття провадження у зв'язку з тим, що справу не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства, не заявлялося та не вирішувалося судом. Водночас є три аргументи, які можуть свідчити про необхідність обговорення цього питання.

По-перше, відсутність реального порушення індивідуально виражених прав, інтересів та свобод особи.

Рішення Вищої ради правосуддя про повернення без розгляду подань про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом або про відмову у їх задоволенні мають значення лише для слідчого і прокурора на стадії вирішення питання про ініціювання питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу та для суду – під час обрання такого заходу. Такі рішення реально не порушують прав або інтересів фізичної особи. У той час захисту

адміністративним судом підлягає фактично порушене право особи у публічно-правових відносинах з відповідачем і саме при здійсненні ним визначених чинним законодавством владних управлінських функцій. Відсутність спору, у свою чергу, виключає можливість звернення до суду, оскільки відсутнє право, що підлягає судовому захисту [6].

По-друге, неможливість повного і всебічного з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами за правилами адміністративного судочинства.

Підставою прийняття вказаних рішень Вищої ради правосуддя є відомості, які містяться в поданні Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або його заступника.

Відповідно до статті 222 КПК України відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим.

Уявімо ситуацію, в якій прокурор не надав дозвіл на розголошення таємниці досудового розслідування і Вища рада правосуддя ухвалила у спеціальному приміщенні (нарадчій кімнаті) рішення про повернення без розгляду подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом. На виконання цього рішення з метою збереження таємниці досудового розслідування Вища рада правосуддя повернула подання та всі долучені до нього матеріали. Постає риторичне запитання: чи зможе суд повно і всебічно з'ясувати обставин справи та перевірити їх доказами за правилами адміністративного судочинства у випадку оскарження такого рішення і ненадання прокурором чи слідчим цьому суду матеріалів, які долучалися до подання і які є частиною кримінального провадження? Очевидно, що за таких обставин Вища рада правосуддя, як відповідач у справі, не в змозі надати суду відповідні докази законності прийнятого нею рішення, які знаходяться не в неї, а у слідчого або прокурора.

Окрім того, суд, відповідно до статті 49 КАС України, мав би залучити Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або його заступника як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки саме для виконання їхніх професійних обов'язків і ефективного процесуального керівництва у певному кримінальному провадженні має значення оскаржуване рішення Вищої ради правосуддя, а тому судове рішення може вплинути на їхні права та обов'язки.

Враховуючи передбачену статтями 9, 44, 162 173, 180, 242, 244 та Главою 5 КАС України процедуру доказування в адміністративному проваджені, застосовуваний принцип змагальності сторін та покладення тягаря доказування на відповідача, є сумніви, що суд зможе визначити, чи були обставини (факти), якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, а також якими доказами вони підтверджуються у випадку ненадання слідчим і прокурором таких доказів з метою нерозголошення таємниці досудового розслідування.

Водночас все це з'ясовується в межах кримінального провадження, для цілей якого і приймалися відповідні рішення Вищою радою правосуддя за поданнями про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом. І встановлюється це при розгляді клопотань прокурора або слідчого про застосування запобіжних заходів.

По-третє, порушення послідовності і логіки законотворення.

Видається непослідовним і нелогічним, коли рішення, яке приймається в межах та для цілей кримінального провадження, оскаржується в адміністративному провадженні тоді, коли законодавець вже передбачив у Законі України «Про Вищу раду правосуддя», що її рішення, ухвалене за результатами розгляду подання про надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арешт судді, оскаржується як складова частина скарги на відповідну ухвалу слідчого судді в кримінальному судочинстві.

Отже, можна зробити висновок, що розгляд спорів за позовами про оскарження рішень Вищої ради правосуддя про повернення без розгляду подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом або про відмову у його задоволенні перебуває поза межами адміністративної юрисдикції адміністративних судів. Водночас оцінка таким рішенням надається судами апеляційних інстанцій при перегляді рішень слідчих суддів, ухвалених за результатами вирішення клопотань прокурорів і слідчих про застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua.
2. Ухвала слідчого судді Солом`янського районного суду м. Києва у справі № 760/20735/18 (провадження № 1-кс/760/10582/18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75917173

3. Закон України «Про Вищу раду правосуддя». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text
4. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07 червня 2018 року у справі № 9901/387/17, провадження № 11-390сап18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74747617
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 грудня 2018 року у справі № 802/2474/17-а, провадження № 11-1081апп18. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/78589538

Юрій Ключковський
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО МІСЦЯ ЗАКОНУ «ПРО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ» У СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

1. Загальновідомо, що Конституція України, на відміну від конституцій деяких європейських держав, не розрізняє закони України за їх місцем в ієрархії нормативних актів. Таким чином, усі закони мають, взагалі кажучи, однакову юридичну силу, займаючи наступний щабель у нормативній ієрархії після Конституції України. Існує чимало спроб заперечити цю конституційно визначену рівність статусу усіх законів, які походять із потреб практики. Такі кроки реалізуються різними способами. Наприклад, на доктринальному рівні можна зустріти концептуальні твердження про вищу юридичну силу кодексів порівняно із звичайними законами. Існують спроби законодавчого закріплення певної «вищості» окремих актів – шляхом надання Законом «Про міжнародні договори України» переваги міжнародним договорам, а по суті законам про їх ратифікацію, чи проголошенням *a priori* вищої юридичної сили конкретного закону щодо інших при регулюванні відповідних правовідносин (як, наприклад, у частині другій статті 4 Бюджетного кодексу). Однак доктринальні уявлення складно реалізувати у правозастосуванні, а відповідні законодавчі кроки

не вирішують проблему, оскільки такі приписи містяться в законах – актах тієї ж юридичної сили.

По суті, для вирішення колізій законів чи їх окремих положень у правозастосуванні залишаються два традиційні принципи, відомі ще з римського права, – щодо переваги спеціальної норми перед загальною і більш нової норми перед прийнятою раніше. Останній спосіб вирішення колізій настільки звичний, що ми навіть не помічаємо того, що саме він лежить в основі новелізації законодавства, надаючи перевагу положенням закону про внесення змін перед приписами закону, до якого вносяться зміни. При цьому слід також мати на увазі, що обидва традиційні принципи вирішення колізій підпорядковані визнанню «підконституційного» статусу законів: законодавче положення, яке суперечить Конституції, не застосовується (стаття 7 Кодексу адміністративного судочинства та відповідні статті інших процесуальних кодексів).

2. В сучасних умовах оборонної війни Україна реалізує безпрецедентний підхід, навіть у цих умовах зберігаючи демократичний правовий характер держави. Важливу роль у цьому відіграє Закон «Про правовий режим воєнного стану», який став основою функціонування системи органів влади під час війни. Це змушує більш уважно придивитися до правової природи цього Закону і визначення його місця у системі законодавства держави, яке не може бути зведене до традиційного місця звичайного закону. Зокрема, на це вказує преамбула Закону, відповідно до якої його метою є «правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб». Такі цілі Закону змушують порівняти його з Конституцією, суть якої як правового акту найвищої юридичної сили полягає, зокрема, у закріпленні засад правового статусу людини (прав і свобод, їх гарантій), її відносини з державною владою, організації та діяльності державної влади та місцевого самоврядування. Не лише преамбула, але й зміст Закону «Про правовий режим воєнного стану» засвідчують перетин предмету його регулювання з предметом Конституції.

Конституція передбачає інститут воєнного стану. Зокрема, стаття 92 делегує регулювання правового режиму воєнного стану закону; статті 85 та 106 визначають порядок введення воєнного стану. Частина четверта статті 83 Конституції по суті

забороняє під час дії воєнного стану проведення виборів до Верховної Ради України, а частина друга статті 157 – внесення змін до Конституції. Однак особливе значення для оцінки ролі Закону «Про правовий режим воєнного стану» має стаття 64 Конституції.

Частина перша цієї статті відіграє фундаментальну роль у забезпеченні гарантій прав людини, забороняючи обмеження *законом* конституційних прав і свобод людини і громадянина. Це положення є унікальним для конституцій європейських держав, більшість з яких дозволяють встановлювати законом обмеження прав і свобод, проголошених конституцією держави.

Водночас частин друга статті 64 Конституції України встановлює виняток із припису частини першої, дозволяючи обмеження (за винятком чітко визначеного переліку) конституційних (і інших) прав і свобод в умовах воєнного і надзвичайного стану. Суб'єкта і порядок встановлення цих обмежень, а також їх припустимий обсяг Конституція не встановлює; тим самим в умовах війни вона делегує це завдання Закону «Про правовий режим воєнного стану». Таке делегування є єдиною, але важливою вказівкою Конституції на особливий статус цього Закону, юридична сила якого близька до конституційної.

3. Закон «Про правовий режим воєнного стану» у своїй статті 8 реалізує по суті конституційні повноваження, надані частиною другою статті 64 Конституції. Зокрема, він надає повноваження Президенту України встановлювати перелік прав і свобод, які обмежуються на час дії воєнного стану, а також визначає можливі заходи, які встановлюють обсяг та межі таких обмежень. Однак ці положення – далеко не єдині, які досягають конституційного рівня регулювання на час дії воєнного стану. Коротко розглянемо такі положення.

Насамперед зазначимо, що здійснення деяких конституційних прав Закон зупиняє повністю. Так, відповідно до статті 19 зупиняється здійснення права на мирні збори (стаття 39 Конституції), право на страйк (стаття 44 Конституції), право голосу на виборах та референдумах (статті 38, 70, 71, 72, 76, 103, 141) шляхом заборони проведення цих заходів під час дії воєнного стану. Нагадаємо, що із положень Конституції така заборона випливає лише стосовно парламентських виборів. Однак очевидно, що президентські і місцеві вибори, як і референдум, не відрізняються істотно як суспільно-політичні явища від парламентських виборів, а отже, перенесення

Законом заборони на ці заходи є цілком природним і обґрунтованим.

Як відомо, Конституція вичерпно визначає обсяг повноважень двох найвищих державних інституцій України – Верховної Ради та Президента України, на чому неодноразово наголошував Конституційний Суд України. Водночас у статті 9 Закону, яка регулює здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування повноважень в умовах воєнного стану (що, взагалі кажучи, відповідає конституційному рівню регулювання), частина перша стверджує: «В умовах воєнного стану Президент України та Верховна Рада України діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та *законами України*». Таке розширення джерел права, які визначають обсяг повноважень найвищих суб'єктів владних повноважень держави, цілком природне в умовах війни (як і природним є обмеження цих джерел у мирний час).

Закон «Про правовий режим воєнного стану» запроваджує особливий тип органів влади – військові адміністрації, підпорядковані як цивільній владі (Кабінету Міністрів України), так і військовому командуванню. Ці органи уповноважені замінити собою конституційні органи – місцеві державні адміністрації, а у деяких випадках (зокрема, на рівні територіальної громади) – і органи місцевого самоврядування. Для останніх передбачений новий інститут – зупинення здійснення повноважень на час дії воєнного стану з можливим відновленням їх функціонування після припинення цього стану. Тим самим Закон запроваджує обмеження права територіальної громади на місцеве самоврядування, встановлене статтею 140 Конституції.

4. Вище перелічені лише найважливіші положення Закону «Про правовий режим воєнного стану», які засвідчують той факт, що предметом його регулювання є правовідносини, які у мирний час регулюються виключно Конституцією. Водночас таке спеціальне регулювання слід визнати об'єктивно необхідним, породженим умовами «нагальної суспільної потреби» (термін, запроваджений Європейським судом з прав людини). Природним є також регулювання цих правовідносин не Конституцією, орієнтованою на «нормальне» функціонування держави у мирний час, а окремим нормативним актом, дія якого обмежена певним строком, обумовленим потребами оборони держави. Таким чином, є підстави стверджувати, що *Закон «Про правовий режим воєнного часу» виконує функцію своєрідного тимчасового*

доповнення до Конституції, визначаючи особливості конституційного регулювання в умовах дії режиму воєнного стану. Така функція Закону змушує визнати, що його юридична сила *de facto* сумірна з юридичною силою Конституції, а його положенням у відповідних випадках слід надавати перевагу як приписам спеціального нормативного акту.

Наявність і роль такого закону важливі: його регулювання виключає можливість свавільних дій державної влади, тенденцію до яких в умовах бойових дій на території держави можна зрозуміти, однак не виправдати. Тим самим навіть в умовах збройного захисту від агресії забезпечується збереження засад конституційного ладу України, дотримання правового характеру держави – унікальне завдання, яке Українська держава поставила перед собою вперше в європейській історії.

Петро Стецюк
кандидат юридичних наук, доцент, доктор права,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
науковий консультант з правових питань Центру Разумкова

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

1. Конституціоналізм – це різновид сучасного демократичного режиму, в основу якого покладено органічну єдність у своїй взаємодії конституційної теорії, національного конституційного законодавства та практики його застосування в частині функціонування базових інститутів сучасної конституційної держави з метою забезпечення її (конституційної держави) гармонійного розвиту.

2. Сучасна російська війна в Україні, т.з. «гаряча» повно маштабна фаза якої розпочалася 24 лютого 2023 року, вкрай негативно вплинула на всі сфери суспільного життя в Україні, в т.ч. і на стан розвитку сучасного українського конституціоналізму. При цьому, свій вплив «російська війна» здійснювала (і здійснює на далі) на всі без включення сегменти сучасного українського конституціоналізму як такого. Так, з початком повномасштабної військової агресії Росії проти України, на певний час фактично припинили своє функціонування разом з університетами їхні кафедри конституційного права, а також інші наукові установи та заклади, призначенням яких в т.ч. було проведення конституційно-правових досліджень. Частина з них з

часом відновила свою діяльність в режимі «он-лайн», а згодом і у звичному «оф-лайн» режимі. Однак не всі кафедри конституційного права та науково-дослідні інституції змогли повернулися до звичної діяльності. Найскладніша ситуація склалася із українськими кафедрами конституційного права та відповідними науково-дослідницькими установами у східних та південних регіонах України. Значну роль у відновленні наукового життя в частині конституційно-правових досліджень на початках даного процесу відіграли Київський національний університет ім. Т.Шевченка, Національний Університет «Львівська Політехніка», Харківський національний університет ім. М. Каразіна, Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова та інші наукові, дослідницькі та аналітичні установи.

В той же самий час, в частині другого сегменту сучасного українського конституціоналізму (розвитку/ удосконалення національного конституційного законодавства) об'єктивно виникли свої труднощі, безпосередньо пов'язані із організацією діяльності українського парламенту. При цьому, слід окремо зазначити, що формально український парламент не переривав своєї діяльності навіть під час підступу російських агресорів до окраїн Києва (кінець лютого – початок березня 2022 року). Натомість, надмірна закритість діяльності Верховної Ради України, особливо в перші шість місяців повномасштабної російської агресії, не завжди знаходили своє розуміння як у громадянському суспільстві, так і серед вчених конституціоналістів.

Однак, найскладніша ситуація склалася в сегменті «практики застосування конституційного законодавства», особливо щодо організації діяльності органів публічної влади, дотримання конституційного принципу здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, забезпечення безперервності діяльності вищих органів державної влади, зокрема судових, а також утвердження та забезпечення органами державної влади прав і свобод людини. Натомість, відрадним (позитивно прикметним) в умовах перших тижнів та місяців повно маштабної війни стала діяльність органів місцевого самоврядування, особливо у прифронтових районах та районах безпосередніх бойових дій. Саме активна позиція органів місцевого самоврядування (міських рад, міських та сільських голів, депутатів місцевих рад) у Чернігівській, Сумській, Харківській, Одеській, Миколаївській областях, у їхніх містах та у селах зробили неможливим просування російських

окупантів у центральні райони України в перші тижні повно маштабної російської агресії.

3. При характеристиці загально-негативного впливу теперішньої російської війни в Україні на стан сучасного українського конституціоналізму, окрему увагу заслуговує деталізація даного явища в частині його впливу на Основний Закон держави (Конституцію України). При цьому, чи не найбільш рельєфними в даній ситуації виявилось наступне. По-перше, частина понять та категорій закріплених (чи радше підтверджених в Конституції України) як то «свобода людини», «людська гідність», «рівність», «демократія», «територіальна цілісність держави», «недоторканість її кордонів» - набули реального ціннісного/аксіологічного значення. Вони дуже швидко за умов жорстокої війни перетворилися із політологічних абстракцій попереднього (до воєнного) життя в реальні конституційні цінності, у «вартісні речі» за які українці віддають не тільки своє майно, гроші, особистий час, але й власне здоров'я та, на превеликий жаль, часами найдорожче що є в них, - своє життя. Тому, цю війну від самого її початку справедливо називають не війною двох держав, а війною двох світів, війною двох світоглядів, війною демократії і тоталітаризму, війною добра і зла.

По-друге, виявилося, що Конституція України визначивши «головним обов'язком Української держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини» *(ч.2 ст.3 Конституції України)* - не містить в собі (не встановлює) реально-дієвого механізму виконання державою саме цього (головного) її обов'язку. Натомість, саме фрагментарність та надмірна ілюзорність вищенаведеного конституційного положення, а також фактична не здатність Основного Закону держави від самого свого початку протистояти т.з. процесу олігархізації країни та, як наслідку останнього, запобігти багаторічному злочинному розграбуванню олігархами національних багатств Українського народу - мають своїми прямими наслідками вкрай неналежний стан обороноздатності держави саме на час т.з. повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну.

По-третє, «війна» «оголила/ загострила» частково приховані «вади» та «недоліки» чинного Основного Закону держави, що суттєво утруднює його функціонування. Серед них, як відомо, є т.з. «вроджені вади» (т.б. ті недоліки та не доопрацювання, які залишилися в тексті Конституції України ще з часу її ухвалення парламентом). Йдеться, наприклад, про надмірну декларативність розділу про права та свободи людини і

громадянина, про фактичний «дуалізм» виконавчої влади, про частково невластиві повноваження Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції і т.д. Крім того, з часом появилися нові «вади/недоліки» Конституції України. Одна з них, наприклад, т.з. певна «розбалансованість» тексту Основного Закону держави через його надмірно часті та не завжди добре продумані зміни. Адже, до тексту чинної Конституції України за двадцять п'ять років її функціонування сім разів вносились зміни та доповнення. При цьому, окремі з них суттєво змінювали сам Основний Закон держави, зокрема, так було у 2004 році (конституційні зміни направлені на перерозподіл владних повноважень між парламентом, урядом і главою держави) та у 2016 році (конституційні зміни щодо правосуддя).

4. Вливаючи (здебільшого вкрай негативно) на всі сфери суспільного життя в Україні теперішня російсько-українська війна по її закінченню нашою перемогою, може стати своєрідним «стимулятором» переходу сучасного українського конституціоналізму до якісно нового етапу свого розвитку. В практичному вимірі це може означати підготовку та ухвалення нової Конституції України а також настання доби «третьої Української Республіки». Оскільки, з позицій вище наведеного юридичного/правового розуміння категорії «конституціоналізму», Українську Народну Республіку (добровільно об'єднана із Західно-Українською Народною Республікою) можна вважати першою українською республікою. То останніх три десятиліття існує друга українська республіка, початком якої стало відновлення національної державності Українського народу після зникнення з політичної карти світу СРСР. Натомість, з настанням нашої перемоги у цій війні, а також із досягненням Україною своєї конституційної мети набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО, об'єктивно може настати доба третьої української республіки.

Анатолій Заєць
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України, завідувач кафедри
загальнотеоретичного правознавства та публічного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Історія становлення місцевого самоврядування в Україні після здобуття незалежності свідчить як про здобутки, так і про складність процесу трансформації колишньої радянської системи єдиновладдя рад у сучасний варіант демократичної за сутністю системи територіальної організації публічної влади. Після визнання і гарантування Конституцією України 1996 місцевого самоврядування і закріплення права територіальних громад на місцеве самоврядування, як права територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення, визначення матеріальної і фінансової його основи, встановлення судового захисту прав місцевого самоврядування Україна наблизилась до європейських стандартів у цій сфері. З 2014 року розпочалася важлива реформа з питань децентралізації влади, яка супроводжувалась укрупненням територіальних громад і формуванням на цій основі нового адміністративно-територіального устрою, передачею їм максимальної кількості повноважень, в тому числі повноважень з питань містобудування, управління земельними ресурсами, повноважень щодо податків та зборів тощо. Ця робота відбувалась на основі та на виконання Конституції України, Європейської хартії місцевого самоврядування, яка ратифікована Україною 15 липня 1997 року і набула чинності для України 1 січня 1998 року [1]. Втім чимало положень ЄХМС залишаються нереалізованими. Зокрема, до цього часу не реалізовані повною мірою такі її принципи як принцип повсюдності місцевого самоврядування, його повноти, субсидіарності, матеріальної і фінансової спроможності, організаційної і кадрової незалежності. До цього часу європейська модель місцевого самоврядування послідовно не відображена і на рівні Конституції України. Спроби внесення змін до Основного закону упродовж останніх десятиліть в частині децентралізації влади не увінчались успіхом. Тому всі спроби парламенту, інших органів державної влади удосконалити місцеве самоврядування зводяться до

покращення його окремих аспектів, залишаючи на майбутнє його докорінну реформу.

Не знаходить до цього часу належної підтримки також прийнята в усіх країнах Європейського Союзу модель громади як юридичної особи публічного права, що дало підстави Європейському парламенту 11 лютого 2021 року ухвалити резолюцію щодо виконання Україною Угоди про асоціацію з ЄС, в якій, привітавши досягнення України у сфері децентралізації та розширенні можливостей громад як «одну з найуспішніших реформ на сьогодні», закликати при цьому державну владу у пункті 19 «поважати автономію місцевого самоврядування та підтримувати адміністративні можливості муніципалітетів і міст; … ввести поняття територіальне громадське утворення як юридична особа, що є усталеною практикою в Європейському Союзі та визнано в Європейській хартії місцевого самоврядування». Хоча в Європейській хартії місцевого самоврядування визнання громади юридичною особою прямо не закріплено, однак цілком справедливо почесний професор Страсбурзького університету, експерт Ради Європи Роберт Герцог зауважує, що «політична філософія Хартії базується на фундаментальній ідеї, що «право громадян брати участь у вирішенні публічних справ є одним з демократичних принципів, які поділяють усі країни-учасники Ради Європи» (преамбула). Отже, право на місцеве самоврядування належить громадянам, які реалізують його, обираючи своїх представників, які відповідають за управління громадою, яка є юридичним уособленням мешканців відповідної території. Відповідно, правосуб’єктність є суттєвим елементом статусу будь-якої одиниці місцевого самоврядування»[2].

Надання правосуб’єктності громадам у формі юридичної особи публічного права виправдано як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Наділення громад статусом юридичної особи дає можливість мати власні публічні повноваження по вирішенню усіх місцевих справ, бути суб’єктом права власності і належним чином захищати це право в суді, мати право брати участь у розподілі доходів, необхідних для виконання власних функцій і повноважень. Практична користь із запровадження такого статусу громади підтверджена багаторічним досвідом країн Європейського Союзу, в яких громади користуються широкими правами з точки зору захисту прав на реалізацію власних повноважень, їх матеріально-фінансового забезпечення, в тому числі належної податкової бази, набуття і розпорядження майном, захисту прав у суді.

На наш погляд, Конституція України, визнавши в статті 142 територіальну власником майна, коштів, землі, природних ресурсів, власником об’єктів спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад, а статтею 143 – право територіальних громад управляти майном, що є у комунальній власності, тим самим дала підстави для тлумачення цих положень на користь визнання громад не лише суб’єктами публічного права, а й юридичними особами, адже ці повноваження є іманентною ознакою юридичної особи. Тому без законодавчого визнання громади юридичною особою публічного права існуючий на сьогодні спосіб реалізації громадою прав власника майна, закріплений у статті 172 Цивільного кодексу України, за якою «[т]ериторіальні громади набувають і здійснюють цивільні права та обов’язки через органи місцевого самоврядування у межах їхньої компетенції, встановленої законом», слід вважати таким, що не відповідає Конституції України щодо суб’єктності громади.

Зміна такого бачення статусу громади наштовхується на чималий опір, як вірно підкреслюється, зокрема, в одній із публікацій, проти «виступає значна частина юристів, як старої совєтської школи, так і нинішні молоді практикуючі юристи, а також і працівники органів місцевого самоврядування, яким складно уявити, що принесе в їх життя така новація»[3]. Розглянемо деякі аргументи проти надання громадам статусу юридичної особи.

Зокрема, відлякує від такого визнання громади юридичною особою кримінальна практика так званих чорних реєстраторів громад, які створювали громадські об’єднання, оголошували їх юридичними особами та намагались знекровлювати місцеве самоврядування, загрожуючи навіть державному суверенітету України. Втім, це нічого спільного не має з цивілізованою європейською практикою визнання громад юридичними особами, оскільки громади мають отримувати статус юридичної особи публічного права безпосередньо на основі закону.

Нерідко стверджується, що надання такого статусу може призвести до відцентрових тенденцій, сепаратизму. Це також нічого спільного немає з реальною дійсністю. Правосуб’єктність громад можлива лише в рамках Конституції і закону і вони не можуть мати жодних атрибутів чи характеру державності чи права виходу із держави або ж власних необмежених повноважень. Громади також не набувають ознак суб'єктів міжнародного права і не отримують можливостей діяти поза межами національного законодавства.

В якості ще одного аргументу противники надання громадам статусу юридичної особи публічного права приводять ознаки самої концепції юридичної особи, як виключно цивілістичного поняття, яким належить користуватися виключно у сфері приватних, цивільних відносин [4, с. 298]. Однак цей підхід спростований вже цивільним законодавством, яке встановлює поділ юридичних осіб на юридичних осіб приватного права і юридичних осіб публічного права, що є результатом наукової дискусії, «легальною підставою для твердження про те, що такий вид юридичних осіб як юридичні особи публічного права в Україні легально існує» [5, с.50-51]. Безспірним є факт наявності не лише приватно-правових, але й публічно-правових ознак юридичної особи, що також свідчить на користь відмови від розуміння юридичної особи як виключно цивілістичного поняття. Відтак твердження про цю виключність втрачає сенс і є свідченням прихильності формальних і застарілих уявлень, спростованих сучасною законодавчою практикою.

Стверджується також, що надання громаді статусу юридичної особи нічого по суті не змінить і лише перетворить цей статус на ілюзорне гасло. Це твердження також далеке від істини. Наділення громади правосуб'єктністю у формі юридичної особи сприятиме реалізації громадою завдань та виконання нею повноважень по вирішенню усіх місцевих справ. Громада перетвориться на суб'єкта (носія) публічного права і суб'єкта майнових і особистих немайнових прав, отримає можливості судового і конституційного захисту. При такому підході зміниться сама філософія співвідношення статусу громад і статусу органів місцевого самоврядування, в основі якого лежить уявлення про органи місцевого самоврядування як органи, які діють виключно від імені громади і не мають та не реалізують ніякого іншого чи власного інтересу окрім інтересу громади.

Список використаної літератури

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. Офіційний вісник України. 03.04.2015 – 2015 р., № 24, / № 39, 2013, ст. 1418.

2. Герцог Р. Правосуб'єктність державних органів: загальна теорія та практичне застосування для органів місцевого самоврядування.

3. Про децентралізацію влади та «реєстрацію» громади. ULR: https://www.unian.ua/decentralization/1044849-pro-detsentralizatsiyu-vladi-ta-reestratsiyu-gromadi.html

4. Ромовська З. Українське цивільне право: загальна частина. Київ: Атіка, 2005.
5. Первомайський О.О. Поняття юридичної особи публічного права: окремі недоліки норм чинного законодавства. Приватне право і підприємництво. 2019. Вип. 19.

Ігор Копотун
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ

Леся Дучимінська
начальник управління контрольно-перевірочної роботи
Головного управління Пенсійного фонду України
у Волинській області

РОЗШИРЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ – ОДНА З РЕАЛЬНИХ ЗАГРОЗ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Як свідчить практика, існування кримінально-виконавчих установ різних видів обумовлено реалізацією вимоги закону про роздільне тримання засуджених до позбавлення волі (ст. 92 КВК України). Ця вимога спрямована на забезпечення ізоляції, запобігання негативному впливу, який може справити на засудженого вперше особа, яка вже відбувала покарання, для досягнення максимального педагогічного ефекту від покарання та для створення оптимальної системи органів та установ виконання покарань (УВП). Крім цього, роздільне тримання різних категорій засуджених дозволяє диференційовано застосовувати засоби і методи виправлення і ресоціалізації. При цьому УВП різних рівнів безпеки забезпечують і відповідний ступінь ізоляції засуджених, а саме ізоляція виражається в обмежені пересування і спілкування як з тими особами, які перебувають на волі, так і з засудженими всередині колоній. Чим вищий рівень безпеки, тим суворіша ізоляція.

Враховуючи, що засудження до довічного позбавлення волі в Україні є особливим видом покарання, то ізоляція осіб, які відбувають це покарання від суспільства, є максимальною. Поряд з цим, варто мати на увазі, що у деяких країнах навіть для тих осіб, що вчинили особливо тяжкі злочини, суди можуть пом'якшити покарання. Так, для осіб, які позбавлені волі, в окремих державах Євросоюзу існує можливість умовно-

дострокового звільнення і при довічному позбавленні волі [2]. У свою чергу, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) в деяких своїх рішеннях звертає увагу на той факт, що до довічного засуджених осіб також може бути застосовано процедуру умовно-дострокового звільнення (УЗД) [2].

Посилаючись на ці рішення ЄСПЛ та окремі доктринальні розробки окремих учених, Конституційний Суд України своїм рішенням визнав, що положення ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 82 КК є не конституційними [3, с. 177-181].

Натомість, ряд науковців небезпідставно вважають, що деякі рішення ЄСПЛ про УЗД для довічно засуджених осіб не є безапеляційною підставою визнання положень ст. ст. 81 і 82 КК не конституційними, адже кожна держава має право в межах своєї правової системи встановлювати ті регулятори й інструменти, які вважає необхідними для підтримання належного рівня правопорядку та національної безпеки.

Як встановлено в ході даного дослідження, на сьогодні у 57 країнах світу, крім довічного позбавлення волі, застосовується смертна кара. Йдеться, зокрема, про США, Японію, Китай, т.ін.. При цьому кожен конкретний штат США сам визначає, чи застосовувати смертну кару: сьогодні до неї вдаються у 31 штаті. До слова, серед пострадянських країн смертна кара існує в Білорусі та Казахстані [1].

Звичайно, навряд чи можна говорити, що США чи Японія не є цивілізованими країнами, хоча в їхніх правових системах довічне позбавлення волі та смертна кара є широко застосовуваними заходами юридичного впливу на громадян. Тож відсутність у законах України норм про УДЗ довічно засуджених осіб, як видається, не є свідченням надмірної, невиправданої кримінальної репресії або ознакою негуманістичної, недемократичної держави, враховуючи, що певні особи, які вчинили посягання, зокрема, на життя іншої людини, потенційно є небезпечними для громадян суспільства та держави. Саме тому до таких правопорушників застосовується довічне позбавлення волі. Крім цього, існує й обов’язок держави забезпечити дотримання прав потерпілих від таких злочинів, можливість УЗД чи дозвіл на короткочасний виїзд за межі УВП засуджених до довічного позбавлення волі щонайменше може вважатися наругою над потерпілими та пам’яттю про вбиту людину. При цьому система кримінального правосуддя, яку обрала та чи інша держава (включно з переглядом вироків та застосування УЗД), виходять за межі контролю, який ЄСПЛ установлює на європейському рівні.

Додатковим аргументом з цього приводу можна назвати рішення від 12.02.2008 у справі «Kafkaris v Cyprus» де ЄСПЛ чітко виклав свою позицію щодо аналізованої проблеми. Так, ЄСПЛ, проаналізувавши механізми помилування довічно засуджених у даному рішенні зазначив, що президент Кіпру за рекомендацією генпрокурора може скасувати, скоротити або замінити будь-яке покарання призначене судом. Тобто замінити довічне ув'язнення на коротший строк, а потім узагалі звільнити особу. У свою чергу, в п. 98 зазначеного рішення ЄСПЛ ведеться мова про те, що якщо національне законодавство передбачає можливість перегляду довічного ув'язнення з метою його пом'якшення, скорочення, припинення або умовно-дострокового звільнення засудженого, цього вистачає, щоб задовольнити вимоги ст. 3 Конвенції про захист прав і основоположних свобод [4].

Якщо, у зв'язку з цим, підійти до оцінки вказаного рішення ЄСПЛ з точки зору КК України, то, зокрема, ст. 51 КК передбачає різні види покарань, у тому числі позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі, а в ст. ст. 81 та 82 даного Кодексу врегульовані питання умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та зміни покарання більш м'яким. Більш того, національне законодавство передбачає так зване «перспективне звільнення» засуджених до довічного позбавлення волі (ст. 87 КК «Помилування»). Механізм реалізації інституту помилування детально прописаний у Положенні про порядок здійснення помилування (затверджене указом Президента від 21.04.2015 № 223/2015, а саме: довічно засуджена особа може подати клопотання про помилування після відбуття не менш 20 років покарання. Актом про помилування покарання можуть змінити на позбавлення волі на строк не менше ніж 25 років (ч. 2 ст. 87 КК). Помилування має винятковий характер, коли через певні обставини стосовно засудженого може бути прийнято рішення про можливість його повернення в суспільство без шкоди для останнього.

Як видається, ключовим моментом щодо вирішення питань, пов'язаних з наданням відпусток для засуджених до довічного позбавлення волі, є закріплення в Конституції України правового статусу цих осіб, а також правообмежень, що виникають у зв'язку з цим, тобто, реалізація правового статусу засудженого має відбуватися у відповідності з вимогами Основного закону. Виходячи з цього, слід констатувати, що звернення засудженого до довічного позбавлення волі до адміністрації УВП щодо надання йому права на короткостроковий виїзд за межі виправної колонії, не передбачено законом, позаяк це складає зміст один з видів

конституційних та кримінально-виконавчих правообмежень для даної категорії суб'єктів відбування вказаного кримінального покарання. Саме тому, юридичний механізм вирішення цього питання має розглядатися не інакше, як через систему правовідносин, що діють в конституційному праві стосовно прав і свобод особи (де, в стислому виді, вони закріплені в ч. 3 ст. 63 Конституції України) і формують правовий статус засудженого. При цьому з конституційних положень і відносин прямо випливають юридичні положення, що регламентовані в КВК України.

Список використаних джерел

1. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2018. 514 с.
2. KUPINSKYY v. UKRAINE : рішення Європейського суду з прав людини від 10.11.2022 (заява № 5084/18). *URL:https://zakon.rada.gov.ua.*
3. Коломієць Н. В. Щодо застосування умовно-дострокового звільнення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. *Юридичний вісник*. 2018. № 3(48). С. 177-181.
4. Kafkaris v. Cyprus : рішення Європейського суду з прав людини від 12.02.2008 (заява № 21906/04). *URL:https://hudoc.echr.int>PDF*.

Ірина Дробуш
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно – правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Реформа децентралізації вкотре засвідчила свою результативність в умовах війни та поставила на порядок денний пошук шляхів забезпечення належного та безперервного функціонування органів місцевого самоврядування, ефективності та злагодженості дій усіх органів публічної влади в частині реалізації заходів національного спротиву, надання

гуманітарної допомоги, реалізації прав та свобод мешканців громад.

В Декларації Конгресу місцевих та регіональних влад (2023) «Роковини війни Росії проти України» теж йшлося про те, що децентралізація та реформа місцевого самоврядування в Україні значно сприяють її стійкості на місцевому та регіональному рівнях. Тому важливим є продовження процесу реформ у післявоєнному відновленні для подальшого поглиблення місцевої та регіональної демократії.

Разом з тим, існують різні точки зору на необхідність існування місцевого самоврядування в умовах війни. Так, зокрема в Рекомендаціях щодо припинення повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану йшлося про припинення повноважень районних і обласних рад на усій території України у зв'язку з утворенням відповідних військових адміністрацій. Це важливо зробити для унеможливлення використання ворогом цих рад чи окремих депутатів проведення їх псевдозасідань чи в інший спосіб здійснення підривної діяльності. Щодо утворення військових адміністрацій на рівні громад (села, селища та міста), то тут військові адміністрації не повинні, а можуть утворюватися (частина третя статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). У разі утворення військової адміністрації в громаді (чи населеному пункті) повноваження відповідних органів місцевого самоврядування припиняються. Вся влада в громаді переходить до військової адміністрації з дня її утворення. Місцеве самоврядування відновить роботу тільки після проведення нових виборів по завершенні воєнного стану[1]. Такі пропозиції зумовлені побоюваннями щодо колабораціонізму, оскільки непоодинокими є випадки співпраці представників органів місцевого самоврядування з окупантами, зокрема мер Куп'янська на Харківщині, в Мелітополі місцева депутатка оголосила себе мером і співпрацює з окупантами. Разом з тим, маємо й інші приклади дієвої взаємодії місцевої влади з військовими адміністраціями, зокрема Херсонська обласна рада, Харківська міська рада.

Разом з тим, суттєвої критики заслуговують законодавчі ініціативи народних депутатів, які намагаються заперечити роль місцевого самоврядування в умовах війни, ставлять під сумнів подальший демократичний розвиток України та фактично пропонують шляхи узурпації влади. Маємо на увазі законопроект № 9520 «Про статус депутатів місцевих рад», яким пропонується внести зміни до статті 5 Закону України «Про

статус депутатів місцевих рад» щодо дострокового припинення повноважень депутата місцевої ради у день утворення військової адміністрації». Нині військові адміністрації діють в усіх областях та районах України, місті Києві, а також Херсоні, Чернігові, Краматорську та деяких прифронтових громад. У разі ухвалення законопроєкту в такій редакції будуть припинені повноваження всіх депутатів обласних, районних та місцевих рад. Що в свою чергу прямо суперечить Конституції України, яка визначає систему органів місцевого самоврядування первинного (базового) рівня та регіонального рівня, а також ст. 10 Закону України « Про правовий режим воєнного стану», п.3 якої передбачає не розпуск районних та обласних рад, а лише те, що у разі утворення обласної та /або районної військової адміністрації на період дії воєнного стану та протягом 30 днів після його припинення чи скасування, у разі тимчасової окупації або оточення адміністративного центру області або у разі прийняття Верховною Радою України за поданням Президента України відповідного рішення: відповідні районні та обласні ради не здійснюють свої повноваження. У разі усунення загроз для безпеки і правопорядку на території області за поданням Президента України Верховна Рада України може прийняти рішення про поновлення роботи органів місцевого самоврядування на території відповідної області до закінчення 30-денного строку, передбаченого частиною другою або третьою цієї статті, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану. Мова йде виключно про існування органів місцевого самоврядування на окупованих територіях та територіях, де ведуться активні бойові дії.

В залежності від реального стану ситуації (окупація, деокупація, території, де ведуться бойові дії) органи місцевого самоврядування виконують функції по забезпеченню належної реалізації правового статусу особи - члена територіальної громади та вимушено переміщених осіб, оборонну функцію, функції, спрямовані на збереження життя та здоров’я членів територіальних громад, їх евакуація на підконтрольну територію України, відновлення інфраструктури територіальної громади після деокупації території, налагодження логістики гуманітарної допомоги громадам, які її потребують.

Варто наголосити на важливості заходів, які регламентовані ст. 14 Закону України «Про основи національного спротиву», організовуються та здійснюються органами місцевого самоврядування з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій,

спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави. Аналогічними є й повноваження сільських, селищних, міських голів, які сприяють підготовці територіальної громади та відповідної території до національного спротиву; взаємодіють з питань територіальної оборони з органами державної влади, органами управління, сили і засоби яких залучаються до виконання завдань територіальної оборони у відповідній адміністративно-територіальній одиниці[2].

Особливо актуальною є потреба в оперативному прийнятті рішень, які безпосередньо впливають як на життєздатність територіальної громади (її спроможність якісно опрацьовувати виклики воєнного часу), так і обороноздатність і безпеку територіальних громад і держави на тлі повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України.

Таким чином, існує потреба у прискоренні прийняття управлінських рішень в умовах війни, забезпечення безперервності функціонування органів публічної влади, в тому числі комунального сектору економіки на усіх рівнях.

Саме з цією метою Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану»[3], яким розширено повноваження голів громад. Також встановлено запобіжник випадкам порушення сільським, селищним, міським головою відповідної територіальної громади під час реалізації повноважень, передбачених частинами четвертою і п’ятою статті 9 Закону України « Про правовий режим воєнного стану», Конституції чи законів України. За наявності таких фактів начальник обласної військової адміністрації за погодженням з Генеральним штабом Збройних Сил України порушує перед Президентом України питання про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів).

Зміна територіальної основи функціонування органів місцевого самоврядування шляхом процесу добровільного об’єднання територіальних громад, супроводжувалася передачею додаткових повноважень та ресурсів на місцевий рівень, як від центру, так і від рівнів врядування (районів) за принципом субсидіарності. У сфері місцевого самоврядування не вирішеними залишилися питання розмежування повноважень муніципальних органів та органів державної виконавчої влади, питання адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування за умови дотримання принципів

законності та домірності заходів контролюючого органу важливості інтересів, які він має намір охороняти.

Виходячи з ситуації в державі мова йтиме виключно про внесення змін до ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» та трансформацію місцевих державних адміністрацій в органи місцевої державної влади префектурного типу і лише по завершенню війни матиме не лише законодавче, а й конституційне оформлення.

Одним з перспективних напрямів розвитку громад та відновлення зруйнованої інфраструктури українських міст та регіонів має стати співробітництво територіальних громад з європейськими містами та регіонами, об'єднання та надання останніми широкомасштабної фінансової, безпекової та гуманітарної допомоги своїм українським колегам, у тому числі через онлайн ініціативи, такі як платформа Cities4Cities/United4Ukraine, що спонсорується Конгресом місцевих та регіональних влад, можливості створення широкого партнерства з українськими містами та регіонами, бажано з довгостроковим баченням.[4]

Таким чином, функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану потребує законодавчого оновлення, що сприятиме зміцненню обороноздатності держави, дозволятиме ефективно та своєчасно реагувати на глобальні виклики сьогодення та реалізувати права людини в громадах з огляду на конкретну військову ситуацію.

Список використаних джерел

1. Рекомендації щодо припинення повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: НУ «КМА». URL: http: // www.slideshare.net/ Centre Pravo

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022р. URL: https://zakon.rada.gov.ua

3. Декларація Конгресу місцевих і регіональних влад Європи 6 (2023) «Роковини війни Росії проти України» (Страсбург, 21–23 березня 2023 року). URL: https://rm.coe.int

Олег Марцеляк
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: СТАН І ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ

Конституціоналізм належить до тих фундаментальних правових цінностей, які мають складну і багатоаспектну правову природу, що зумовлено науково-практичною парадигмою конституціоналізму, який має власну («національну») історію свого розвитку у кожній країні, складні елементи змісту, які відображають специфіку становлення та розвитку суспільства, держави, правової системи тієї чи іншої країни, міжнародний правопорядок тощо.

Безумовно, що під час війни конституціоналізм набуває деяких модифікацій, що зводяться насамперед до раціоналізації влади, вжиття невідкладних і ефективних заходів щодо захисту державного суверенітету і територіальної цілісності, оборони конституційної демократії, ефективного забезпечення прав і свобод людини в умовах військової агресії.

За таких умов конституціоналізм, як публічно-правова система конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини, змістом якої (цієї системи) є конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок, функціонування якої спрямоване на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини [1, с. 545] набуває нових форм.

Тому важливо з урахуванням цього фактору сьогодні говорити про такі нові форми, особливості реалізації конституціоналізму в Україні. Деякі науковці схиляються до думки про те, що в умовах війни варто вести мову про так званий «мілітарний конституціоналізм» (Баймуратов М., Кофман Б.) чи «воєнний конституціоналізм» (Водянніков О.) як особливий механізм реалізації державної влади в період війни, який допускає відступи від конституційних принципів функціонування влади передбачених Конституцією в мирний час. Тобто, мова йде про те, що війна стає підставою для

переосмислення тих цінностей, непорушність яких в мирний час є очевидною та не підлягає сумнівам, цінностей, які власне є якісною особливістю ліберального людиноцентриського підходу до реалізації публічної влади в державі.

Певною мірою ці концепції перекликаються з так званою доктриною «войовничої демократії», яка вперше була запропонована відомим німецьким конституціоналістом К. Левенштайном в опублікованій ним у 1937 році статті «Войовнича (militant) демократія та фундаментальні права». Описуючи катастрофічну ситуацію із домінуванням на Європейському континенті тоталітарних екстремістських режимів, він закликав демократичні країни до самозахисту, який коротко охарактеризував словами «з вогнем потрібно боротися вогнем». Він пророкував, що «вороги демократії будуть робити свою невдячну справу, зловживаючи демократичними гарантіями верховенства права і прикриваючись справою захисту індивідуальних свобод».

Доктрина «войовничої демократії» почала активно застосовуватись багатьма країнами після ІІ-ої Світової війни, що стало поштовхом навіть для її конституціоналізації (Конституція Італії 1947 року, Основний закон ФРН 1949 року, Конституції Польщі 1997 року тощо). Сутність її полягає у забороні політичних сил, рухів фашистського, комуністичного, екстриміського характеру (діяльність яких спрямована на підтримку або пропаганду придушення прав і свобод громадян, сприяє національній, расовій, класовій чи релігійній ненависті тощо), і виробленні інших інструментів самозахисту демократії [2, с. 302-303].

В той же час відзначимо, що потрібно доволі насторожено відноситися щодо надання пріоритетності сучасним процесам національного державотворення на основі доктрин «воєнного конституціоналізму» чи «мілітаристського конституціоналізму» як домінуючої системи цінностей на період війни. Це не зовсім вдалий вибір форми державного будівництва, оскільки створює умови для розвитку негативних тенденцій здатних призвести до узурпації влади та до загрози нехтування правами людини в Україні.

Якщо і говорити про ці концепції розвитку вітчизняного конституціоналізму в умовах військової агресії, то тільки в тому аспекті, що вони мають бути проявом особливостей чи складовою частиною класичного конституціоналізму, який базується на класичних ідеях лібералізму і являє собою фундаментальну основу демократичних принципів, сталу

систему інститутів, відносин, принципів та цінностей, що забезпечують демократичний характер розвитку України, від якого не можна здійснювати антиліберальних відступів.

Фактор війни з росією приводить до висновку, що сьогодні має йти мова про нові вектори розвитку сучасної національної парадигми конституціоналізму, які повинні, виходячи з мети конституціоналізму – обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав, свобод та інтересів людини і громадянина – охоплювати, перш за все, питання щодо функціонування Конституції України, особливостей реалізації її положень в умовах війни, форм і методів її захисту за таких обставин. Вчені правники-конституціоналісти повинні з урахуванням вітчизняних традицій державного і конституційного будівництва, досвіду інших країн і народів сформувати відповідні рекомендації для належного функціонування Основного Закону України в умовах воєнного стану.

По-перше, сьогодні назріла необхідність скорегувати парадигму вітчизняного конституціоналізму і від практики безсистемного вирішення питань у сфері оборони та захисту суверенітету і територіальної цілісності України перейти до комплексного аналізу, прогнозувать у цій сфері і вироблення на основі національних цінностей, національної ідеї, історичного досвіду України довгострокової і науково обґрунтованої концепції державного будівництва в сфері національної безпеки, яка має стає домінантою національного державотворення і реалізовуватися уже зараз.

По-друге, пріоритетним питанням конституціоналізму в Україні в умовах війни має бути і пошук відповідей на питання належного забезпечення прав людини, які виступають серцевиною конституціоналізму. Як справедливо зазначає О. Скрипнюк, оскільки права людини та громадянина є осердям усієї системи права й основою розвитку всіх правовідносин, то будь-яка діяльність органів державної влади, уся державна політика має спрямовуватися на гарантування, захист і забезпечення цих прав – це випливає з факту проголошення України правовою державою (ст. 1 чинної Конституції України) [3, с. 7-8].

Зрозуміло, що з огляду на повномасштабне вторгнення росії, владою України було прийнято рішення про введення особливого правового режиму – воєнного стану на всій території країни, що має кардинальні наслідки для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією

України. Зокрема, воєнний стан став причиною обмеження (хоча й тимчасового) цілого ряду визначених вітчизняним Основним законом прав і свобод людини і громадянина та загальною забороною таких форм прямої демократії як вибори і референдуми. У свою чергу, обмеження конституційних прав і свобод приводять до дисбалансу приватного та публічного інтересів, за якого органи державної влади отримують доволі широкі повноваження, інколи й не зовсім конституційні важелі впливу на суспільство, громадян, що може стати причиною зловживань новими повноваженням та критикується з боку як громадськості і експертів в сфері права. Тому сьогодні, коли ми говоримо про конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини в Україні, науковці мають вирішувати цю дилему.

По-третє, напрямком сучасної парадигми національного конституціоналізму має також стати і проблема його функціонального механізму. В умовах війни відбувається трансформація вітчизняного механізму державної влади та місцевого самоврядування через функціонування військових адміністрацій, посилення повноважень окремих органів державної влади, тому важливо чітко визначити завдання та функції інституцій механізму публічної влади, особливо у сфері оборони України, захисту населення від зовнішнього агресора; необхідно напрацювати концепцію створення умов для функціонування/перенесення та належного виконання своїх обов’язків тими органами влади, що базуються на тимчасово окупованій території та щодо безперебійної роботи тих владних інституцій, які з різних причин, залишаючись на території контрольованій українською суверенною владою, стикнулися з труднощами у своїй роботі, котрі викликані фактичним перебуванням України в стані війни; оптимально обґрунтовати зміну алгоритму реалізації функцій, штатну чисельність служб і підрозділів кожного органу державної влади. В цьому плані хотілось би звернути увагу, зокрема на Кабінет Міністрів України, окремі міністерства та інші центральні органи, які не зуміли повною мірою справитися з викликами війни і продовжують працювати «по-старому».

Варто вітчизняним вченим конституціоналістам запропонувати механізм притягнення до конституційної відповідальності тих владних суб’єктів, що стали на шлях зради України, Українського народу, поставили під загрозу обороноздатність держави та збереження стабільності в роботі органів державного апарату (проросійські високопосадовці органів публічної влади, народні депутати України та депутати

органів місцевого самоврядування, чиновників, які втекли за кордон тощо); розробити теоретичну основу для засудження «рашизму», «руського миру» і будь-яких проявів російського шовінізму як прояву тоталітарно-терористичного режиму, який вчиняє воєнні злочини проти України та геноцид щодо українців, створює загрозу існування нашої держави.

По-четверте, на рівні конституційної доктрини має відбутися і перегляд ролі та місця міжнародних організацій у системі гарантування миру у світі загалом та забезпечення національної безпеки окремих країн. Події останнього часу свідчать, що, на жаль, окремі визнані міжнародні інституції, наприклад, ООН, ОБСЄ, які за своїм призначенням мають працювати у напрямку забезпечення безпеки та миру у світі, на практиці виявилися малоефективними і такими, що нездатні належним чином реалізувати цю функцію.

Вкрай необхідно сьогодні проводити дослідження щодо удосконалення міжнародного гуманітарного права і національної законодавчої бази у сфері міжнародної співпраці України із союзниками у питаннях забезпечення нашої державної безпеки, міграції наших співгромадян та охорони кордонів України, отримання нашою країною міжнародної гуманітарної допомоги від зарубіжних партнерів та її ефективного розподілу.

Отже, можемо констатувати, що війна з росією викликала загрози не тільки незалежності, суверенітету і територіальній цілісності України, а й загалом засадам вітчизняного конституціоналізму. Тому українське суспільство, українська держава повинні адекватно реагувати на ці загрози, виробити ефективний механізм їх фактичної нівелізації. Для досягнення цієї мети мають бути задіяні всі можливості держави і суспільства: політичні, економічні, соціальні, зовнішньополітичні, правові, наукові, культурні, духовні. Особливу роль має виконати юридична наука, зокрема наука конституційного права, яка повинна комплексно проаналізувати стан реалізації Конституції України в умовах військової агресії, дотримання прав людини, ефективність функціонування механізму публічної влади і запропонувати на основі цього шляхи вирішення викликів війни у цих сферах, які мають бути швидкими, реальними, конкретними і ефективними.

Список використаних джерел

1. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

2. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с.
3. Скрипнюк О. В. Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації державного управління. *Право України*. 2007. № 4. С. 3–8.

Олександр Колб
доктор юридичних наук, професор,заслужений юрист України,
професор кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету

Олександр Пирожик
депутат Волинської обласної ради,
уповноважений з антикорупційної діяльності комунального
підприємства «Волинський обласний офтизіопульмонологічний
медичний центр» Волинської обласної ради

ПРО ДЕЯКІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Як показали результати проведеного аналізу, у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» до теперішнього часу не внесено змін і доповнень, які б стосувались системного підходу до вирішення питань боєготовності, дій в умовах окупації, прикордонних регіонах тощо, що вкрай важливо в умовах існуючих потенційних і реальних загроз та посягань на національну безпеку. Так, ні серед заходів правового режиму воєнного стану (ст. 8 Закону), ні серед повноважень відповідних суб’єктів реалізації даного законодавчого акту (ст. ст. 11, 12-1; 14, 15) не передбачені ті, що стосуються:

1) військової підготовки у загальноосвітніх школах, коледжах, вищих навчальних закладах, особливо щодо тих осіб, які є потенційними призовниками до Збройних Сил України (ЗСУ) та інших військових формувань, що беруть безпосередню участь у бойових діях (Державної прикордонної служби України; Національної гвардії; Військової служби правопорядку; ін.);

2) залучення до військової підготовки або до підвищення рівня боєздатності колишніх військовослужбовців-пенсіонерів, правоохоронців та інших бажаючих осіб з числа місцевого

населення та проведення навчань у спеціальних навчальних центрах, полігонах, військових частинах тощо;

3) порядку заміни посадових осіб, придатних до військової служби, які працюють у адміністраціях та органах місцевого самоврядування і територіальних громадах, на осіб, які звільнені з лав ЗСУ та інших військових формувань у силу непридатності до виконання бойових обов'язків;

4) організації патріотично-військового виховання, яке б охоплювало б всі категорії дітей (від дитячих садочків та загальноосвітніх шкіл) та передбачало навчання їх правилам поводженню зі зброєю, а також доведення інформації про наслідки ухилення громадян від виконання конституційного обов'язку щодо захисту України;

5) реабілітації воїнів-інвалідів та їх соціальної адаптації у мирне життя, у тому числі й шляхом залучення їх до реалізації заходів, вказаних вище.

Саме по такому шляху з перших днів свого створення пішла держава – Ізраїль.

Зокрема, повчальними для України з цього приводу є наступні позитивні напрями забезпечення національних інтересів в даній країні, а саме:

а) навчання під час обстрілів зупиняється, але не в усій країні;

б) заклади освіти мають обладнані за всіма технічними вимогами та умовами життєдіяльності бомбосховища й бетонні перекриття;

в) дітей вчать швидко ховатись та здійснювати відповідні адекватні дії у надзвичайних ситуаціях (при застосуванні зброї масового знищення; пожежах, повенях тощо);

г) з учителями займається спеціальний підрозділ армії;

ґ) у випускних класах школярі детально знайомляться з основами армійської служби [1].

Виходячи з цього, логічно було би ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» доповнити пунктом 25-1, у якому закріпити ті заходи, які запропоновані у даній науковій статті.

Аналогічну видозміну варто здійснити й в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», який би передбачав систему заходів, спрямованих на усунення потенційних і реальних загроз для національної безпеки з урахуванням зарубіжного досвіду з означених питань.

Знову ж таки, додатковим аргументом з цього приводу виступає державна програма Ізраїлю «Щодо прищеплення «гену

відповідальності за країну», яка передбачає залучення до військового патріотичного виховання дітей таких дорослих осіб, у які перші безмежно вірять; системний вплив на дітей всієї територіальної спільноти; повернення до повноцінного життя тих громадян, включаючи військових-інвалідів, які потребують соціальної реабілітації та допомоги тощо.

У контексті удосконалення правового механізму забезпечення національної безпеки України, як видається, корисним також є й позитивний досвід діяльності з цих питань, який склався у Південній Кореї [2]. Так, після завершення відкритої війни з Північною Кореєю (1950-1953) Південна Корея підписала двосторонню угоду про взаємну оборону зі США, яка передбачає відповідне реагування цих суб'єктів міжнародного договору на потенційні або реальні загрози їх національним інтересам у випадках протиправних посягань з боку третіх країн.

Другим дієвим напрямом у цьому сенсі стала розробка Південною Кореєю власної ядерної програми військового характеру.

І, насамкінець, щоб тримати у відповідній напрузі держави-агресори, Південна Корея постійно грає на суперечностях глобальних гравців у даному регіоні світу та не соромиться при цьому періодично діставати «з рукава» свій «ядерний козир» [2].

Особливо актуальною така позиція і позитивний історичний досвід Південної Кореї у зв'язку з цим є у сенсі тих реальних загроз, які на сьогодні створила росія у Білорусі, передавши цій країні ядерну зброю та замінувавши Запорізьку АЕС.

Ще більш цікавим для нашої держави у цьому контексті є позитивний досвід Південної Кореї з питань організації навчального процесу у загальноосвітніх закладах для дітей в умовах її війни з Північною Кореєю [3]. Зокрема, при знищенні у її ході 40% шкіл заняття проводились там, де було безпечно: в укриттях, на пагорбах, у наметах, у печерах, на кладовищах, т. ін. [3].

Як наслідок, однією з рушійних складових і елементів процвітання на сьогодні цієї держави на міжнародній арені у виді «Корейського дива» стала саме система національної освіти [4].

Натомість, в Україні Міністерство освіти і науки (МОН) України у воєнний час обрав іншу позицію, а саме – наукою мають займатись тільки аспіранти та докторанти, а не практики, хоча саме останні предметно володіють проблемами, які досліджують перші, не маючи досвіду з означених питань та порушуючи таким чином не тільки логіку речей, які склались з даного приводу у цивілізованих демократичних режимах, але й власну Конституцію

України та Конвенцію про захист прав і основоположних свобод, яка є одним із джерел національного законодавства, зокрема, у частині права будь-якої особи на освіту та наукову діяльність.

Враховуючи зазначене та виходячи з позитивного досвіду зарубіжних країн, діяльність яких була предметом дослідження у цій науковій статті, логічно було б підвищити всі види юридичної відповідальності за неналежне виконання Закону України «Про правовий режим воєнного стану України» та інших нормативно-правових актів з означеної проблематики, а також привести їх сутність і зміст до тих міжнародно-правових аспектів, які знайшли свою адаптацію у державах, що ведуть постійні воєнні дії з сусідами-агресорами та збільшують у зв'язку з цим рівень захищеності своїх національних інтересів і національної безпеки у цілому.

Список використаних джерел

1. Бондар М. Навчання в умовах війни : Який досвід Ізраїлю може перейняти Україна. *URL*: http://24tv.ua.

2. Перелигін Є. Корейські уроки політики безпеки. *URL:https://zn.ua>ukr>internal*

3. Корейське освітнє диво : як Південна Корея зробила ставку на освіту в розпал війни. *URL*:*https://osvitoria.media.*

4. Людський капітал : роль освіти в створенні корейського економічного дива. *URL:https://biz.censor.net.*

Василь Топчій
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Оксана Топчій
доктор юридичних наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки
України,докторант університету Шеффільд Халлам

ПРО ДЕЯКІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ: ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ ШЕФФІЛЬД ХАЛЛАМ

Як показує практика, однією з глобальних проблем, яка вкрай негативно впливає на нормальний розвиток дітей, зокрема й тих, що не досягли 12-річного віку, є постійне збільшення суспільно-небезпечних джерел, включаючи

кіберризики, які посягають на їх життя та моральні засади формування стійкості щодо вчинення протиправних вчинків. При цьому, вказана проблема носить не тільки і не стільки національний характер, скільки стосується у цілому всіх країн світу [1].

Особливу увагу звертає на себе, у зв'язку з цим, той факт, що серед вказаних джерел чинне місце займають телебачення (TV) та мережа «Інтернет» (Інтернет), неконтрольована інформація з яких нерідко детермінує вчинення вказаною категорією дітей девіантних проявів, а в подальшому складає один із системних елементів формування у них кримінальної мотивації [2]. І це відбувається у той час, коли більшість держав ратифікували Конвенцію про права дитини та розробили на цій підставі відповідне національне законодавство.

Виходячи з цього, варто констатувати, що без активізації наукових розробок з означеної тематики дослідження об'єктивно неможливо підвищити рівень запобігання кіберризикам, які посягають на здоров'я та моральний розвиток дітей, які не досягли 12-річного віку, враховуючи, що у міжнародному праві створені відповідні засади з означеного питання. Зокрема, відповідно до положень ч. 1 ст. 13 Конвенції ООН про права дитини, остання має право не тільки на одержання інформації з будь-яких джерел в усній чи письмовій (друкованій) формі, але й на її пошук та передачу на свій вибір. Поряд з цим, у ч. 2 ст. 13 вказаної Конвенції зазначено, що здійснення даного права (у 3-х його системних вимірах) може бути обмежено на підставі закону та з метою:

а) забезпечення поваги прав і репутації (особистої та ділової) інших осіб;

б) охорони національної безпеки, громадського порядку, здоров'я або моральних засад суспільства.

На підставі даної міжнародно-правової норми у державах-учасницях Конвенції не національному рівні у законодавчих актах введені відповідні правообмеження з цього приводу. Так, у ч. 2 ст. 34 Конституції України до таких правообмежень віднесено: інтереси національної безпеки; інтереси громадського порядку; інтереси територіальної цілісності; діяльність з метою запобігання заворушенням чи злочинам; завдання щодо охорони здоров'я населення; захист репутації або прав інших людей; запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Аналогічні законодавчі перешкоди для кіберризиків

застосовані й в Англії [3].

У той самий час, як встановлено в ході даного наукового пошуку, на доктринальному рівні зазначені вище елементи предмета інформаційних правообмежень досі не досліджені як у контексті правових наслідків для всіх суб'єктів вказаного виду діяльності, так і для конкретних споживачів (об'єктів) інформації, особливо на рівні таких джерел їх розповсюдження, як TV та Інтернет. Це у повній мірі стосується й університету Шеффільд Халлам, наукові працівники якого тільки у загальних рисах досліджують ті чи інші аспекти впливу джерел кіберризиків на формування способу життя, мотивації, суспільні цінності тощо дітей [4].

У той самий час, цілком очевидним у зв'язку з цим є висновок про те, що загальні методи та методології дослідження, які стосуються визначення рівня та характеру впливу інформації на дітей, що не досягли 12- річного віку, джерелами розповсюдження якої є TV та Інтернет, не можуть дати однозначну відповідь на питання: як цивілізовано і співрозмірно співставити зміст права цих суб'єктів на інформацію, у тому числі на пошук, отримання і розповсюдження, та предметом правообмежень на неї, які введені на законодавчому рівні.

Саме з означених міркувань та існуючих наукових здобутків учених університету Шеффільд Халлам у цьому сенсі, важливо використати досвід даного навчального закладу з питань запобігання кіберризикам щодо дітей, які не досягли 12-річного віку.

Мова у цьому контексті ведеться про наступне.

Згідно офіційних даних університет Шеффільд Халлам веде свій облік з 1828 року, тобто має майже 200-річну теоретико-прикладну практику, яка знайшла своє відображення у різноманітних навчально-методичних і наукових виданнях та законопроектах. Таким чином, у даному навчальному закладі розроблена власна методологія наукових досліджень та практики апробації отриманих результатів і їх впровадження у відповідні галузі суспільної діяльності, а тому вирішення завдань, спрямованих на запобігання тим чи іншим кіберзагрозам щодо дітей віком до 12 років, не видається надто складним і «обтяжливим» для наукової спільноти університету.

Додатковим аргументом та джерелом наукових спостережень в даному випадку є потенційні наукові можливості не тільки 33 тис. студентів, які мають громадянство Великої Британії, але й 4 тис. іноземців, силами яких здійснюється дослідження з означеної проблематики у державах їх постійного

проживання, за визначеною в даному університеті науковою «технологією» (наприклад, у виді анкетування, інтерв'ювання, опитування тощо), що без сумніву, підвищить презентабельність отриманих як у межах Англії, так і в інших країнах результатів наукового пошуку.

Більш того, зазначений підхід дозволяє проводити порівняльно-правовий аналіз стану запобіжної діяльності з питань кіберризиків щодо дітей, які не досягли 12-річного віку, та застосувати при цьому інші методи наукового дослідження з тим, щоб на основі отриманих результатів сформулювати обґрунтовану теоретичну модель, спрямовану на удосконалення правового механізму з означеної проблематики.

У такому ж сенсі використовується й потенційні можливості аспірантів та докторантів університету, враховуючи, що вказані суб'єкти наукової діяльності володіють відповідною методикою та методологією наукових пошуків, особливо у разі порівняльно-правових (компаративних) досліджень та умінь робити на цій підставі узагальнені висновки, обґрунтування і пропозиції.

Без сумніву, важливим у зв'язку з цим правовим підґрунтям та науковим стимулом і теоретичним інтересом є для учених та інших вказаних вище суб'єктів теоретико-прикладної діяльності в університеті прийнятий у 2021 році у Великобританії законопроект про безпеку в Інтернеті [5]. При цьому, одним з головних об'єктів захисту від кіберризиків є діти, які не досягли 12-річного віку.

Отже, в наявності актуальна теоретико-прикладна проблема, до вирішення якої мають бути залучені не тільки всесвітньо відомі учені, включаючи науковців України, але й загальновизнані фахівці та навчально-наукові установи, до яких, без сумніву відноситься й університет Шеффільд Халлам (Англія), досвід діяльності якого й має стати предметом сучасних новітніх доктринальних підходів у нашій державі.

Список використаних джерел

1. Кіберризики, яким піддаються діти віком 8-12 років. URL: https://www.dqinstitute.org (2021)12/10

2. Діти та ризики в Інтернеті: глобальна статистика. URL: https://surfshark.com/research/cybersecurity-for-kids/statistics.

3. Британська мережа кібер-безпеки. *Вікіпедія*. URL: https://uk.m.wikipedia.org.

4. Children and parents: Media use and attitudes report 2022. URL: https://www.ofcom.org.uk.

5. Про безпеку в інтернеті. URL:

https://www.gov.uk/guidance/a-guide-to-the-jnlint-safety-bill.

Василь Стратонов
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
національного, міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету

Андрій Дзюрбель
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного університету

МОВА ЯК ФОРМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті 10 Конституції України закріплено, що державною мовою в Україні є українська мова [1]. Рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року визнано, що під положенням Конституції, за яким «державною мовою в Україні є українська мова», слід розуміти, що українська мова є державною і являється обов'язковим засобом спілкування на всій території України під час здійснення повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом [2]. Таким чином, положення Конституції зобов'язують застосовувати українську мову, як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб у діловодстві органів державної влади. Проте проблеми залишались. З урахуванням проблем які виникали до цього, на основі Концепції державної мовної політики [3] приймається Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [4].

В законі вказується на причини, які стали основою недотримання даних норм, а саме основне вказується на деформацію мовно-культурного і мовно-інформаційного простору. Закон передбачає, що українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, та базовим системотвірним складником української громадянської нації. Приймаючи до уваги «Висновок Європейської комісії за демократію через право», відповідно до якого за особливих умов, що склалися в Україні: «збалансована політика у мовній сфері вимагає належних гарантій для

збереження державної мови як інструмента єднання суспільства», та рекомендації Європейської комісії за демократію через право» українському законодавчому органу віднайти істотно прийнятніші способи підтвердження верховенства української мови як єдиної державної мови та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в українському суспільстві» [4].

Тому для контролю за дотриманням Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 8 липня 2020 року Кабінет Міністрів України призначає уповноваженого із захисту державної мови (мовного омбудсмена) Тараса Кременя [5]. Безумовно, це був завершальний етап, оскільки була створена інституція яка здійснює контроль за виконанням ряду Законів України при цьому не притісняючи інтереси національних меншин. Так відповідно до статті 28 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», інформація для загального ознайомлення (оголошення, покажчики, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується або може використовуватися для інформування необмеженого кола осіб про товари, роботи, послуги, певних суб’єктів господарювання, посадових, службових осіб підприємств або органів державної влади, органів місцевого самоврядування) подається державною мовою із можливістю за потреби дублювання іншими мовами [5]. На жаль мовний омбудсмен може подавати лише приписи, тому ситуація з дотриманням вимого законодавства які не завжди виконувались. Навіть були судові тяжби, коли спори вирішувались в судах загальної юрисдикції.

Після повномасштабного вторгнення ситуація почала кардинально мінятись, і, в громадянському суспільстві досить гостро сприймається мова агресора. На регіональних рівнях приймаються програми розвитку та функціонування української мови, як державної у всіх сферах життя. Потрібно високо оцінити роботу Тараса Креміня, який розбудував систему роботи і структурно її вибудував. На сьогодні в регіонах працюють представники уповноваженого із захисту державної мови, це посилює роботу, оскільки комунікація місцевої влади значно розширюється через представницькі функції «мовного омбудсмена». Очільникам області постійно доводиться інформація про проведенні моніторинги, щодо виконання законів та функціонування української мови, що надає можливість оперативно реагувати на порушення закону.

На законодавчому рівні ми спостерігаємо, що законодавча практика супроводжуватися досконалим знанням національної мови, залученням спеціалістів у галузі філології. Однак неупереджений погляд на процеси розроблення, прийняття нормативно-правових актів, дозволяє констатувати парадоксальну ситуацію: повного розуміння необхідності нового законодавства в багатьох авторів поєднується з деяким мовним нігілізмом, нехтуванням того, що мова є єдиним будівельним матеріалом, з якого створюється правова матерія [6], «без мови не може бути правового регулювання» [7].

Засобами створення форми законодавчого акту є засоби системи і засоби мови. Засоби системи і мови тісно пов'язані між собою, вони переходять і доповнюють один одного. Для юридичної мови характерний спонукальний стиль викладу. Прийоми і правила викладу юридичних норм в тексті закону стосуються: способів викладу; формулювання заголовків назв статей; юридичного стилю; юридичної мови. На жаль інколи ми ще спостерігаємо російську кальку. Так термін «частный» перекладають як «приватний», «окремий», свідчення свідка визначаються як «покази», а це є русизмами [8].

На етапі підготовки законопроектів до розгляду у Верховній Раді України акти проходять правову експертизу юристів. Функція лінгвістів полягає лише в редагуванні текстів, хоча доречніше було б проведення лінгвістичної експертизи. Це призводить до того, що виникають казуси в законотворчій діяльності парламенту, коли розв'язання проблем правильності лінгвістичного вживання термінів, які використовують у проекті закону, вирішуються шляхом голосування. Отож доцільно проводити такі експертизи з урахуванням досліджень у галузі мови права, законодавчої стилістики, а саме: логіко-лінгвістичний – аналіз правничої термінології, застосованої в законі, граматичної будови мовлення законодавця, чинників, що можуть негативно впливати на точність визначення.

Юридично-технічний – техніка побудови спеціального тексту. Міністерство юстиції України, Центр правової реформи і законопроектних робіт з метою подолання проблем юридичної техніки створюють програми курсу нормо-проектувальників. У Національній академії внутрішніх справ України для магістрів права і магістрів управління введено між-кафедральний курс «Юридична техніка відомчої нормотворчості». В Чорноморському національному університеті імені Петра Могили в ОП включено до навчального плану для студентів магістерського рівня навчальний курс «Юридична техніка».

Семіотичний – текст права як знакова система. Узагальнення правових текстів, як певних приписів дозволяє виявити в них мовні формули, які диктують, що необхідно робити, що дозволено робити, що забороняється робити, щоб не порушувати встановлений у суспільстві порядок. Тому постає необхідність у проведенні поглибленої експертизи текстів правових актів, яка за аспектами дослідження може бути: а) діахронічною; б) контрактивною.

Послідовне й уміле дотримання правил в законодавстві дозволить забезпечити повноту нормативного регулювання відносин у будь якій галузі права, відсутність прогалин і упущень під час викладення правових приписів; достатню визначеність і конкретність правового регулювання, відсутність занадто загальних або невиправдано часткових, казуїстичних приписів; взаємозв'язок норм права та їхню органічну єдність, логічну послідовність викладення; ліквідацію протиріч та неузгодженостей між окремим нормами; своєчасне реагування на формально чинні норми, які втратили своє значення, а також норми, які фактично діють у зміненій редакції; розумну стислість законодавчого тексту, уникнення невиправданих повторів, а також декларативних норм; уніфікованість, точність і визначеність формулювань і юридичних термінів, ясність і доступність термінів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України із змінами і доповненнями URL: https://www. president.gov.ua/documents/constitution (дата звернення 18.09.2023 р.).

2. Конституційний Суд України в Рішенні від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text (дата звернення 18.09.2023 р.).

3. Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» за номером 161/2010 від 15.02.2010. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text (дата звернення 18.09.2023 р.).

4. Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 21, ст.81. (із змінами і доповненнями від 13.12.2022 №2849-IX) URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text (дата звернення 18.09.2023 р.).

5. Уповноважений із захисту державної мови. URL: https://www. facebook.com/govuamova/ (дата звернення 18.09.2023 р.).
6. Савонюк Р. Щодо термінів і понять КПК України / Р. Савонюк // Право України. 2004. № 2. С.99-101.
7. Стратонов В.М. Теорія та практика пізнавальної діяльності слідчого: дис.... доктора юрид. наук : 12.00.09. – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / В.М. Стратонов. Херсон, 2010. 340 с.
8. Лукашевич В.Г., Стратонов В.М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів: Навчальний посібник. Херсон: ХЮІ НУВС, 2002. 192 с. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/ (дата звернення 18.09.2023 р.).

Марек Рембєж
доктор наук, професор факультету мистецтв і педагогічних наук Сілезького університету в Катовіце (Республіка Польща)

ROLA INTERNETU W PROCESIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ

Integracja europejska jest formą integracji międzynarodowej, regionalnej, procesem zachodzącym na płaszczyźnie gospodarczej, politycznej i społecznej. Komunikowanie się stanowi podstawową kwestię w relacjach między ludzkich, gdyż bez komunikacji trudno mówić o istocie ludzkiej, a tym bardziej o społeczeństwie. Natomiast z drugiej strony, w obecnych czasach na znaczeniu traci transport materialnych nośników kultury, pnieważ zostaje zastępowany bezpośrednim transportem myśli. Za sprawą w błyskawicznym tempie rozwijającej się teleinformatyzacji, niemal na naszych oczach, wszelkiego rodzaju kultury przenikają się i łączą w jedną całość.

Wszechobecny Internet w coraz to większym stopniu określa kształt procesów cywilizacyjno-kulturowych jakie zachodzą w społeczeństwach, a tradycyjnie rozumiane pojęcia takie jak cywilizacja i kultura ulegają zmianie. Z uwagi na ten fakt można zaryzykować stwierdzenie, że Internet staje się nową platformą dla komunikacji międzykulturowej, a wyraża się to nowymi formami funkcjonowania i większej integracji społeczeństwa. Najbardziej zaawansowana integracja następuje w ramach Unii Europejskiej, gdzie poprzez instytucje ponadpaństwowe realizowana jest wspólna

polityka gospodarcza, społeczna, a poprzez współpracę międzyrządową – międzynarodowa, bezpieczeństwa, sądownicza i spraw wewnętrznych. Z inicjatywy Unii Europejskiej powstało wiele programów międzynarodowych, w których uczestniczą kraje członkowskie. Są skierowane do państw członkowskich. Ich celem jest wzmacnianie współpracy między państwami tworzącymi „wspólnotę".

Tematyka programów jest różnorodna – wspierają współpracę w zakresie ochrony środowiska, upowszechniania kultury i edukacji. Programy wspólnotowe są uważane za jedno z ważniejszych osiągnięć integracji europejskiej. II Polsko-Ukraińskie Forum Naukowe «Europejska integracja a tożsamość narodowa» 61 Wiele z nich adresowanych jest do szkół, gdyż rozwój edukacji jest jednym z priorytetów Unii Europejskiej. Wielką rolę w integracji europejskiej odgrywa Internet. Historia Internetu, jako ogólnoświatowej sieci komputerowej, pozbawionej wyróżnionego punktu centralnego, zapoczątkowała się w Stanach Zjednoczonych na przełomie lat 60. i 70. XX wieku. Natomiast gwałtowny rozwój oraz komercjalizacja tego środowiska w skali światowej plasuje się na lata dziewięćdziesiąte ubiegłego wieku. Wtedy to masowo zaczęły powstawać nowe usługi takie jak strony internetowe, poczta elektroniczna, wyszukiwarki internetowe, komunikatory, sieci społecznościowe, fora, blogi jak i wiele innych.

Ciągły rozwój infrastruktury fizycznej globalnej sieci sprzyja wciąż rosnącej liczbie jej użytkowników. Według szacunków z grudnia 2011 roku wynika, że liczba internautów na ten okres wynosiła ponad 2,2 mld., to jest około 30 procent populacji ludzkiej na całym świecie [1]. Natomiast dane na dzień 30 czerwca 2014 roku wskazują, iż dostęp do Internetu miało już ponad 3 mld. czyli około 42,3 procenta ludności świata [2].

Z czego wynika, że w przeciągu 1,5 roku liczba użytkowników zwiększyła się o 12 procent. Jak wskazują powyższe liczby Internet rozwija się na naszych oczach w niezwykle dynamiczny sposób. Dotyczy to zarówno fizycznego rozwoju samej sieci, jej coraz częstszej obecności w naszych domach i instytucjach, z którymi mamy doczynienia w życiu codziennym a co za tym idzie także rosnącej liczby poświęconych mu dyskusji, badań naukowych czy publikacji. Zatem nie ulega wątpliwości, że Internet w sposób znaczący zmienia świat oraz że jest w dużym stopniu zjawiskiem jakościowo nowym [3].

Ten spektakularny rozwój bezdyskusyjnie nadaje mu szczególną rolę w życiu społecznym. Wydaje się, że współcześnie coraz szybciej kurczy się grono osób które nie słyszały by o

Internecie, bowiem stał się medium, które całkowicie zmieniło kulturę i podejście do życia milionów ludzi na całym świecie. Jego powstanie wywołało rewolucję równie ważną i znamienną w skutkach, jak niegdyś wynalazek druku. Internet zmienia się i zmieniają się sposoby korzystania z niego, a co za tym idzie, zmianie podlegają również konsekwencje bycia użytkownikiem Internetu. Należy pamiętać, że Internet to także sieć relacji między jego użytkownikami, którzy w tym II miejscu szukają informacji i wiedzy, realizują swoje pasje, wykonują swoje obowiązki zawodowe, ale również co ważne poszukują kontaktu z innymi ludźmi.

W rezultacie ta globalna sieć jaką jest Internet staje się miejscem, w którym powstają i rozwijają się różnego rodzaju społeczności [4]. W strukturze europejskiej na rzecz integracji działają wszelkiego rodzaju programy, wiele z nich jest realizowanych przez internet, należą do nich np: ENO-Environment Online oraz eTwinning. ENO-Environment Online jest światową wirtualną szkołą poznawania, rozumienia i ochrony środowiska, zorganizowaną w 2000 roku i koordynowaną przez miasto Joensuu (w Okręgu Szkolnym Eno) w Finlandii. Program wspiera Komisja Europejska oraz Narodowa Rada Oświatowa Finlandii. Projekt łączy wiedzę z różnych dziedzin: język angielski, geografia, biologia, technologia informacyjna, sztuka. ENO umożliwia współpracę szkołom europejskim ze szkołami na całym świecie. Uczniowie zgłębiają w ciągu roku szkolnego w blokach tygodniowych zadaną tematykę.

Gromadzą materiały o swoim lokalnym środowisku - miejsce, w którym żyjemy, przyroda, kultura, drogi rozwoju, by następnie, podczas spotkań np. na czacie - wspólnie je omawiać i wyciągać wnioski. Streszczenia prac są dostępne w sieci w postaci plików pdf. ENO kładzie nacisk na ochronę lokalnego środowiska, ale przy uwzględnianiu szerszych aspektów, zgodnie z zasadą: działaj lokalnie - myśl globalnie. Głównymi celami projektu jest nauka współpracy przez Internet, poznawanie nowych technologii, pogłębianie wiedzy o środowisku, zwiększanie świadomości ekologicznej oraz aktywizowanie krajów rozwijających się [5]. eTwinning jest programem, który polega na wirtualnej współpracy bliźniaczych szkół europejskich. Szkoły opracowują projekty edukacyjne i realizują je wykorzystując łączy internetowe. W ramach realizacji projektów ćwiczą umiejętności językowe i lepiej poznają swoje środowiska i kulturę. Mogą korespondować, wspólnie publikować czasopismo internetowe, przygotowywać pliki muzyczne

i audycje radiowe, prowadzić badania naukowe lub tworzyć filmy wideo.

Realizację program eTwinning rozpoczęto w polskich szkołach w końcu 2004 roku. Akcja jest inicjatywą Komisji Europejskiej skierowaną do szkół krajów Unii Europejskiej oraz Norwegii i Islandii. II Polsko-Ukraińskie Forum Naukowe «Europejska integracja a tożsamość narodowa» 63 Szkoła chcąca realizować projekt w eTwinning rejestruje się w portalu http://www.etwinning.net wpisując do bazy szkół swoje zainteresowania i wstępną propozycję współpracy. Następnie szkoły szukają partnerów do podjęcia wspólnych działań. Po znalezieniu partnera szkoły ustalają cele projektu, plan zadań do realizacji, czas trwania projektu oraz formy pracy. Potem rejestrują partnerstwo i po jego akceptacji przez agencje narodowe programu eTwinning przystępują do pracy [6]. Internet dzięki swemu zasięgowi zbliża ludzi. Dla niego nie istnieją granice państwowe a różnice kulturowe czy wyznaniowe nie stanowią żadnych przeszkód, wręcz przeciwnie stanowią podłoże dla jego rozwoju. Człowiek może poznawać ludzi i kultury, do których nigdy by nie dotarł, a nawet by się z nimi nie zetknął. Internet dociera w każde miejsce na świecie. Dzięki temu ludzie różnych ras, religii i światopoglądów mogą wymieniać swoje doświadczenia i poglądy. Internet pozwala nam poznać kulturę różnych narodów.

Największe muzea i galerie świata udostępniają zdjęcia swoich zbiorów w postaci wirtualnych galerii. Bez wychodzenia z domu, siedząc przed monitorem komputera możemy odbyć wirtualną przechadzkę po salach Luwru czy Watykańskiej Pinakoteki. Dzięki Internetowi dzieła sztuki stają się rzeczywiście dziedzictwem kultury całego świata a sama sztuka ulega globalizacji i staje się dostępna dla wszystkich ludzi. Tak samo jest z udostępnianiem zbiorów bibliotecznych całego świata. Największe biblioteki umieszczają w sieci swoje katalogi, a także całe książki w wersji elektronicznej. Każdy internauta może rozpoczynać dzień od lektury europejskich i światowych dzieł literatury. W Internecie mają swoje strony czasopisma z całego świata. Możemy na nich zapoznać się z aktualnymi wiadomościami z kraju i ze świata i poczytać ciekawe artykuły pijąc poranną kawę.

Bibliografia:

1. World Internet Usage and Population Statistics December 31, 2011, http:/ www. internetworldstats.com/stats.htm (14.07.2012).
2. World Internet Usage and Population Statistics June 30, 2014, http://www. internetworldstats.com/stats.htm (5.03.2015).
3. Zarycki T., Społeczne konsekwencje rozwoju Internetu - rewolucja czy reprodukcja struktur społecznych, [w:] Społeczna Przestrzeń Internetu, red. D. Batorski, M. Maroda, A. Nowak, Warszawa 2006. II Українсько-польський науковий форум «Європейська інтеграція та національна ідентичність» 64
4. Gryczka M., Rola Internetu w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego, „Management and Business Administration Central Europe" 2012, No. 2 (115).
5. ENO-Environment Online, http://www.enoprogramme.org/ (11.04.2016). 6. eTwinning, http://www.etwinning.net (11.04.2016).

Алієв Амір Ібрагім
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри ЮНЕСКО з прав людини та інформаційного права Бакинського державного університету (Азербайджан)

THE MODERN PARADIGM OF CONSTITUTIONAL VALUES AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The functioning of any society is based on the values characteristic of this or that society. These values were formed under the influence of a number of external and internal factors in the process of socialization and formation of a certain society in general and each individual in particular. It is this myriad of levers of influence that determines the final system of values, beliefs and attitudes that determine the behavior of both an individual and society as a whole. It is the values that underlie the political culture of the state and to a large extent determine its foreign and domestic policy and form the national identity. Analyzing the long course of history, we see that values have changed over time, trying to meet the demands and trends of concrete realities of life.

Since the second half of the twentieth century, Western society has generally promoted narratives of peace, tolerance, multiculturalism, and nonviolent interaction. Cruelty is condemned,

human life is considered the highest value, war is the greatest evil. This is the kind of rhetoric that has been present in the political and cultural discourse of the West for the past seventy years. It is these values that are inculcated in people in the process of preschool and school education, echoed by the mass media and the podiums of politicians. It was on these values that Ukrainian society was brought up and formed, starting from 1991. But starting from 2014, and from 2022 to an even greater extent, Ukrainian society faced those challenges that, among other things, called into question the existing social values, thereby creating internal dissonance and creating the need for a radical rethinking of the existing rhetoric.

After all, if life is the highest value, then how to kill the enemy? And if you don't kill the enemy, how can you save your life and health and the lives of your relatives? How to correlate tolerance towards everyone and intolerance towards Russians? How to talk about cultural diversity while condemning and excluding the entire cultural heritage of Russia so as not to cause internal cognitive dissonance in society?

It is Russia's military aggression against Ukraine that forces us to rethink the system of existing values. The question arises of how and what values should be formed in society in order to ensure its effective functioning in the conditions of military aggression on the one hand, and European integration aspirations on the other. The purpose of this article is to use the example of Ukraine to determine the peculiarities of the formation and functioning of values and value orientations in society in the conditions of an armed military conflict. Such concepts as "values" and "value orientations" have been the subject of scientific interdisciplinary interest of sociologists, psychologists and political scientists for quite a long time. Sociologists mainly interpreted values as a social guideline, a so-called determinant of an individual's behavior. Psychologists mostly focused on the mechanisms of formation and manifestation of values. Political scientists analyzed more the consequences of the manifestation of certain values and value orientations on the socio-political situation in the country, and based on this analysis they made predictions of political processes. In addition, in the applied plane, values and value orientations of society are taken into account by specialists and practitioners when applying political technologies in various spheres of social life.

Such scientists as Milton Rokich and Shalom Schwartz were engaged in the classification of values, their grouping and structuring. The influence of value orientations on the formation of

an individual and social processes was studied by Ralph Dahrendorf, Ronald INglehart, Ivan Zazyun, Yurii Shaigorodskyi, etc. At the same time, despite the rather extensive coverage of the issue of values in the scientific literature, the author did not find any studies on the change in the rhetoric of the value discourse in the conditions of armed conflict. Many people still believe that society is prone to armed conflicts and that they take place everywhere, because wars have been in all cultures, at all times [3].

Studies among student youth have shown that about half of the respondents believe that war is an integral part of human nature, and that people have an instinct to fight [1]. Former UN Secretary General Kofi Annan also suggests that war is deeply rooted in human history, and perhaps in human nature, and President Barack Obama said in his Nobel Peace Prize acceptance speech that "War, in one form or another , appeared with the first person. At the beginning of history, the moral side of war was not understood - it was simply a reality of life, like drought or disease, the way in which tribes, and later civilizations, gained power and resolved misunderstandings" [6].

In turn, a certain non-belligerence or peacefulness of a nation, country or society is the result of a number of variables, including economic, environmental, social and historical factors [5]. As biological beings, people have certain general requests for well-being, coordinated activity of society (because people are biological and social beings) and ensuring survival [5; 8; 9]. Accordingly, requests to achieve well-being and ensure survival are translated into the language of beliefs and values, which, in fact, answer the questions "what is good and what is bad?", "what should we strive for and what should we avoid?". At the same time, values are not only abstract concepts that describe the desired; they are also an expression of human needs and serve as a motivator for action.

Values form the basis of the life goals that an individual or group (society) sets for themselves, and provide "recipes" for "correct" behavioral patterns and reactions in each individual situation, in particular in matters of conflict resolution and violence. As already mentioned, during the last decades, Western society, to which Ukraine gravitates, is focused on promoting a non-violent lifestyle and interaction, and also actively addresses the concepts of values and value orientations as factors that influence the behavior of individuals and groups, and therefore can serve as a factor formation of a culture of non-violent existence.

In his theory of basic human values, S. Schwartz defines values as trans-situational goals that play the role of guiding principles that guide a person or a social group. In the course of a cross-cultural analysis in more than forty societies, Schwartz identified ten different types of values, each of which was characterized by its motivational purpose. These were such values as hedomism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, tradition, conformity, security, power) and achievement. [10] According to Schwartz's theory, values can be structured in the form of a circle, based on a theoretical analysis of the affinity and contradiction of the respective motivational goals underlying them.

The first diagonal describes openness to change on the one hand (independence and stimulation) and conservation on the other (security, conformity and tradition). The other diagonal concerns self-enhancement on the one hand (power and achievement), and self-transcendence on the other (universalism and kindness). Self-transcendent values focus on the well-being and interests of humanity as a whole, as well as those with whom a given individual or social group interacts on a permanent basis and are manifested through care for nature, tolerance for diversity, egalitarianism, care for others, etc. [9].

In the definition of values as goals that an individual or a social group strives for, there is an assumption that it is these values that can motivate certain actions, directing and emotionally filling these actions, because it is values that can act as the criterion for what is desirable, or at least justified in one or another situation. Thus, value priorities can be considered determinants of attitudes and behavioral reactions [7].

In addition to S. Schwartz, Milton Rokich, an American psychologist with Polish roots, was engaged in the classification and structuring of values and value orientations. In 1973, he published the results of his scientific research, which resulted in the construction of a model of terminal and instrumental values. He defines values as the belief that certain actions or final goods are more attractive from the point of view of the individual or society in comparison with other actions or goods. Rokich defined a list of eighteen terminal values that determine the desired goods, the goals that people want to achieve in life, and it is these values that can vary greatly in different societies and different cultures, as well as change throughout life; and eighteen instrumental values, which determine desired behavioral algorithms, means of achieving terminal values. And it is instrumental values that are more stable

and harder to change during life. Milton Rokich referred to terminal values as true friendship; mature love; self-respect; happiness; internal harmony; equality; freedom; pleasure; public recognition; wisdom; salvation; strong family; National security; a sense of achievement; the world of beauty, the opportunity to enjoy it; peace in the world; comfortable life; an interesting, exciting life. Instrumental values include cheerfulness; ambitions; love; purity; self-control, productivity; courage; education; honesty; developed imagination; independence; mind; openness and the ability to accept the opinion of others; logic, rationalism; obedience; willingness to help; responsibility; the ability to forgive. In these lists, the person then had to rank the values in terms of their importance in his life.

According to Rokich's theory, when value is acquired, it becomes part of an organized value system; this system of values forms a general model of behavior in decision-making and conflict resolution. The two types of values represent two separate, but at the same time functionally interconnected nor the system, because instrumental values demonstrate the way in which a person is ready to achieve certain terminal values [8]. In further studies of this topic, Bol-Rokich and co-authors came to the conclusion that societies and individuals can be compared not only by the set of values they have, but also by the priority (hierarchy) of these values [2] Any person, group or society has not one value, but a whole set of values, and it is important not only to have the "right" values in your arsenal, but also how high this or that value is located in the value hierarchy.

From the point of view of state formation and the formation of national values in society, it is important to realize that each individual, in addition to group, collective values, which he acquired in the process of formal socialization, will also have his own individual values, which were established under the influence of other factors and with the help of other agents of socialization . This is the family, and the economic situation of a particular individual, and friends and the closest environment, and belonging to a certain religious group, and character traits, and perhaps a book read that made a strong impression, etc. All this experience and all these variables lead to the fact that all values are somehow ranked, key and secondary values are distinguished. This process takes place at different levels, both individually and at the level of micro- and macro-groups. Regardless of whose approach (Schwartz or Rokich) is applied to the classification of values, we can see that the prevalence of certain values (altruism, well-being, readiness for

self-sacrifice, desire for world peace) in society leads to the formation of more peaceful and non-violent societies with dominant democratic and altruistic values, and the predominance of others (power, conformism, ambition, etc.) leads to the formation of bellicose, aggressive societies with the primacy of authoritarian rule, expansive policies, and the desire to dominate global society.

Looking at the case of Ukraine and the Russian Federation, we see a clash of different value paradigms and systems that were formed in the political and cultural discourse of these two states. The peaceful and non-aggressive Ukrainian society, in which, especially during the years of independence, the pacifist values of the Western world were promoted, in which the general focus on democratic development and European integration prevailed, is forced to respond to the open aggression of its neighbor, which, starting in 2014, decided to "assert itself" on the territory of Ukraine and demonstrates the priority of all those "militant" values that were described above. And here, at the state level, Ukrainian society faced another challenge: how to ensure the preservation of the territorial integrity of the state (in fact, to wage an open defensive war), while at the same time maximally preserving the "pro-Western", pacifist value system that was so cherished in society and which necessary for Ukraine in the long term (we mean Ukraine's European integration aspirations, the need and desire to live in classical Western Europe, where an aggressive, militaristic society is not positioned as successful). This question became especially acute after February 24, 2022, when to deter and repulse a full-scale armed aggression, it is necessary to involve almost the entire population, when it is impossible to provide protection only by personnel military and volunteers. Analyzing the change in value orientations of Ukrainian society, they turned to the results of the World Value Survey for 2020 [11].

In the analytical report on Ukraine, the section "political culture and political regimes", the following figures are presented: "Comparing the results of the 2011 and 2020 survey, the assessment of different political systems has changed. A democratic political system is in the lead, with ratings of "very good/good form of government", but the indicators have decreased from 85.3% in 2011 to 81.9% in 2020... The idea of a strong leader who does not have to worry about parliament and elections, the second most popular, such a system is supported by two thirds of respondents (67.9%), but this is less than in 2011 (71.3%). There is a significant decrease in support (from 64.6% to 46.2%) for a political system in which decisions are made by experts, not the

government, while an increase in support for the military government is noted (from 12.7% to 21.1%) [11 , p.73] (translated by T.I. Neprytska). On the one hand, these figures can cause some concern, because we see a general tendency towards a readiness to abandon democratic, pacifist values and an ever-increasing readiness for military rule. At the same time, we see in the same analytical report that the indicator (on a 10-point scale) of the importance of living in a country with democratic governance has increased from 7.83 points in 2011 to 8.20 points in 2020. In our opinion, this indicates that Ukrainian society has not changed its value paradigm and has not abandoned the ideas of democracy, altruism, well-being and general pacifist discourse. It's better here a phenomenon described by Ronald Inglehart (by the way, actually the founder of the World Value Survey), that throughout history survival was a priority for humanity, and when humanity faced similar challenges, such values as group solidarity, traditionalism, rejection of "otherness" were actualized and willingness to obey strong leaders [11, p.77].

So, faced with unprovoked aggression from the Russian Federation and feeling a direct threat to its own survival, the Ukrainian nation somewhat restructured the hierarchy of its own values, while not abandoning previously formed pacifist values. This restructuring is a reactive phenomenon that will not have a long-term rooting in the system of values of Ukrainian society. Starting from 2014, and especially from February 2022, we are observing the following phenomenon in Ukrainian society. Bound together by a common threat to physical survival, each individual reacts to that threat individually (again, in a way that is most consistent with his or her individual hierarchy of values), and thus plays his or her own role in working together to preserve the state and nations. Part of the population is ready to take up arms and physically interact with the aggressor; we can assume that for this population group, the values of power and self-affirmation are the highest in the hierarchy. The other is that they focused on rear assistance, humanitarian support, ensuring the well-being of forced IDPs, the army, and the local population; for these people self-transcendence is predominant. We can also conduct an analysis according to the individual hierarchy of terminal and instrumental values.

It is the instrumental values, being more stable, that determine the form of participation and individual ways of responding to the challenge. The challenge itself (in the case of Ukraine, the armed aggression of the Russian Federation) caused a temporary change in the hierarchy of terminal values, in particular,

the emergence of such a value as national security. In our opinion, attention should be focused on the issue of national security during the formation of society's values and value orientations. At the same time, it is necessary to constantly emphasize the temporality of this priority and the fact that it is democratic, pacifist and altruistic values that are viable in the long term, as well as those that are characteristic of Ukrainian society. These are the conclusions and recommendations that can be reached at this stage of the Russian-Ukrainian war, based on available empirical research. To obtain more thorough and significant conclusions, it is necessary to study this issue in dynamics, which we plan to do in our further scientific investigations.

References

1. Adams, D., & Bosch, S. (1987). The myth that war is intrinsic to human nature discourages action for peace by young people. In J. M. Ramírez, R. A. Hinde, & J. Groeble (Eds.), Essays on violence. Seville: University of Seville Press, 1987. pp. 121–137.
2. Ball-Rokeach, S. J., & Loges, W. E. Making choices: Media roles in the construction of value choices. In C. Seligman, J. M. Olson, & M. P. Zanna (Eds.), The psychology of values: The Ontario symposium (Vol. 8), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996. pp. 277–298.
3. Fry, D. P. The human potential for peace: An anthropological challenge to assumptions about war and violence. New York: Oxford University Press, 2006. 384 p.
4. Hofstede, G. Cultures and organizations: Software of the mind. Maidenhead: McGraw-Hill, 1991. 576 p.
5. Huesmann, L. R. An information processing model for the development of aggression. Aggressive Behavior, Vol. 14,1988. pp. 13–24.
6. Obama, B. Remarks by the President at the Acceptance of the Nobel Peace Prize. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-acceptance-nobel-peace-prize (Дата звернення: 10.08.2022)
7. Rohan, M. J. A rose by any name? The values construct. Personality and Social Psychology Review, 4 (3), 2000. pp. 255–277.
8. Rokeach, M. The nature of human values. New York: Free Press, 1973. 438 p.

9. Schwartz, S. H. Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.), Advances in experimental social psychology (Vol. 25). New York: Academic Press, 1992. pp. 1–65.

10. Schwartz, S. H., & Sagiv, L. Identifying culture-specifics in the content and structure of values. Journal of Cross – Cultural Psychology, No. 26, 1995. pp. 92–116.

11. Ukraine in World Values Survey 2020. Resume of an Analytical Report. URL: http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_ENG_WEB.pdf (Дата звернення: 10.08.2022)

Напрям 1
НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

Микола Кравчук
кандидат юридичних наук, доцент,
доктор права Українського Вільного Університету,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету,
Заслужений юрист України, почесний професор ЗУНУ

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Постановка проблеми. На сучасному етапі активних процесів входження України в Європейський Союз і приєднання до країн Організації Північноатлантичного договору виникла актуальна проблема адаптації чинної Конституції до європейського законодавства. З огляду на світовий досвід така адаптація є питанням дискусійним. У цьому плані, за твердженням С. Дерев'янка: «думки полярні – поряд із розумінням потреби внесення змін до Конституції України – істотним є не сприйняття їх». Далі науковець акцентував увагу на позиції вченого Колумбійського університету Дж. Ельстера про те, що конституція повинна бути «рамкою для політичної діяльності, а не її інструментом» [1, с.16]. Ось тому обрана тема є актуальною для державотворення України. Автором цієї розробки вже раніше висвітлювалося це питання (*дет. див. Історико-правовий досвід українського конституціоналізму та його значимість на сучасному етапі розвитку [5, с.58-65]*), де підкреслено, що українська нація має глибокі історичні коріння власного конституціоналізму. «Біля витоків були «Руська правда», «Литовські статути», акти періоду Гетьманщини («Березневі статті» або «Статті Б. Хмельницького» тощо) – конституційні акти, що ставили Україну в один ряд з іншими європейськими країнами» [5, с.59].

Ця проблема також знайшла своє відображення у працях таких науковців: С. Адамовича, С.Дерев'янка, В. Розвадовського, П. Музиченка, М. Савчина, С. Сворака, Т. Слінько, Ю. Тодики, А. Федоранчука, Ю. Шемшученка та ін.

Мета наукової розробки. Обґрунтувати та висвітлити доцільність внесення змін до чинної Конституції в умовах вступу України до Європейського Союзу.

Викладення основного матеріалу. За твердженням О. Загурського: «ЄС заснований на повазі до прав людини, а також на повазі до людської гідності, свободи, демократії, рівності та верховенства права. Відповідно до Копенгагенських критеріїв, однією з умов вступу до ЄС є наявність у країнах-кандидатах стабільних інституцій, що гарантують повагу до прав людини та верховенство права. До того ж, за рамками ЄС більшість держав-членів ЄС високо оцінюють дотримання цих цінностей порівняно з рештою світу» [2, с.20]. Процес входження в Європейський Союз юридично закріплений у різних правових документах. Зокрема, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі - «Угода») була підписана 21 березня та 27 червня 2014 року та набрала чинності 1 вересня 2017 року. Відповідно до цієї угоди Україна взяла на себе різнопланові зобов'язання, реалізація яких мала забезпечити її входження в Європейський Союз. Однією із важливих гарантій цієї Угоди було зобов'язання «забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до acquis ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та забезпечувати ефективне її виконання», яке пронизало багато новел цього міжнародного договору і стало ключовим [1].

Далі, внесеними змінами до чинної Конституції 7 лютого 2019 року в абзаці 5 її Преамбули, закріплено, що Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей …«піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України», прийняла цю Конституцію – Основний Закон України.

Внесені зміни у статті 85, 102, 116 закріпили повноваження вищих органів влади України: Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів у цій сфері. Так, відповідно до внесених змін: ВР України набула права «визначати засади внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору»; «Президент України став гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору»; на «Кабінет Міністрів України покладено обов'язок забезпечити реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства

України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [2, преамбула, ст.85, 102, 116]. Таким чином Україна законодавчо, на вищому рівні, закріпила свій шлях у напрямку входження в Європейський Союз. Реалізуючи цей шлях, 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата у члени ЄС. Ця подія дала можливість нашій державі одержувати від країн НАТО озброєння й фінансову підтримку» [2, с.11].

На нашу думку, «наявність власної конституції є вагомим доказом становлення кожної нації. Адже Конституція – це політико-правовий договір між верховною владою і народом, як носієм влади, який підтверджує їх зрілість» [5, с.59]. Українська Конституція є жорсткою, тому слугує гарантією стабільності суспільного ладу, соціальних, політичних, економічних, організаційних основ суспільства і держави, основних прав і свобод людини, головних правових принципів.

На думку одного із співавторів вказаної монографії: «основоположні права і свободи, закріплені в Конституції, – це не просто слова на папері, а фундаментальні цінності українського народу. Їх вони завжди відстоювали на акціях протесту, а зараз фактично воюють і гинуть за це на фронті. І саме це змусило Європу перейти від позиції «пошуку компромісу» до позиції реальної підтримки Українського народу» [2, с.11]. Крім того, доречно акцентувати, що «чинна Конституція України цілком відповідає світовим стандартам, оскільки створена на новітніх досягненнях політико-правової науки. Уваги заслуговують такі особливості чинної Конституції України: 1) закріплення прав і свобод людини, які вміщені у другому розділі, що становить третину конституції; 2) Конституція є актом прямої дії; 3) запроваджений Конституційний Суд України, який здійснює конституційний контроль; 4) досить поважно представлене і закріплене місцеве самоврядування та інші інститути [5, с.62].

Цілком логічно О. Марцеляк акцентував: «Конституція виступає ядром правової системи країни, визначає єдине «правове поле» держави і суспільства. Їй належить правове верховенство по відношенню до всіх інших правових актів держави, які не можуть суперечити конституції, а мають витікати із основного закону, розвивати та деталізувати його положення. Виходячи з цього, закріплені в конституції цінності мають пріоритетне значення, вони становлять ядро правових цінностей, їх фундаментальну базу та джерело. Вони посилюють легітимність конституції, гарантують захист прав і наділяють

обов'язками всіх суб'єктів права, включно із державою, її інститутами і посадовими особами. Саме конституційні цінності, що мають пряму дію, здатні юридично обмежити державну владу і захистити людину» [2, с. 67].

У цьому плані окремі науковці зазначили: «досить згадати визнання української Конституції 1996 року чи не найдемократичнішою у світі. Однак вона не сприяла вирішенню завдань політичної ефективності і стабільності, а, навпаки, стала предметом постійних суперечок, змін і реформ, що заважали функціонуванню політичної системи» [2, с.22].

З цього приводу С. Дерев'янко підкреслив позицію експертів Центру політико-правових реформ, що «будь-які зміни до Конституції України, мають вноситися виключно за необхідності, бути ретельно вивірені та проходити широке обговорення. Лише відкритий конституційний процес із залученням представників депутатських фракцій і груп, українських та іноземних експертів, які готові надати пропозиції щодо удосконалення відповідних положень Конституції, сприятиме легітимізації конституційної реформи» [1, с.18].

«Для України на шляху євроінтеграції важливим є врахування досвіду конституційної практики країн, які останніми роками увійшли до складу Європейського Союзу і їх національне законодавство зазнало значних змін», вказав С. Адамович [2, с.100]. Тож-бо, «якщо дослідити кожну з конституцій країн-членів ЄС, підкреслив науковець, ми помітимо різні способи регулювання відносин між відповідною державою-членом та ЄС, що також призводить до відсутності одноманітності підходів національних органів влади по відношенню до ЄС» [2, с.106] .

Отже, до внесення змін у Конституцію треба відноситись з обережністю, адже вона має слугувати основою стабільності суспільного життя, має бути «Біблією» правового життя. Однак, в українському конституціоналізмі сьогодні склалися негативні тенденції. Виглядає так, що кожна нова верховна влада прагне підлаштувати конституцію під свої інтереси. З цього приводу європейці нам радять: «Шановні українці, не змінюйте свою конституцію, вона відповідає світовим стандартам, спробуйте за нею жити і у вас буде все добре». Найяскравіший приклад стабільності сьогодні подає Конституція США, яка була ухвалена у 1787 р., успішно діє понад 200 років і за цей час до її змісту було внесено лише 27 поправок, що спрямовувалися на розширення каталогу прав людини. На цьому висновку має базуватися нині реалізація основних суспільних завдань громадськості та спільноти українських правників.

Список використаних джерел

1. Дерев'янко С. М. Доцільність модернізації Конституції України у новітньому політико-комунікативному дискурсі. *Основні напрями модернізації Конституції України в умовах вступу України до Європейського Союзу*: монографія / за загальною редакцією В. І. Розвадовського. Івано-Франківськ, 2023. С.13-19 (419 с.).
2. Основні напрями модернізації Конституції України в умовах вступу України до Європейського Союзу: монографія / за загальною редакцією В. І. Розвадовського. Івано-Франківськ, 2023. 419 с.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. У редакції від 25.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 20.09.2023).
4. Конституція України, в редакції від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 20.09.2023 р.).
5. Кравчук М.В. Історико-правовий досвід українського конституціоналізму та його значимість на сучасному етапі розвитку. *Основні напрями модернізації Конституції України в умовах вступу України до Європейського Союзу*: монографія / за загальною редакцією В.І. Розвадовського. Івано-Франківськ, 2023. С.58-65.

Роман Луцький
доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту,
імені Академіка Івана Луцького,
Університет Короля Данила

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Політика держави реалізується через правову сферу, здійснюючи правовий вплив на суспільні відносини. Правова політика держави відзначається не тільки самим процесом здійснення впливу на суспільні відносини, а також і можливістю його спричинення. Для того, щоб даний вплив був дійсно ефективним і сприяв досягненню позитивного результату –

розбудові правової держави та громадянського суспільства в Україні – необхідно встановити зв’язок між правом і політикою в аспекті розуміння правової політики як суспільного явища.

Сучасна правова політика розуміється як організаторська, регуляторна і контрольна сфера суспільства в межах якої здійснюється соціальна діяльність спрямована головним чином на досягнення, утримання і реалізацію влади соціальними групами завдяки юридичній легітимізації та закріпленню їх в законодавстві. На думку Ю. Шемшученко, правова політика має державно-владний характер і спрямована на створення ефективно діючого механізму правового регулювання суспільних відносин, найбільш повне забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зміцнення дисципліни, законності, правопорядку, формулювання правової свідомості на правової культури населення, тощо [2].

У широкому розумінні – це діяльність, перш за все, державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, окремих осіб, включаючи систему ідей, цілей, заходів та способів, що забезпечують функціонування та відтворення правового механізму, яка спрямована на здійснення інтересів, прав та свобод особи у взаємодії з її обов'язками.

А. Крижанівський наголошує на тому, що правова політика багато в чому полягає у виробленні та здійсненні юридичних ідей стратегічного плану, у прийнятті, вдосконаленні та реалізації Конституції і чинного законодавства. Правова політика являє собою систему пріоритетів у правовій сфері та ґрунтується на загальновизнаних нормах міжнародного права. Вона необхідна для формування повноцінної й ефективної правової системи суспільства, а стрижнем цієї системи виступає саме Конституція. Можна вирізнити дві основні складові правової політики в досліджуваній сфері. Перша є цілеспрямованою і системною діяльністю державних органів і громадянського суспільства щодо створення механізму правового регулювання. Друга виявляється у діяльності зазначених суб’єктів з використання права як такого, що результативно впливає на весь комплекс різноманітних соціальних відносин і процесів. Усе це дозволяє зробити висновок, що правова політика в будь-якій сфері суспільних відносин «неможлива не тільки без ефективного використання державою юридичних засобів для вирішення певної мети», а й без діяльності суб’єктів громадянського суспільства [4, с. 18].

Більш точно, за змістовим навантаженням, сутність правової політики, на наш погляд, розкривається у широкому підході.

Однак, слід зазначити, що автором чітко не визначено об’єкт правової політики та мету її функціонування. У зв’язку з цим, складається враження про неповний, частковий характер дослідження цього питання. У такому випадку, доцільніше було б зробити акцент тільки на дотриманні інтересів, прав та свобод особи.

Під поняттям правова політика розуміється «науково обґрунтовану, послідовну і системну діяльність державних і муніципальних органів по створенню ефективного механізму правового регулювання щодо цивілізованого використання юридичних засобів в досягненні таких цілей, які найбільш повно забезпечують права і свободи людини і громадянина, зміцнення дисципліни, законності і правопорядку, формування правової держави, високого рівня правової культури і життя суспільства та особистості». Вона розглядається як діяльність, пов'язана з правом, складається з певних напрямків і виражається в певних правотворчих, правозастосовних, правоінтерпретаційних формах.

На наш погляд, науковці зосередили увагу у своєму визначенні на напрямах розвитку правової політики, а не на самій її сутності. Визначена форма, а не зміст правової політики. Крім того, не визначено яким саме чином вона здійснюватиметься, тобто не наголошено на механізмі реалізації правової політики.

Наголошується на тому, що правова політика багато в чому полягає у виробленні та здійсненні юридичних ідей стратегічного плану, у прийнятті, вдосконаленні та реалізації Конституції і чинного законодавства. Правова політика являє собою систему пріоритетів у правовій сфері та ґрунтується на загальновизнаних нормах міжнародного права. Вона необхідна для формування повноцінної й ефективної правової системи суспільства, а стрижнем цієї системи виступає саме Конституція.

Можна вирізнити дві основні складові правової політики в досліджуваній сфері. Перша є цілеспрямованою і системною діяльністю державних органів і громадянського суспільства щодо створення механізму правового регулювання. Друга виявляється у діяльності зазначених суб’єктів з використання права як такого, що результативно впливає на весь комплекс різноманітних соціальних відносин і процесів. Усе це дозволяє зробити висновок, що правова політика в будь-якій сфері суспільних відносин

«неможлива не тільки без ефективного використання державою юридичних засобів для вирішення певної мети», а й без діяльності суб'єктів громадянського суспільства.

Проведений аналіз тлумачень категорії «правова політика» дозволяє зробити висновок про те, що серед авторів немає одностайності в її розумінні, вони по-різному визначають її зміст, зміщуючи акцент з політики на право і навпаки. Крім цього, висловлені думки вчених відзначаються різними підходами до тлумачення правової політики в цілому. Одні з них ґрунтуються на пріоритетних напрямах, інші характеризують правову політику через призму діяльності її суб'єктів, треті наголошують на створенні механізму правового регулювання, четверті не уточнюють на що саме спрямовується правовий вплив держави і які наслідки можуть наставати у зв'язку з її реалізацією.

Н. Железняк під правовою політикою розуміє диференційовану та міжгалузеву юридичну категорію, що являє собою засновані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрями та шляхи створення і реалізації правових норм, зміцнення режиму законності та безпеки, формування у громадян розвиненої правової культури, здатності використовувати правові засоби для реалізації та захисту своїх інтересів, прав і свобод [3, с. 39].

Спроба Н. Железняк розтлумачити зміст правової політики охоплює всі аспекти, пов'язані з процесами її формування та реалізації. Автором враховуються як теоретичні, так і практичні особливості функціонування правової політики. Однак, висловлена думка потребує свого логічного впорядкування з точки зору постановки акцентів на структурі та змісті правової політики, стадіях та критеріях ефективності її практичної реалізації, визначенні мети та пріоритетів тощо. Аналіз правової політики за критеріями, що запропоновані нами сприятиме кращому усвідомленню населенням того змістового навантаження, яке несе в собі правова політика держави, а також визначенню шляхів її практичної реалізації.

Правова політика – це особлива форма вираження державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення та здійснення політичного курсу країни, реформування різних галузей суспільного життя. Ця політика має державно-владний характер і спрямована на створення ефективно діючого механізму правового регулювання суспільних відносин, найбільш повне забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зміцнення дисципліни, законності та

правопорядку, формування правової свідомості та правової культури населення тощо.

Висловлена думка зайвий раз підтверджує наше припущення щодо відсутності наукового тлумачення категорії «правова політика», що враховувало б всі аспекти її формування та практичної реалізації. Зазначені положення відзначаються однобічністю аналізу правової політики, зокрема через призму її пріоритетних напрямів. Зміст, структура, стадії, критерії ефективності реалізації, мета функціонування залишаються поза увагою наукового аналізу.

В. Селіванов вважає, що головною метою правової політики демократичної, соціальної, правової держави, з багатопартійною системою має бути сприяння досягненню громадянської злагоди в суспільстві на основі утвердження й забезпечення законних прав і свобод людини, які не порушують, насамперед, права і свободи інших людей, а також моральні підвалини суспільства. Зміст правової політики пов'язаний з цілеспрямуванням, вибором пріоритетів, формуванням моделей розвитку правової системи, правового розвитку держави та суспільства в цілому відповідно до об’єктивних потреб соціального прогресу та суб’єктивних інтересів владарюючих сил, суперечностей між першими і другими. Однією з важливих об’єктивних суспільних потреб, що обумовлюють необхідність розроблення і здійснення правової політики, є обмеження правом свавілля державної влади у формі її рішень та практичних заходів щодо їх реалізації [5, с. 10].

У залежності від предмета регулювання суспільних відносин, правова політика набуває відповідного забарвлення. Це, знову ж таки, підкреслює універсальність та плюралізм правової політики, те, що, незважаючи на сферу відносин, яка потребує впорядкування, дана політика покликана своїм правовим інструментарієм реалізувати поставлену мету.

А. Митрофанов наголошує, що кримінально-правову політику варто розглядати як складову частину державної політики в сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами матеріального кримінального права. У широкому значенні цим поняттям охоплюється загалом здійснення протидії злочинності з використанням засобів кримінальної репресії. У вузькому ж значенні кримінально-правова політика саме і є політикою протидії злочинності з використанням засобів матеріального кримінального права [1].

Згідно з Конституцією України адміністративна політика в сучасних умовах має сприймати і активно реалізовувати існуючі в суспільстві позитивні тенденції демократизації, гуманізму,

соціальної справедливості, підвищення ролі та цінності особистості, посилення охорони прав і законних інтересів громадян. Це, у свою чергу, дає можливість сформулювати основні напрями адміністративної політики в боротьбі з деліктами.

У всіх розглянутих нами підходах щодо визначення категорії «правова політика» є одна спільна ознака – державно-вольовий характер, який формує її владно-імперативний зміст.

Слушно також зазначити, що до ознак правової політики можна віднести: базування на праві; здійснення правовими методами; охоплення головним чином правової сфери діяльності; підкріплення, коли це потрібно, силовими методами, примусом; публічність, офіційність; вона має зовнішнє вираження у вигляді правових та організаційних форм її здійснення.

Таким чином, проведений аналіз та узагальнення наукових інтерпретацій правової політики держави дозволив нам визначити дане поняття у теоретичному та практичному аспектах. Так, правова політика держави у теоретичному аспекті – це правова ідеологія держави, що включає в себе ідеї, теорії, концепції, доктрини, стратегії, програми тощо, закріплені здебільшого у формі нормативно-правових актів. У практичному аспекті пропонується під правовою політикою держави розуміти діяльність держави по здійсненню ефективного правового впливу на всі сфери суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Адміністративно-правова політика і стратегія боротьби з адміністративними деліктами URL : http://www.pravo.vuzlib.net/book_z806_page_11.html.
2. Відновне правосуддя в контексті правової політики в Україні. URL: http://www.ukrreferat.com/index. php?referat=36653&pg=0.
3. Железняк Н. Міністерство юстиції України – провідний орган у забезпеченні реалізації державної правової політики. *Право України*. 2000. № 8. С. 38 – 41.
4. Крижанівський А. Правова політика і правопорядок: сфери перетину і взаємопідсилення. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук.праць. 2017. Вип. 30. С. 36 – 39.
5. Селіванов В. Правова політика України (деякі теоретичні питання сутності, змісту та технології). *Право України*. 2001. № 12. С. 6 – 14.

Роман Мартинюк
кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри
національної безпеки та політології
Національного університету «Острозька академія»

Тетяна Хомич
викладач, викладач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ

Поняття державного суверенітету відображає сутнісні характеристики державної влади і самої держави [1, 121]. Основоположником концепції державного суверенітету вважають французького політичного мислителя XVI ст. Жана Бодена. Свої погляди на державний суверенітет Боден виклав у роботі "Шість книг про республіку", написаній в 1576 р. Відповідно до уявлень Бодена, суверенітет є основоположною ознакою держави. Державна влада, яку уособлював монарх, вважав Боден, мала верховний характер щодо підданих чи будь-якої іншої влади, санкціонованої нею, наприклад, влади глави родини над його домочадцями. Саму ж державу Жан Боден визначав як "здійснення суверенною владою управління відповідно праву" [2, 693]. Отже, влада держави, попри свій суверенний характер, усе ж не повинна бути свавільною, оскільки, стверджував Боден, закон природи та закон Бога мали зверхність над створюваним державою позитивним правом; саме втілення в законодавстві держави принципів божественного і природного права відрізняє справжню державу від звичайного ефективного застосування насильства [3, 367].

Після появи "Шести книг про республіку" Жана Бодена упродовж наступних кількох століть ідея державного суверенітету була сприйнята багатьма європейськими політичними мислителями, набувши у їхніх роботах значення верховної влади в державі. У XVIII ст. швейцарський правник Еммеріх де Ваттель уперше закцентував увагу на двох окремих – внутрішньому і зовнішньому проявах державного суверенітету, тобто на праві держави самостійно вирішувати свої внутрішні і зовнішні справи.

Відтоді розуміння сутності державного суверенітету загалом не змінилося. Сучасна інтерпретація поняття державного суверенітету успадкувала від доби Середньовіччя ідею повновладдя суверена, з тією лише принциповою відмінністю,

що якщо за умов типової для Середньовіччя монархічної форми правління суверена асоціювали з монархом, то за умов сучасної республіканської організації державної влади суверен має колективний характер – це народ, громадяни держави. У республіканському розумінні народ – єдине джерело влади держави і повноважень її органів. У республіканській версії державний суверенітет є похідним від народного суверенітету, його наслідком. Між суверенітетом народу і суверенітетом держави існує очевидна кореляція. Результатом реалізації народного суверенітету є поява суверенної державності, тоді як втрата суверенної державності знаменує припинення народного суверенітету. Водночас можлива ситуація, коли скасування народного суверенітету внаслідок, наприклад, узурпації влади чи встановлення тоталітарного режиму не призводить до втрати суверенної державності. Саме та обставина, що єдиним джерелом державної влади є народ, надає їй суверенного, тобто верховного характеру.

Оскільки державний суверенітет похідний від народного суверенітету, його принциповою рисою є невідчужуваність. Народ неможливо позбавити права на суверенне політичне буття, оскільки це його невідчужуване право. Тому суверенну державу, яка самим фактом свого існування втілює установче волевиявлення народу, неможливо легально позбавити суверенітету. Скасування державного суверенітету знаменує припинення самого існування держави і посягання на суверенітет держави кримінальне законодавство розвинених країн кваліфікує як злочинні діяння.

Загалом у сучасному державознавстві під державним суверенітетом розуміють визначальну властивість або невід’ємний атрибут державної влади, верховний характер влади держави в межах її власних кордонів та незалежність, самостійність у відносинах з іншими суверенними державами.

Визначальною ознакою державного суверенітету є верховенство влади держави в межах її території. Наявність суверенітету саме як верховної влади є принциповою, відмітною ознакою справжньої держави. Політичне утворення, яке не володіє верховною владою в межах своєї території, неможливо вважати справжньою державою. Верховенство влади держави в межах її суверенної території не допускає можливості існування іншої державної влади (влади іншої держави). На своїй суверенній території держава утворює систему органів, наділяючи їх правом здійснювати певні функції і повноваження. У межах власної компетенції органи державної влади ухвалюють

рішення, які є остаточними, доки не будуть переглянуті у встановленому державою (її законом) порядку. Якщо на території певного політичного утворення остаточні рішення з найважливіших для суспільства питань ухвалює не саме утворення, а інший суб'єкт, воно не володіє реальним суверенітетом, тобто не є державою. Верховенство державної влади також передбачає правову підлеглість державі всіх суб'єктів у межах її суверенної території. Будь-які застереження щодо цієї підлеглості (наприклад, дипломатичні привілеї та імунітети) можливі лише за умови згоди на це відповідної держави.

Іншою найважливішою ознакою суверенітету держави є її незалежність. Незалежність держави полягає у її можливості і праві здійснювати свої внутрішні і зовнішні функції поза владою інших держав. Суверенна держава незалежно від влади інших держав вирішує найважливіші питання свого суспільно-політичного та економічного розвитку, а також здійснює свою зовнішню політику [1, 123].

Хоча ознаками суверенної влади є її верховенство й абсолютність, ці ознаки треба сприймати лише в певному значенні. Суверенітет держави не є буквально абсолютним: будь-яка держава функціонує в юридично визначених межах і будь-яка діяльність держави завжди обмежена правом. Зокрема, у зовнішньополітичній сфері діяльність суверенної держави обмежена нормами міжнародного права.

Держава не може діяти свавільно щодо інших держав та повинна виконувати взяті на себе зобов'язання відповідно до укладених нею міжнародних договорів тощо. Водночас самі принципи міжнародного права, такі як суверенна рівність держав, взаємна повага державного суверенітету, невтручання держав у внутрішні справи одна одної, територіальна цілісність держав тощо відповідають ідеї державного суверенітету. Вважається, що суверенні права, які держава реалізує у відносинах з іншими державами, повинні втілювати принцип суверенної рівності держав і їх реалізація не може завдавати шкоди незалежності інших держав. У межах власних кордонів діяльність держави також обмежена. Суверенна держава діє відповідно до створюваного нею правопорядку, а її влада верховна лише щодо інших влад, санкціонованих нею. Навіть суверенна влада держави обмежена вродженими правами людини та встановленими самою державою принципами права.

Державний суверенітет також передбачає, що влада держави у її внутрішньому та зовнішньому вимірах не може бути

обмежена всупереч волі її джерела – народу. Тому будь-які фактичні обмеження своїх суверенних прав (наприклад, шляхом делегування державою певних її функцій органам місцевого самоврядування чи міжнародним організаціям, членами яких є суверенні держави) держава здійснює добровільно. Також ніхто не може легально обмежити дії держави, які вона виконує відповідно до волевиявлення своїх громадян.

Суверенна влада володіє всім обсягом повноважень щодо здійснення завдань та функцій держави, і здійснює ці завдання та функції суверенна влада за власним правом. У такому розумінні суверенна влада універсальна – вона втілює в собі всі прояви державної влади, здійснює всі функції держави і володіє всім обсягом її повноважень. Свої повноваження суверенна влада здійснює дискреційно (на власний розсуд) і в будь-який час.

Суверенна влада держави верховна щодо підпорядкованих їй влад (органів державної влади, їх посадових осіб). Останні, на відміну від верховної влади держави, володіють чітко визначеним обсягом функцій і повноважень. Підпорядковані суверенній владі держави влади уповноважені лише на здійснення певних завдань у межах тієї компетенції, яка встановлена для них актами верховної влади чи інших вищих щодо них органів державної влади. Підпорядковані влади похідні від верховної суверенної влади держави й утворюються на основі її правових приписів. Верховна суверенна влада визначає обсяг і зміст компетенції підпорядкованих їй влад, тим самим – їхній статус. У цьому сенсі функції і повноваження підпорядкованих влад не є їхніми власними функціями і повноваженнями, оскільки надані їм суверенною владою. Тому будь-яка діяльність підпорядкованих влад перебуває під контролем верховної влади і може бути нею припинена. Правові акти підпорядкованих влад в разі їх незаконності чи неконституційності можуть бути скасовані у встановленому законом порядку. За свої дії органи та посадові особи підпорядкованих влад можуть бути притягнені до юридичної відповідальності. Однак верховна суверенна влада юридичному контролю не підлягає і ні перед ким юридично не відповідальна.

Отже, ознаками державного суверенітету є походження влади держави від волевиявлення її громадян, верховний характер державної влади щодо будь-яких інших влад у межах кордонів держави, самостійність і незалежність у відносинах з іншими державами та їх колективними утвореннями. Ознакою суверенності державної влади є її прерогатива ухвалювати

остаточні рішення, за результат яких суверенна держава відповідальна лише перед власними громадянами. Суверенна верховна влада держави наділена правом ухвалювати рішення з такого кола питань, самостійне вирішення яких забезпечує саме існування держави. Тому саме державна влада є реальним, фактичним втіленням державного суверенітету, основним засобом досягнення внутрішніх і зовнішніх цілей держави [4, 16-19].

Список використаних джерел

1. Шаповал В. Сучасний конституціоналізм : моногр. К.: Салком; Юрінком Інтер, 2005. 506 с.

2. Бодэн Жан. Шесть книг о государстве Жана Бодэна. *Антология мировой правовой мысли. В 5 т. Т II. Европа: V-VIII вв. М.*: Мысль, 1999. 829 с.

3. Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки. К.: Основи, 1997. 838 с.

4. Правовые проблемы определения и реализации государственного суверенитета на современном этапе : М., 2010. 320 с.

Ірина Жаровська
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Важливим принципом функціонування релігійних організацій є побудова державної політики у цій сфері з врахуванням різносторонності та різновекторності релігійних уподобань сучасного суспільства.

В підтвердження такого твердження звернемося до підсумків опитуванні, що проводила WVS (Всесвітня соціологічна мережа, що вивчає зміна цінностей та їх вплив на суспільно-політичне), котре охоплювало 97 державах, на яких проживають майже 90 відсотків населення світу. В результаті опитування авторитетні соціологи прийшли до висновку, що традиційне/секулярно-раціональне вимірювання цінностей відображає контраст між суспільством, в якій релігія дуже важлива, і тим, де її роль не настільки суттєва. Суспільства традиційної полярності відстоюють важливість звязків батьків і

дітей, повагу до влади і традиційні сімейні цінності, при відмові від розлучень, абортів, евтаназії та самогубств. Ці суспільства мають високий рівень національної гордості та націоналістичного світогляду. Суспільства з секулярно-раціональними поглядами мають протилежні уподобання. Майже у всіх промислових суспільства світогляд перейшов від традиційного до світсько-раціональних цінностей [1].

Вагомо розуміти, що сучасне суспільство не формує єдиної ідеологічної системи в межах представників окремої релігії. Глобалізація, інформаційна відкритість, багатоканальність інформації усунула первинний, навіть прерогативний вплив релігійної ідеології, думки релігійних лідерів на учасників релігійно-суспільних відносин. Ще півстоліття тому можна було говорити про спільну політико-соціальну ідеологію представників окремої релігійної групи. Нині роль цього чинника знівельована. Для того щоб не бути голослівними приведемо приклад дослідження проведене пактстанськими дослідниками щодо впливу релігійної думки (для аналізу бралася мусульманська релігійна громада) на ставлення до політики уряду щодо подолання пандемічної загрози COVID -19. Результати аналізу продемонстрували, мусульмани полярно сприймають урядову політику, а саме; 1) ірраціонально-пасивні групи, ті, чиї погляди не ґрунтуються на науковій логіці та не пропонують рішень щодо запобігання пандемії COVID-19, 2) групи, які активно ненавидять, але наведені аргументи, як правило, ірраціональні, 3) раціональні групи, але деякі є напіврацiональними та підтримують урядову політику, 4) раціональні групи, але сором'язливі у представленні своїх аргументів, і 5) раціонально-активні групи, які підтримують державну політику [2]. Отож позиції є протилежними, що вказує про відсутність впливу релігійного пріоритету в державно-політичній ідеологічній патерні особистості.

Ще одним проявом сучасної соціально-правової реальності що прямо впливає на правову політику є те, що вплив релігії на суспільно-політичні процеси в епоху глобалізації супроводжується виникненням та поширенням релігійної ксенофобії, суттєвим впливом ксенофобії, у широкому розумінні - виникнення та поширення екстремізму. Тут слід продовжити, що криза мігрантів, що супроводжується в тому числі релігійною багатоманітністю, втілює в собі найскладнішу політичну проблему, з якою стикається міжнародна безпека та право ЄС, що свідчить про зростання ксенофобії та піддає сумніву європейський мультикультуралізм.

Європейські правовики констатують, що культурна цілісність ЄС залишається незрозумілою, а криза мігрантів відкриває дискурс мультикультуралізму. Модель національної держави зазнала значних глобалізованих світових змін, ставши менш стійкою та менш критичною для культурних, політичних та економічних процесів. Через зростаючу економічну незахищеність і страх втратити національну ідентичність у середовищі глобалізованої культури, деякі сприйняли мультикультуралізм як загрозу. Гуманітарний та безпековий дискурс відображає мікрорівень ситуації на місці та макрорівень ЗМІ та політичну дію. Прийняття етнорелігійної чи політичної різноманітності не звільняє іммігрантів від обов'язку визнавати всі правила, необхідні для продуктивного співіснування. Участь мігрантів у соціально-економічних і політичних системах означає реалізацію передумов для початку культурної інтеграції. Криза викликала лавину антиісламських настроїв, які стали еталонною матрицею для радикального популізму. Почуття ідентифікації з місцевим національним житловим товариством, де ісламські правила щодо матриці легітимізуються через визнання універсальної теологічної моделі, є символічним моментом і підходом участі до розуміння як релігії, так і інтеграції. Конструювання іммігрантів як групи, незалежно від того, чи є вони мігрантами, біженцями чи шукачами притулку, має тенденцію заохочувати сприйняття того, що «їхні» інтереси, цінності та традиції конкурують з «нашими», стимулюючи негативні емоції у формі упереджень [3]. Вказане призводить до радикалізму з обох боків та є загрозою національній державній безпеці.

Список використаних джерел

1. World Values Survey. Values change the World. 5 waves URL: www.worldvaluessurvey.org;
2. Sarnoto A. Z., Hayatina, L. Polarization of the Muslim community towards government policies in overcoming the COVID-19 pandemic in Indonesia. *Linguistics and Culture Review*. 2021. 5(S1), 642-652. https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS1.1449;
3. Hadzic F. The European Union (EU) Political Identity within the migrant crisis, and the Balkan – Bosnian route; xenophobia and religious identity. *Research, Society and Development*, [S. l.], 2020. v. 9, n. 10. DOI: 10.33448/rsd-v9i10.8685.

Антоніна Токарська
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Анастасія Шардакова
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗУСИЛЛЯХ УКРАЇНИ

Євроінтеграція є однією з ключових стратегічних цілей України, що визначається її прагненням приєднатися до Європейського Союзу і зблизитися з європейськими стандартами політичних, економічних і правових систем. Однією з важливих передумов успішної євроінтеграції є розвиток і зміцнення конституціональної системи країни, в якій сучасний конституціоналізм відіграє ключову роль.

Конституціоналізм у політичному розумінні – це особливий характер відносин між державою і суспільством. Він є оформленням суспільної згоди щодо відповідних цінностей, принципів і механізмів[5].

Сучасний конституціоналізм - це підхід до управління, що базується на ідеї пріоритетності конституції як основного закону, який визначає владні повноваження і гарантує права і свободи громадян. Він також передбачає вдосконалення конституції, забезпечення демократії, правової держави, гарантування прав та свобод громадян, а також збалансованої системи контролю над владою, що є ключовими складовими успішної євроінтеграції.

Правильна реалізація принципів сучасного конституціоналізму допоможе забезпечити стабільність і розвиток країни, що є необхідною умовою для успішної інтеграції в європейський спільноті. В результаті цього, країна матиме більше шансів досягти своєї цілі.

Сучасні реалії такі, що міжнародне співтовариство та держава взаємодіють один з одним на міжнародному рівні, можуть протистояти один одному та залежати один від одного на рівні міжнародних правовідносин, зв’язок між ними носить симбіотичний характер [7]. Тобто вони тісно пов’язані один з одним, що приносить користь принаймні одному з них.

Конституційні зміни для євроінтеграції є типовим явищем для багатьох країн, які прагнуть вступити до європейських інтеграційних структур, зокрема до Європейського Союзу. Досвід інших країн може служити корисним джерелом навчання для України.

Польща впровадила конституційні зміни, щоб гармонізувати своє законодавство з правилами ЄС під час підготовки до вступу до Союзу у 2004 році. Ці зміни стосувалися різних сфер, включаючи права меншин, екологію та економіку. Україна може взяти на увагу досвід Польщі щодо конституційних реформ, які були необхідні для інтеграції з ЄС.

Латвія впроваджувала конституційні зміни, щоб відповісти на вимоги ЄС з прав людини, меншин та інших аспектів правового порядку. Це стосувалося, наприклад, прийняття антисемітського та ромофобського законодавства. Україна також має робити кроки щодо гармонізації свого законодавства з правами людини та меншин.

Естонія ввела електронне голосування та інші інновації у своїй конституції, щоб відповісти на вимоги європейських стандартів у сфері виборчих процесів та цифрової безпеки. Україна може вивчати цей досвід у контексті покращення виборчих процедур та захисту виборчих прав.

Угорщина внесла зміни до своєї конституції, які викликали критику щодо демократичних стандартів та влади. Цей приклад показує важливість того, щоб конституційні зміни для євроінтеграції були здійснені відкрито, демократично та з дотриманням прав людини.

Можливі перспективи розвитку в Україні включають в себе продовження реформ у сферах правосуддя, боротьби з корупцією, захисту прав людини, економічних реформ і створення відкритого та прозорого законодавчого процесу.

Процес гармонізації законодавства України з правовими нормами Європейського Союзу (ЄС) в контексті конституційного права є важливим аспектом євроінтеграції України. Адже вона допоможе підвищити довіру громадян до влади, сприятиме підвищенню міжнародного статусу України і подальшій євроінтеграції та співпраці з країнами ЄС.

Для цього Україна вносила поправки до Конституції. Наприклад, реформи судової системи та правосуддя вимагали змін до статей Конституції, що регулюють судову владу. Такі зміни були спрямовані на підвищення незалежності та ефективності судів, що є важливим аспектом гармонізації з європейськими стандартами. Парламент України приймав ряд

законів, що визначають правовий механізм для впровадження європейських норм у національне законодавство. Конституційний Суд України теж грає важливу роль у процесі гармонізації. Він перевіряє конституційність законів, що впроваджують європейські стандарти, та вирішує конституційні суперечності. Це допомагає і показує, що гармонізація відбувається в межах конституційних рамок. Стабілізація законодавства також може передбачати публічні консультації та участь громадян у процесі розробки та впровадження нових норм. Це сприяє демократичному впливу на процес гармонізації.

Конституціоналізм закріплює принципи правової держави та захисту прав людини. Це важливо для створення умов, в яких громадяни мають можливість вільно реалізовувати свої права, що є важливим аспектом євроінтеграції[3].

Розвиток правової культури серед громадян є також важливим елементом євроінтеграції. Конституціоналізм та правова культура сприяють усвідомленню громадянами їх прав і обов'язків, що сприяє покращенню соціального та політичного середовища. Іноземні інвестори шукають стабільність та правовий захист своїх інтересів. Конституціоналізм та правова культура сприяють створенню сприятливого інвестиційного клімату, що є важливим для економічного розвитку та євроінтеграції. Усі ці аспекти демонструють важливість конституціоналізму та правової культури для успішної євроінтеграції України, оскільки вони впливають на різні аспекти суспільства, включаючи права громадян, економічний розвиток та довіру міжнародним партнерам.

Війна Росії проти України показала важливість конституційно-правової участі України в інтеграції міжнародних зусиль у протидії агресії, тероризму та геноциду українського народу. В основі цієї взаємодії лежать принципи захисту прав людини, незастосування сили чи погрози сили, територіальної цілісності держав, демократії, транспарентності. Ці принципи повинні охоронятися державами для забезпечення колективного вирішення глобальних проблем, а їх дотримання набуває конституційного значення у міжнародному праві.

У підсумку зазначимо, що сучасний конституціоналізм відіграє важливу роль у євроінтеграційних зусиллях України. Він допомагає країні реформувати та зміцнювати свою правову систему, забезпечувати демократичні принципи та права людини, а також підвищує довіру європейських партнерів до України. В результаті цього наша країна має більше шансів стати

повноправним членом європейської спільноти та впровадити сучасні, демократичні принципи у всі сфери свого суспільства.

Список використаних джерел

1. Бєлов Д.М., Бєлова М.В. Сучасний конституціоналізм України в умовах європеїзації вітчизняного права. Аналітично-порівняльне право. № 5. 2022. С. 34–39.

2. Георгіца А.З. Теоретико-методологічні проблеми сучасного конституціоналізму: [наукова доповідь]. Чернівці: Рута, 2002. 41 с.

3. Крусян А. Р. Сучасний український констиуціоналізм / А. Р. Крусян. - Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

4. Крусян А.Р. Конституційні правовідносини у системі сучасного конституціоналізму в Україні. Юридичний вісник. 2007. № 1. С. 15–21.

5. Чернопищук Я. В. Конституціоналізація процесу європейської інтеграції України. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Я. В. Чернопищук; кер. роботи А. Р. Крусян; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2013. 22 с.

6. Byers M., Nolte G. United States Hegemony and the Foundations of International Law. Cambridge University Press, 2003. 550 p.

7. Peter S. Public Interest and Common Good in International Law. Basel, Switzerland: Helbing Lichen-hahn, 2012. 221 p.

Лілія Ярмол
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Вікторія Чиж
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

УХИЛЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

"У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до частини

другої статті 102, пунктів 1, 17, 20 частини першої статті 106 Конституції України постановляю: оголосити та провести загальну мобілізацію" таким був указ президента України Володимира Зеленського на початку повномасштабного воєнного вторгнення на територію України, розпочатого Російською Федерацією (далі - РФ) 24 лютого 2022 року [1].

На фоні повномасштабного вторгнення ухилення від загальної мобілізації стало частим явищем. Громадяни України намагаються обійти свій конституційний обов'язок через ті чи інші причини.

В умовах теперішнього часу особливо актуалізується питання військового обов'язку та додержання умов мобілізації, дослідження особливостей ухилення від несіння служби, як особами з числа резервістів офіцерського складу так і ухилення від військового обліку. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку проведення загальної мобілізації, відповідальність за вчинення яких передбачається у Розділі XIV Кримінального кодексу України (далі - ККУ), мають велику актуальність в нас час та ярко освітлюються медіа, набувають широкого розгласу та стають важливою темою для дискусу [6].

Згідно зі статтею 65 Конституції України "Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону" [2]. Військовий обов'язок і військову службу регулює національне законодавство, одним з таких є закон України "Про військовий обов'язок і військову службу". Цей Закон здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби (преамбула Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу") [3].

Також є альтернативна (невійськова) служба. Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю (ст. 2 Закону України " Про альтернативну (невійськову) службу"). Альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством [4].

Громадяни нашої країни не зовсім хочуть виконувати свій конституційний обов’язок, тому вдаються до ухилення від мобілізації. Загалом за весь 2022 рік було обліковано 1108 справ. Попри те, що у повномасштабну війну мобілізують більше людей, кількість «ухилянтів» удвічі менша, аніж була у попередню хвилю у 2015 році. Тоді було обліковано 2256 проваджень за відповідною статтею [6].

Більшість обвинувачених за цією статтею під час повномасштабного вторгнення отримують 2-3 роки за гратами з випробуванням строком в 1-2 роки. Наразі у реєстрі знайдено один вирок з фактичним позбавленням волі — у серпні ухилянта засудили на 3 роки [6].

Цікаво, що майже 30% від загальної кількості вироків за статтею 336 ККУ винесено у Закарпатській області [6].

Збільшення кількості військових, відповідно, не могло не вплинути на кількість військових злочинів. Одним із побічних результатів цього тренду наприкінці січня 2023 року стало підписання Президентом законопроєкту 8271, який передбачає посилення відповідальності військових [6].

Згідно звітності прокуратури, за перші три місяці 2023 року правоохоронці зареєстрували 1455 нових справ проти ухилянтів, що становить вже 60 відсотків від кількості подібних справ відкритих за весь минулий рік. В останній тиждень лютого 2022 року правоохоронці порушили перші дві справи за ухилення від мобілізації, в березні - ще 328. Щоправда 46 із них того ж місяця закрили. Загалом, як свідчить статистика прокуратури, до суду доходить лише кожна п'ята кримінальна справа про ухилення від мобілізації: в 2022 році таких було 446, за три місяці 2023 - 282 [7].

В Міністерстві Оборони роз’ясняють, що ухилення від мобілізації є нетяжким злочином через це, засуджені за нього все одно лишаються на військовому обліку. Судимість таких правопорушників може бути знята після завершення випробовувального терміну, тобто після цих дій особа може бути знову притягнена до повторної мобілізації.

Якщо проаналізувати вищенаведене, то можна дійти до висновку, що на даний час незважаючи на усилення мобілізації у зв’язку з продовження збройної агресії РФ на території нашої держави, зараз громадяни менш схильні ухилятись від виконання свого військового обов’язку, ніж на початку бойових дій у 2015 році. Кількість справ за ухилення від початку 2022 року зростає з кожним місяцем, натомість більшість правопорушників отримують такий вид кримінальної

відповідальності, як умовне покарання, з розрахування в подальшому не бути притягненим до виконання свого конституційного обов'язку.

Список використаних джерел

1. «Про загальну мобілізацію»: Указ Президента України №69/2022 від 24 лютого 2022 року. *Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського*. URL: https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413 *(дата звернення: 21.09.2023)*.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text *(дата звернення: 21.09.2023).*
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text *(дата звернення: 21.09.2023)*.
4. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text *(дата звернення: 21.09.2023)*.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text. *(дата звернення: 21.09.2023).*
6. Мобілізовують більше, натомість ухилянтів менше: підсумки мобілізації 2022. *Опендатабот.* URL: https://opendatabot.ua/analytics/warcrimes-2022 *(дата звернення: 21.09.2023)*.
7. Бурдига І. Мобілізація в Україні: ухиляння без покарання. *DW.* URL: https://amp.dw.com/uk/mobilizacia-v-ukraini-uhilanna-bez-pokaranna/a-65349201 *(дата звернення: 21.09.2023)*.

Ярина Богів
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Підгородецька
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну вплинуло на світові тенденції та призвело до змін у міжнародному суспільстві. Багато світових лідерів були змушені переглянути погляди про співпрацю з державою-терористом. У сучасних міжнародних відносинах міжнародні організації грають важливу роль як форма співпраці держав і розвинутої дипломатії.

Діяльність міжнародних організацій в умовах війни в Україні має значення для надання гуманітарної допомоги, зміцнення безпеки та намагання сприяти розв'язанню війни. Від початку війни на сході України в 2014 році декілька міжнародних організацій були задіяні в цьому контексті.

Міжнародні організації - це добровільні об’єднання держав відповідно до міжнародного права, на основі міжнародних договорів для співпраці, які мають структуру органів управління і загальні цілі [1, с.17]. Найвідоміші приклади таких організацій - це Організація Об’єднаних Націй (ООН), Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейський Союз (ЄС), Співдружність Незалежних Держав (СНД), Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Рада Європи та інші.

За даними Міністерства закордонних справ (МЗС), станом на початок 2022 року Україна є членом 81 міжнародної організації. У більшості – 69 організацій – Україна має статус повноправного члена. Цей статус дає країні право голосувати на засіданнях міжнародних організацій та брати участь у стратегічному плануванні, спільно розробляти міжнародні документи, імплементувати стандарти, розроблені в межах організації, тощо [2].

Однією з організацій, що надала допомогу України є Організація Об'єднаних Націй. Після нападу росії на Україну 24 лютого ООН розгорнула діяльність з надання допомоги тим, хто був вимушено переміщений або постраждав від війни будь-яким іншим чином. Усього впродовж кількох тижнів мільйони людей втратили свої домівки та засоби існування у найшвидшій і найбільшій кризі переміщення населення за останній час. За відносно короткий час війна перетворила Україну, велику 44-мільйонну країну, у, за словами Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша під час його візиту до Києва, «епіцентр нестерпних страждань і болю» [3].

Ще однією організацією, що надає допомогу Україні є Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Дана організація має декілька напрямків роботи, серед яких боротьба з тероризмом, контроль над озброєнням країн Європи, сприяння миру та постконфліктному відновленню, запобігання та розв'язання конфліктів, захист довкілля, економічна діяльність, демократизація, права людини та свобода медіа.

1 листопада 2022 року ОБСЄ започаткувала Позабюджетну Програму підтримки для України для подолання невідкладних викликів, які через війну постали перед мешканцями України, а також заради довгострокової підтримки стійкості її соціальних і демократичних інституцій та громадянського суспільства [4].

Наступною організацією є Міжнародне агентство з атомної енергії, створене у 1957 році як структуру, яка мала запобігти розповсюдженню ядерної зброї та технології з її виготовлення. Російські військові вже у перші дні вторгнення створили велику загрозу не тільки нашій державі, але й всьому людству.

У перший день вторгнення, 24 лютого, російські військові захопили Чорнобильську атомну електростанцію. На військовій техніці вони проїхались по забрудненій території, в результаті чого підняли радіоактивний пил. Також росіяни заборонили ротацію персоналу на станції. Через це люди працювали без відпочинку майже місяць, допоки 20 березня окупанти не дозволили часткову ротацію. Через місяць після початку війни МАГАТЕ не засудило російське вторгнення до України та продовжує співпрацювати як із "Росатомом", представники якого незаконно перебувають на Запорізькій АЕС, так і з росіянами в самій організації [5].

З іншого боку, попри допомогу міжнародних організацій повномасштабне вторгнення, показало неспроможність міжнародної безпекової системи протидіяти збройним конфліктам. Один із багатьох прикладів –

постійне використання росією у Раді Безпеки ООН права вето для блокування рішень, які стосуються війни в Україні. Свідченням слабкості міжнародних організацій в умовах повномасштабної війни стало і згортання в Україні спеціальної моніторингової місії ОБСЄ через постійні перешкоди її роботі з боку російських окупантів. Війна в Україні дала зрозуміти, що уся світова система безпеки потребує реформування. Зокрема, позбавлення країни-агресора права ухвалення на міжнародному рівні рішень щодо країн, які стали жертвою агресії [2].

Отже, повномасштабне вторгнення стало складним випробуванням для нашої держави. Міжнародні організації, такі як ООН, МАГАТЕ, ОБСЄ, відіграють важливу роль у сприянні гуманітарних потреб та захисті прав людини на території України під час війни. Допомога міжнародних організацій є важливою, але водночас вони мають недоліки пов’язані з неспроможністю міжнародної безпекової системи протидіяти збройним конфліктам. Потреба в співпраці між Україною та міжнародними організаціями залишається вельми актуальною для подолання гуманітарних та політичних викликів, які виникають в умовах повномасштабного вторгнення.

Список використаних джерел

1. Воронкова А.Е., Єрохіна Л.В., Рябенко Л.І. Міжнародні економічні організації: навчальний посібник. - К.: ВД „Професіонал”, 2006. 352 с.
2. До яких міжнародних організацій входить Україна, і що це дає. VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну. URL: https://voxukraine.org/mizh-radyanskym-mynulym-ta-yevropejskoyu-integratsiyeyu-oglyad-spivpratsi-ukrayiny-z-mizhnarodnymy-organizatsiyamy-ta-spilnotamy-derzhav (дата звернення: 17.10.2023).
3. The United Nations in Ukraine. The United Nations in Ukraine | Організація Об'єднаних Націй в Україні. URL: https://ukraine.un.org/uk/about/about-the-un (date of access: 17.10.2023).
4. Позабюджетна Програма підтримки ОБСЄ для України. Organization for Security and Co-operation in Europe | OSCE. URL: https://www.osce.org/uk/support-programme-for-ukraine (дата звернення: 17.10.2023).
5. МАГАТЕ та АЕС: як війна в Україні має змінити принципи ядерної безпеки світу | Суспільне новини. URL: https://suspilne.media/224810-magate-ta-aes-ak-vijna-v-ukraini-

mae-zminiti-principi-adernoi-bezpeki-svitu/ (дата звернення: 17.10.2023).

Ірина Андрусяк
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету "Львівська політехніка"

ПРО ВЗАЄМОДІЮ НАУК У ЛОГІЦІ ІБН СІНИ

Значний вплив на розвиток логіки в середньовічній філософії мали праці Ібн Сіни, більш відомого як Авіценна. Його вважають найвідомішим представником мусульманської філософської думки Середньовіччя, яка мала серйозний вплив на формування філософських традицій за межами ісламського світу.

Більшій частині обивателів Авіценна відомий як блискучий лікар і глибокий теоретик медицини, меншій кількості - як філософ зі своїм цілісним і оригінальним поглядом на метафізичні проблеми. Практично нікому невідомий Авіценна, як лінгвіст, поет, теоретик музики і педагог.

Ібн Сіна притягував увагу учених минулого і сьогодення, які писали і пишуть книги, трактати і статті про нього. Проте, варто відмітити, що один аспект залишився, на нашу думку, все ж маловивченим і проаналізованим, а саме його погляди на значення і місце логіки серед інших наук.

Майже половина праць мислителя (з поміж 500) збереглись до наших днів. Однією з видатних праць Ібн Сіни вважають «Книгу Спасіння». Праця складається з трьох книг «Логіка», «Фізика», «Метафізика, які поділені на частини». «Логіка» Ібн Сіни присвячена основним формам мислення, які виражаються через поняття, судження, умовиводи. Глибокий аналіз і розуміння структури силогізмів, правила виведення дефініцій окреслились в частині третій «Логіки», яка присвячена теорії аргументації.

У цій праці Авіценна спробував поєднати аристотелеву логіку з ісламською філософією та теологією. Для прикладу наведемо міркування вченого щодо соціальної природи людини: «Людська істота створена Богом, не може жити в ізоляції, а тому потребує суспільства для свого виживання, розвитку і освіти. Людська істота відрізняється від усіх інших тварин тим, що нездатна жити в якості ізольованого індивіда без партнера, який

би міг допомогти задовольнити потреби. Людина має бути підтримана іншими, які, у свою чергу, також повинні отримати підтримку. Одні забезпечуватимуть овочі для інших, тоді як інші робитимуть хліб; одні шитимуть, коли інші зможуть забезпечити інших голками. Коли вони об'єднають сили, то таким чином доповнять один одного. Ось чому люди вимушені формувати суспільство» [1, с. 146]. Пояснюючи користь і значення логіки Ібн Сіна також апелював до божественного, зазначаючи, що часто здорова людська природа не потребує вивчення граматики чи метрики, але жодна людська природа не може бути в своєму уявленні вільною від застосування логіки як засобу пізнання, якщо тільки це не людина, що отримує знання від самого Бога [2, с. 63]. Дослідник наукової спадщини Надер Ел-Бізрі зазначає, що Ібн Сіна розуміє Бога швидше як метафізичну першопричину існування, а не фізичну нерухому причину руху. Хоча його розуміння божественного творіння спочатку випливало зі спроби знайти синтез для натуралізму Аристотеля та монотеїстичного креационізму [3].

«Книга Спасіння» була написана у 1026 або 1027 році. Однак рукопис трактату ймовірно не зберігся. Копія праці, яка датується 1074 роком, зберігається у Бодліанській бібліотеці Оксфордського університету. Праця перекладена багатьма європейськими мовами, зокрема англійською, французькою, італійською. Відмітно, що у 2022 році видавництво «Темпора» презентувало український переклад праці з арабської М. Якубовича [2].

Методологія логіки та її основні закони є наскрізним дослідницьким інструментарієм усіх наук. На взаємодію і спільні проблеми наук вказував у «Книзі спасіння» Авіценна міркуючи, що взаємодія наук – це коли проблему однієї науки розглядають як засновок іншої. Наука може входити до іншої, і, як наслідок, її початки закорінені у вищій науці. Може бути так, що дві науки належать до одного роду й одна з них розглядатиме простіший вид. Оскільки науки можуть співвідноситись як вища і нижча, то, на думку Авіценни, вони можуть мати й спільні проблеми. Мислитель зазначає, що кожна з наук має ґрунтуватись на аргументі «від чому», наприклад, розуміння певних причин пов'язаних із вищою наукою. Причини поєднання розкривають аргумент нижчої науки. А причини розділення – аргумент вищої науки [2, с. 255-257]. Із вищенаведеного, можна дійти до висновків, що наука логіка перебуває у співвідношенні з юридичною наукою, як вища і нижча. Логіка – наука про способи пізнання й умови істинності знань. Юридична наука -

система знань про об'єктивні закономірності виникнення, розвитку і функціонування права і держави в їхній структурній єдності. Очевидним є те, що система знань виокреслюється тільки після глибокого пізнання предмету думки, шляхом використання логічного методу пізнання, зокрема його прийомів. Серед них: аналіз, синтез, дедукція, індукція, абстрагування, гіпотеза, моделювання, ідеалізація, узагальнення, аналогія.

Взаємодія наук і логіки у працях Ібн Сіни була важливою складовою його філософського доробку. Адже, як зазначалось вище, Ібн Сіна був відомий не тільки як вчений в галузі медицини та філософії, але й як логік і мислитель. Ібн Сіна розвинув логіку, щоб зробити її більш придатною для філософських і наукових досліджень. Він вніс значний внесок у розвиток формальної логіки і розробив методи аналізу аргументів та резонування. Мислитель також займався аналізом мови та процесів мислення. Він досліджував, як мова і мислення взаємодіють, і в цьому контексті розвивав логічні ідеї.

Важливим надбанням для правової науки є міркування Ібн Сіни про соціальну справедливість. Дослідники наукової спадщини мислителя виділяють концепцію ролі держави в соціальному забезпеченні. Ібн Сіна, починаючи з поділу суспільства, створює державу, яка здійснює взаємну співпрацю. Для того, щоб підтримувати стабільність у державі, усі сфери суспільства мають регулюватися законами [4, с. 89]. Закони логіки, основні форми мислення, теорія аргументації є складовими усіх напрацювань Ібн Сени у різних наукових галузях.

Юридичні тексти, рішення суду та закони часто вимагають виведення логічних висновків з різних фактів та доказів. Логіка допомагає юристам аналізувати ці аргументи і переконливо представляти їх. Логічний аналіз допомагає виявляти логічні помилки, неузгодженості і невідповідності в юридичних аргументах. Це важливо для забезпечення справедливості та правопорядку в юриспруденції. Юридичні закони повинні бути сформульовані так, щоб вони були логічно зрозумілими і однозначними. Логіка допомагає уникнути двозначностей і неоднозначностей у текстах законів. Логічне мислення допомагає юристам розглядати правові питання, досліджувати прецеденти та приймати обґрунтовані рішення на основі логічних аргументів. Під час апеляційних судових процесів і обговорення судових рішень, логіка використовується для перегляду аргументів сторін та оцінки судового рішення з точки зору логічної послідовності. Адвокати в суді використовують

логіку для підготовки і презентації аргументів перед судом, щоб переконливо показати правильність своєї позиції. Отже, логіка виступає як невід'ємна частина юридичної науки і допомагає юристам розробляти правильні аргументи, аналізувати правові питання і досягати справедливих рішень в правосудді.

Для того, щоб інтелектуальне знання було ефективним, воно повинно мати конкретну структуру і інструмент для регулювання його роботи, а також бути в змозі перевірити правильність і обгрунтованість міркування і аргументації. Цей інструмент - логіка. Логіка є теоретичним мистецтвом або інструментом, який захищає інтелект від помилок. Ібн Сіна вніс значний внесок у розвиток логіки та філософії свого часу, і його роботи залишилися важливим джерелом знань для подальших поколінь науковців і практиків.

Список використаних джерел

1. Ibn Sina, Kitab al-Siyasa, ed. by Louis Maaluf, Majallat al-Sarq (Cairo), 1906.
2. Ібн Сіна. Книга Спасіння; переклад М. Якубовича. К.: Темпора, 2022. 592 с.
3. Medieval Islamic Civilization: An Encyclopaedia», Vol. 1, ed. Josef W. Meri , Routledge. New York-London, 2006. pp. 369-370
4. Nurizal Ismail, Eko Nur Cahyo. The Role of State on Social Justice: An Analysis from Ibn Sina's Perpective. Al-Iktisab Journal of Islamic Economic Law .Volume 2 - Number 1 - May 2018. pp.73-93

Олена Ромців
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Анна Кузь
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ВІЙНА ЯК ВИКЛИК КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Конституціоналізм є сукупним результатом узгодженої позиції суспільства в особі його проактивних інституцій та

окремих індивідів і держави щодо ціннісно-правової основи побудови та розвитку державно-правової системи в Україні. Так, розвиток конституціоналізму та захист його досягнень від негативного впливу війни та її наслідків – одне із центральних завдань державної політики, правової науки та соціокультурної сфери. Серед іншого, конституціоналізм – це усвідомлення суспільством реального стану правової системи, що відповідає ціннісним орієнтирам, стандартам та необхідним показникам правової конституційної держави. Належний стан конституціоналізму являє собою сукупність узагальнюючих покажчиків правового розвитку держави та суспільної правосвідомості [1]. Втім, реальний стан конституціоналізму в Україні потребує значної кількості практичних вдосконалюючих кроків та послідовного доопрацювання. Особливо остання теза набуває актуальності у воєнний час, при цьому, при збереженні основних конституційних засад, в умовах війни конституціоналізм та державно-правовий механізм його забезпечення перебувають під серйозним впливом численних деструктивних факторів.

Важливим елементом конституціоналізму під час війни є, безумовно, положення міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, якими закладено основи регламентації та захисту прав людини, обов’язки держави щодо їх дотримання та забезпечення, а також окремі норми, якими впорядковано вказані питання в умовах війни. Так, статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) врегульовано підстави відступу від зобов’язань під час надзвичайної ситуації. Частина 1 вказаної статті передбачає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов’язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов’язанням згідно з міжнародним правом [2].

Державно-правовий механізм в умовах війни. М. В. Савчин розглядає в межах даної проблематики такі прояви впливу війни та її наслідків на стан конституціоналізму, як зміни у інституціи ̆ній спроможності держави з огляду на функцію безпеки громадян та інші державні функції, ускладнення специфіки захисту прав людини в умовах віи ̆ни та обмеженості ресурсів. З наведених дослідником блоків питань випливає необхідність констатації значної кількості правових загроз, що виникають в умовах війни для конституційних основ державного

ладу та прав людини і громадянина. Зокрема обмеження зазнають економічні, деякі особисті свободи громадян, змінюються алгоритми прийняття та втілення владних рішень, чому передує і перерозподіл владних повноважень [3, с. 3–14]. Такі зміни, тим більше запроваджені імперативними методами і прискореними темпами, здатні доволі відчутно та деструктивно вплинути та перебіг звичних процесів у суспільстві, спричиняти бурхливі реакції та загострювати проблемні точки правової свідомості громадян. При цьому невідворотною необхідністю залишається забезпечення закріплених у Конституції України прав громадян у сфері конституційно-правових відносин [4, с. 23–24].

Р. П. Луцький доцільно зосереджує увагу також на деяких техніко-юридичних особливостях практики конституціоналізму в умовах воєнного стану, як-от обмеження законодавцем можливих конституційних змін за умов воєнного або надзвичайного стану через причини як практичного (відсутність фактичних умов для здійснення електоральних процедур, перефокусація пріоритетів населення під час опору збройній агресії тощо), так і теоретичного плану (зміни Конституції в умовах воєнного стану не матимуть легітимності або будуть формально легітимними). Дослідником також доречно підкреслено проблему неможливості реалізації норм Конституції України на окупованих територіях, яка унеможливлює і запровадження на таких територіях конституційних реформ [5].

Наявні щонайменше три аспекти впливу воєнного стану на сучасний український конституціоналізм: 1) зміна нормативної основи системи конституціоналізму при незмінності конституції України; 2) зміни функціонального механізму конституціоналізму України (зміни системи та компетенції органів влади, обмеження прав громадян тощо); 3) виникнення необхідності опрацювання ідеологічної складової конституціоналізму [6, с. 15–20].

Певних ускладнень зазнає також механізм надання правової допомоги та правового захисту, що здійснює адвокатура України. Правники відзначають не лише підвищену кількість правопорушень та зловживань, але й ускладнення фактичних умов праці. З початком військової агресії рф проти України значно активізувалась діяльність Комітету з військового права Національної асоціації адвокатів України з поширення правової інформації серед військовослужбовців [7], фіксується також активна діяльність адвокатів у площині надання безоплатної правової допомоги для переселенців [8, с. 73–74]. Такі факти, звісно, свідчать про позитивні тенденції як у

професійному середовищі правників, так і у суспільній правосвідомості загалом. Однак зрозуміло, що найчастіше вони є наслідком реагування на зростаючу кількість правопорушень та суттєве погіршення майнового стану громадян.

Конституціоналізм як загальнолюдська цінність розвинутих суспільств та держав має чіткі та зрозумілі основи, хоча набуває у випадку окремих систем відповідного забарвлення як відображення національних та державних рис, традицій. Так, специфіка вітчизняного конституціоналізму, ускладнена умовами воєнного стану потребує виваженого ставлення та уважного вивчення. Насамперед підвищеної концентрації на проблемі потребує законодавець. Не слід покладатись на поверхневий підхід, оскільки сучасні явища війни вкрай відчутно розбалансовують важливі механізми державно-правового устрою та суспільного ладу. Конституціоналізм як ціннісна опора правового регулювання в Україні потребує в окреслених умовах особливо уважного опрацювання.

Не слід ігнорувати найбільш показові сигнали та подразники загострення суспільної напруги. Надважливим є збереження коректного балансу – правосудного розподілу обов'язків та обмежень між різними соціальними групами, яке сприймалося б громадянським суспільством як виправдане, рівномірне, співрозмірне та справедливе – конституційне. Так, обґрунтованим видається: 1) посилення юридичного контролю за дотримання конституційного законодавства та захистом прав людини та громадянина; 2) сприяння посиленню ролі правозахисних інститутів в Україні; 3) стимулювання громадської активності в сфері нагляду за дотриманням усіма учасниками правовідносин вимог Конституції України та законів України; 4) заходи щодо усунення факторів деморалізації суспільства в умовах війни, а також руйнування основ правової свідомості громадян [9] .

Підводячи підсумок, варто підкреслити, що конституціоналізм в умовах війни зазнає набагато більш відчутних загроз, а ніж у мирний час, саме тому висвітлення всього їх спектру стає завданням, що має екзистанційне значення для правової системи держави та конституційних основ суспільного життя та державного ладу.

Список використаних джерел

1. Мороз С. П. Український конституціоналізм: від ідеї прав людини до механізму їх правового захисту. Вісник Академії митної служби України. 2007.

№2.URL:https://www.academia.edu/25326629/Український_конституціоналізм_від_ідеї_прав_людини_до_механізму_їх_правового_захисту

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Закон від 04.11.1950. База даних "Законодавство України"/ВР України. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text(дата звернення: 12.09.2023).

3. Савчин М. В. Конституціоналізм і війна. Український часопис конституційного права. 2. 2022. С. 2–14. URL: https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2022-2/pdfs/1-mykhailo-savchyn-konstytutsionalizmviina.pdf (дата звернення: 12.09.2023).

4. Ставичний П. І Громадянські права у конституційно-правових відносинах. Функціонування Конституції України в умовах війни: теоретичні засади та практичні реалії: матеріали міжнародного круглого столу, м.Ужгород, 27 червня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С.111–124

5. Луцький Р. П. Конституціоналізм в умовах війни. Матеріали конференцій проведених в університеті «Житомирська політехніка». URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/41-1.pdf (дата звернення: 12.09.2023).

6. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. Київ, 2022. № 3 (21). С. 12–22.

7. Комітет з військового права НААУ підготував пам'ятки з надання правничої допомоги військовим ЗСУ. URL: https://unba.org.ua/news/7409komitet-z-vijs-kovogo-prava-naau-pidgotuvav-pamyatki-z-nadannyapravnichoidopomogivijs-kovim-zsu.html (дата звернення: 12.09.2023).

8. Заборовський В. В. Професійна діяльність адвоката в умовах воєнного стану. Функціонування Конституції України в умовах війни: теоретичні засади та практичні реалії: матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 27 червня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 71–77.

9. Словська І. Є. Український конституціоналізм: сутнісна та структурна характеристика. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін] ; відп. за вип. В. М. Дрьомін ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. Л-ра, 2014. Т. 14.

Ярина Богів
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Анастасія Шардакова
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Конституціоналізм та захист прав людини стали визначальними країнознавчими характеристиками України на її шляху до демократії та правової державності. Саме вони відзначаються постійним розвитком і адаптацією до сучасних викликів та міжнародних стандартів. Поняття «конституціоналізм» не лише визначає структуру та функції органів влади, а й закладає основи для захисту прав та свобод громадян[1]. У контексті незалежності України та її прагнення до європейської інтеграції, він став не лише ключовою рисою її правової системи, а й мостом до вищих стандартів прав людини, закріплених у Європейській Конвенції про права людини (ЄКПЛ).

Друга половина XX сторіччя характеризувалася розвитком міжнародних стандартів захисту прав та свобод людини і громадянина. На європейському континенті цей процес мав результатом прийняття у 1950 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Україна ратифікувала дану Конвенцію у 1997 році і, отже, доєдналася до країн, які визнають міжнародні стандарти захисту прав людини.

В сучасному світі, де права людини є невід'ємною складовою демократичного суспільства, ЄКПЛ відіграє ключову роль у формуванні конституціоналізму. Вона виступає не лише як правовий документ, але й як ідеал, який спонукає країни до забезпечення поваги до прав людини. Україна, як сучасна демократична країна, зобов'язана дотримуватися стандартів, встановлених ЄКПЛ, щоб забезпечити своїм громадянам належні права та свободи.

Важливим аспектом ролі ЄКПЛ в Україні є її історичний контекст. Після отримання незалежності в 1991 році Україна

обіцяла дотримуватися європейських стандартів прав людини, включаючи зобов'язання за ЄКПЛ [3]. Це стало ключовою драбиною для входження в європейську спільноту, відкриваючи шлях до європейської інтеграції та сприяючи утвердженню принципів конституціоналізму в Україні.

Український конституціоналізм функціонує та спирається на загальні принципи європейського конституціоналізму, які були вироблені за весь час існування людства та стали стандартами формування і творення демократичної країни. Основними принципами українського конституціоналізму, так звана тріада принципів, є верховенство права, конституційний демократизм та пріоритет прав і свобод людини [4].

У Конституції України зазначається, що Основний Закон прийнято відповідно до вираження волі українського народу, тобто в ній закріплено статус народу як єдиного джерела влади, який забезпечується системою гарантій при визнанні та дії принципу верховенства права [5].

Вступ України до Ради Європи та прийняття Європейської Конвенції про права людини стали не лише формальними актами, але й стимулом для активних змін у правовій системі країни, покликаних забезпечити кожному громадянинові України право на справедливість, свободу та гідність у відповідності з європейськими стандартами. Ця взаємодія відображає не лише юридичний, але й моральний та культурний зобов'язання України перед європейською спільнотою та її власним народом.

Судова практика України в контексті Європейської Конвенції про права людини (ЄКПЛ) стала об'єктом уваги як національних, так і міжнародних досліджень.

У ряді судових рішень, українські суди демонстрували високий стандарт захисту особистої свободи та гідності громадян. Прикладом є рішення про захист прав громадян на свободу вираження думки, асоціації та недоторканність особистого життя. Українські суди у своїх рішеннях враховують стандарти ЄКПЛ у справах, пов'язаних з правами меншин. Це важливий крок у забезпеченні рівних прав для всіх громадян незалежно від національності чи інших характеристик.

Україна визнає важливість співпраці з європейськими партнерами у сфері прав людини та конституціоналізму і вживає активних заходів для навчання та обміну досвідом. Вона активно бере участь у програмах навчання, які організовані європейськими правозахисними організаціями та університетами, що дозволяють українським правознавцям та суддям ознайомитися з передовими європейськими практиками,

що стосуються захисту прав людини та конституційних норм. Регулярні обміни досвідом та експертні місії з європейськими спеціалістами допомагають українським інституціям вдосконалювати свою роботу і вивчати кращі практики та інновації у конституційному праві.

Ці ініціативи не лише допомагають Україні відповідати на виклики та стандарти, встановлені Європейською Конвенцією про права людини, але й покликані встановити стійке та прозоре правосуддя, що є основою справедливого суспільства та конституційного ладу. У подальшому, ця співпраця передбачає зміцнення законодавства, підвищення правової свідомості громадян та сприяє будівництву вільної, демократичної та правової держави в Україні.

Проте, існують виклики, з якими Україна стикається на шляху до повноцінної реалізації норм ЄКПЛ.

На початку 20222 року відбулося різке зростання випадків порушення прав і свобод громадян України. Перш за все, з урахуванням даної ситуації, під обмеження потрапило цивільне населення, відбувалися порушення їх права власності та дискримінація зазначеної етнічної групи. Зазнавало утисків право на свободу слова, пересування, права на зібрання та інших свобод.

Питанням систематичного порушення прав і свобод громадян займаються провідні міжнародно-правові інституції, що забезпечують європейські стандарти у сфері дотримання основоположних принципів країнами. Наразі всі дипломатичні зусилля спрямовані на врегулювання конфлікту на всій території України. Кожного дня ми фіксуємо порушення цінностей по всій території Україні. Більшість із європейських країн не згодні та не підтримують окупаційну політику росії. Їх окупація та нав’язування власної системи законодавства спирається виключно на особисті бажання та амбіції, не маючи за собою жодних міжнародних домовленостей.

Нинішні події в Україні стали неминучим етапом формування новітньої європейської держави, а війна за Незалежність і потреби в нових механізмах державного управління вимагають усебічних досліджень проблем конституційного будівництва світового та європейського досвіду, реальних проблем конституційного процесу в Україні [6, с. 230].

В умовах надзвичайних та інших ситуацій, таких як воєнний стан, принципи та мета конституціоналізму залишаються незмінними, оскільки в будь-яких екстремальних

ситуаціях утвердження конституційно-правової свободи людини та захист прав людини є пріоритетом.

Ці виклики включають у себе необхідність створення ефективних механізмів захисту прав людини, вирішення проблем корупції в правоохоронних органах, а також вдосконалення правосуддя.

Отже, Україна знаходиться на перехресті історії, де зусилля нації, спрямовані на захист прав людини та розвиток конституціоналізму, є визначальними для майбутнього країни. Співпраця з міжнародними партнерами та надбанням досвіду від інших країн є ключовими для досягнення успіху в цьому шляху. Права людини є ключовим джерелом інспірації для конституційних реформ, відзначаючись важливими змінами в Конституції, спрямованими на захист прав і свобод громадян.

Конвенція є важливим засобом включення в правову систему держави європейських правових цінностей, пов'язаних із захистом прав людини та мають високий гуманістичний потенціал. Вона відкриває новий горизонт для завдань розбудови демократії в Україні, на основі яких правовий режим країни акти мають здійснюватися контроль за дотриманням основних прав і свобод людини і громадянина з метою обмеження державної влади.

Список використаних джерел

1. Бориславська О. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право. 2018. 384 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. {Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. Офіційний вісник України від 16.04.1998. 1998. № 13. (дата звернення: 17.10.2023).
3. Мармазов В. Є. До питання про телеологічне (цільове) тлумачення Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Адвокат. 2003. № 6. С. 29–31.
4. Крусян А. Сучасний ук0раїнський конституціоналізм в умовах воєнного стану. Проблеми сучасного конституціоналізму. 2022. С. 12-22.
5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), No 30. 1996. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. (дата звернення: 17.10.2023).

6. Кафарський В. І. Право і політика в Українському конституціоналізмі : монографія. Івано-Франківськ, Супрун В. П. 2020. 256 с

Ірина Перів
аспірантка Інституту права, психології та інноваційної освіти,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ІСТОРИЧНА ДІАЛЕКТИКА ЖІНОЧИХ ТОВАРИСТВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ XIX- XX СТОЛІТТЯ

Дослідження встановило, що емансипаційний рух у Галичині виник як відповідь на прогресивні політичні та соціокультурні зміни, які відбувалися в Західній Європі наприкінці XIX століття, і був обумовлений історичним розвитком українського суспільства та особливостями українського національного характеру.

Українські землі перебували під владою кількох держав одночасно, становище підневільних територій відрізнялося. Проблеми, що турбували українців в Австрійській імперії, включали питання виборчого права та освіти. Незважаючи на те, що жінки складали значну частину населення, право голосу для них було недосяжним, а місцева влада ігнорувала вимоги щодо покращення умов освіти для українців.

Опрацювавши чимало джерел, можна констатувати, що правова безправність жінок стала одним із основних чинників, які спонукали до організації жіночого руху в досліджувані нами роки. До сьогодні, збереглись труди авторитетних правознавців , в яких окреслено різноманітні елементи фемінної та сімейної проблематики в Австро-Угорській імперії. Передусім, це роботи С. Дністрянського: «Австрійське право приватне», видане у Львові, 1906, «Заручини в австрійськім праві» (1899), «Правне відношення родичів до дітей» (1906), «Право подружнє» (1900), «Родинно-маєткове право» (1900). Втім, асекурація правового становища жінок на національних територіях, які стали окупованими Австро-Угорщиною, було переважно показовим на папері і на практиці його нічим не підкріплювали. Відповідно, ця правова дивергенція, тягнула за собою етичні та психологічні проблеми, що і було закономірним. Тим самим, загострювалась боротьба свідомих жінок за покращення свого правового стану в суспільстві.

Друга половина XIX століття знаменується початком утворення більшості жіночих організацій. Організаційне становлення українського жіночого руху та формування його теоретичних основ у межах Австро-Угорської імперії бере свій початок від перших світських товариств жінок Східної Галичини: «Общества руських дам» у Львові (1879). У 1884 році у Львові було засновано Товариство руських жінок, їхні ідеї підтримала радикальна галицька інтелігенція. У цьому русі Наталія Кобринська брала активну участь, маючи на меті розбудити галицьке жіноцтво шляхом організації жіночих товариств, агітації за розширення жіночої освіти та виборчого права жінок. Надихнувшись цією об'єднавчою атмосферою Кобринська вирішує заснувати організацію. Основою емансипаційних поглядів і організаційних заходів Наталії Кобринської в царині заснування громадського об'єднання жінок-українок у м. Станіславові були поступові ідеї радикального молодіжного руху другої половини 1870-х – початку 1880-х рр., що уособлювалися з іменами І. Франка й М. Павлика, а також тодішнього керівника студентського товариства «Січ» у Відні О. Терлецького [1].

7 жовтня 1884 року Наталія Кобринська зібрала у Станіславові невелике коло жінок-інтелігенток, які ухвалили статут «Общества руських женщин» і направили його Намісництву у Львові для затвердження. Інформацію про проведені збори та текст статуту товариства опублікував у газеті «Діло» Іван Франко, оскільки числився її кореспондентом [2, с. 1], чим дуже посприяв у поширенні задуму Кобринської. Але початковою датою в історії організаційного оформлення українського жіночого руху як соціально-культурного явища вважається 8 грудня 1884 р. Тоді у приміщенні станіславівської читальні відбулися перші спільні збори новоствореного товариства за участю 54 жінок-українок [2, с. 1].

Положення доповіді Наталії Кобринської, обраної першою головою виділу товариства (до його складу ввійшли А. Желехівська – заступниця голови, С. Бучинська, К. Винницька, Н. Левицька, Е. Ничай, І. Остерман), відтворені 1887 р. в окремій статті, виявилися квінтесенцією домагань західноукраїнського «поступового» жіноцтва останньої декади XIX ст. та визначили сутність, мету і основні змістові параметри тогочасного українського жіночого руху в цілому. «Заявімо мужчинам, – наголошувала Н. Кобринська, що ми можемо жити сь ними спільною думкою для спільної ідеї, а не вважаймо себе лише на вічних кандидатокь до ихь серця...» [3, с. 2]. Головним

завданням новоствореного товариства письменниця та громадська діячка визначила: «ширити освіту через літературу...», яка єдина тоді заступала жінці «індивідуальне відношення до загалу», завжди була «вірним образом ясних і темних сторін» суспільного ладу, його потреб і недоліків [4].

Залишився помітним поступ тих жінок, які схвально зустріли та підтримали початкову мету жіночого товариства, яке заснувала Кобринська. У 1880-х 1890-х роках цю візію можна було ідеально простежити і в діяльності організацій, які були засновані представницями інших національностей на західноукраїнських теренах. Наприклад, 1886 р. у Львові створилась польська «Читальня для жінок». Завдяки якій створилось «інтелектуальне багаття» для жінок, де вони могли самоудосконалюватись в колі однодумниць [5]. Очолила цю організацію В. Горошкевич. У 1894 р. читальня об'єднувала 112 представниць польської інтелігенції Львова та 5 позаміських почесних членів [5]. Першою подібною організацією українських жінок Львова та його передмість був «Клуб русинок», заснований 12 лютого 1893 року. Організація являла собою невеликий гуртком жінок, який очолила Герміна Шухевич [6, с. 86].

26 листопада 1893 року у Коломиї відбулись перші загальні збори «Руського жіночого кружка». Під головуванням Антоніни Кульчицької. Зазначаємо, що мета товариства майже нічим не відрізнялась від львівського і до його складу ввійшли 39 місцевих інтелігенток [7, с. 87]. Приблизно в цей же період виникає подібне товариство у Стрию, біля витоків якого стояла Осипа Нижанківська-Бобикевич – сестра галицького диригента і композитора О. Нижанківського. Наприкінці XIX ст. на західноукраїнських землях діяли 12 світських жіночих організацій із кількома сотнями членів.

На межі XIX – XX ст. у громадському русі жінок-західних українок помітними стали зміни організаційного, змістового та ідеологічного характеру. Щодо організаційних перемін, то вони стосувалися: – поступового зосередження основних «жіночих сил» у головних адміністративних центрах Галичини та Буковини – Львові й Чернівцях; – прагнення до об'єднання розрізнених жіночих осередків у більш масові товариства крайового масштабу; – спроб залучити до роботи в жіночих організаціях не лише міську, а й сільську інтелігенцію; – активізації громадської праці жіночої молоді – учениць гімназій, учительських семінарій і студенток університетів.

До найхарактерніших ознак першого 20-річчя організованої громадської діяльності українського жіноцтва регіону можна віднести участь у ній нечисленної інтелігентної верстви міст Галичини та Буковини. Серед лідерів жіночого руху в Галичині було багато жінок-письменниць, адже саме письменницька, театральна, та викладацька кар'єри тоді були найдоступнішими для обдарованих жінок і саме за допомогою публікацій та просвітництва ці жінки могли впливати на настрої тогочасного суспільства.

На початку XX ст. ці тенденції найчіткіше простежуються в діяльності львівського «Клубу русинок», який у цей час очолила Марія Білецька. Помітною подією в українському жіночому русі початку XX ст. стало ініціювання та заснування «Клубом русинок» самостійних організацій, сформованих за професійним принципом. Зокрема в березні 1901 р. Львові постала Жіноча спілка промислова «Труд» як товариство з обмеженою «порукою», в змісті роботи якого найбільш точною виявилася ідея доповнення економічної діяльності просвітницькою. Багаторічним головою «Труду» була нами вищезгадана Герміна Шухевич.

Ідеологічні зміни в українському жіночому русі в межах Австро-Угорщини нерозривно пов'язані зі зміною політичних пріоритетів у всьому національно-визвольному русі кінця XIX - початку XX ст., коли поступові ідеї покоління 1880 – 1890-х рр. реформуються в чітко окреслений національний ідеал. Заявлений академічною молоддю на вічах 13 липня 1899 і 14 липня 1900 р. у Львові, він мав на меті утвердження самостійності України. Природно, що його активно підтримала й жіноча молодь. Логічним наслідком цього стало заснування окремих гуртків українських дівчат у Львові (зініційований дочкою Г. Шухевич Дарією Шухевич-Старосольською, Оленою Бережницькою, Наталкою Будзиновською, що стала його першим головою, Марією Підлісецькою [8, с. 5-7].

Власне, покоління жінок, яке «виросло» в цих молодіжних організаціях (О. Бережницька, Н. Будзиновська, О. Охримович-Залізняк, С. Данилевич-Кабаровська, С. Пашкевич, Д. Шухевич-Старосольська), значною мірою вплинуло на подальше організаційне та ідеологічне структурування українського жіночого руху, реалізувало наміри його «піонерок» щодо згуртування поодиноких жіночих товариств Східної Галичини, забезпечило плановий характер їх діяльності, зокрема і в царині просування загальної та фахової освіти і самоосвіти українського жіноцтва. Найяскравішим виявом утвердження нових

організаційно-ідеологічних і змістових тенденцій в українському жіночому русі останнього десятиліття функціонування Австро-Угорської імперії є заснування «Жіночих громад» у Чернівцях і Львові.

Активне обговорення жіночого руху у пресі розпочалось із заснованих організаторками жіночого руху часописів. Звісно, що найвідомішим з них прийнято вважати альманах «Перший вінок», який вийшов друком у Львові в 1887 р. зусиллями Олени Пчілки й Наталії Кобринської. Ще одним не менш важливішим виданням вважався збірник «Наша доля» – стрийське видання, започатковане в 1893 р. Н. Кобринською, що продовжило своє існування у Львові у 1895 – 1896 рр.

У 1909 році «Клуб русинок» і «Кружок українок» створили нове товариство під назвою «Жіноча громада». 9 травня відбулися перші загальні збори товариства, де обрали його головою Марію Білецьку, а заступнице. Дарію Старосольську. У складі першого виділу товариства були також Іванна Кокорудз, Костянтина Малицька, Олена Охримович та ін. Згідно зі статутом метою львівської «Жіночої громади» проголошувалася просвітня, економічна і «товариська» організація українського жіноцтва. Для її ефективнішого осягнення товариство мало право засновувати філії та гуртки («кружки») на теренах Східної Галичини.

Наголошуємо, що у даному дослідженні не представлені усі жіночі організації, які діяли на тогочасній території України. Це обумовлено багатьма приводами: по-перше, багато відомостей про жіночі товариства не збереглись з тих чи інших причин, по-друге, тематика є настільки розлогою, що вимагає подальших досліджень та може бути темою для окремої праці.

Отже, підсумовуючи зазначаємо, що однією з рушійних характеристик до єднання жінок став їхній правовий статус у суспільстві, точніше його відсутність. Також чималий вплив на формування жіночого руху, як соціального явища мали конкретні історичні умови другої половини XIX – поч. XX століття, які власне і визначили провідні напрямки, світоглядні течії, типові риси, функції діяльності жіночих альянсів, періоди піднесення самого руху.

Список використаних джерел

1. Возняк М. Як дійшло до першого жіночого альманаха: Львів, 1937. 88 с.

2. Передь зборомь руского жіночого товариства в Станиславові: Діло, 1884. С. 1

3. Отчить пані Наталій Кобрьіньскои, виголошений на першомь загальномь зборі товариства рускихь женщинь вь Станиславові д. 8 грудня 1884 р. Діло, 1884. Ч. 148. С. 1-2.
4. Кобринська Н. Про первісну ціль товариства руських жінок в Станиславові, зав'язаного 1884 р. Н.Кобринська. Вибрані твори: К: Дніпро, 1980. С. 297–301.
5. ЦДІА України у Львові. Ф. 841, оп. 1,спр. 151, 5 арк.
6. Шухевичева Г. Клюб Русинок у Львові. Наша Доля: Книжка 2. Львів, 1895. С. 85-86.
7. Кобринська Ф. Руский жіночий кружок в Коломиї. Наша Доля: Книжка 2: Львів, 1895. С. 87-90.
8. Бережницька-Будзова О. Кружок українських дівчат (До 100-літгя УЖРуху). Жіночий Світ, 1985. -Ч . 2. С. 5-8.

Ростислав Кельман
аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВО ЯК МАСШТАБ, МІРА СВОБОДИ, І ВОДНОЧАС ВЛАСТИВІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

З яких позицій, з якого погляду не оцінювалося б право, безумовно, його мета полягає, перш за все, у тому, щоб зробити можливим мирне співжиття людей. Право досягає цього тим, що показує людям обов'язкові для них межі у тому числі зовнішньої діяльності. У підручнику «Загальна теорія права» проф. М. Кельман зазначає: «...приборкання людських пристрастей та обмеження непомірних претензій право задовольняється тим, що встановлює порядок у зовнішніх вчинках, надаючи кожному дізнатися через читання та вивчення правових норм сутність та риси його обов'язкового порядку»[1,с.45].

Право можна розглядати як цивілізовану форму та спосіб організації й регулювання взаємин людей у суспільстві. Встановлюючи межі юридичної можливості діяльності людей, воно завжди обмежує людську незалежність, замінюючи її юридично закріпленою свободою. Юридичні механізми та конструкції покликані з одного боку, легалізувати свободу особистості в межах загального правопорядку, а з іншого - обмежити можливе свавілля окремої особистості. Таким чином, право одночасно як охороняє так і обмежує незалежність особистості. Воно гарантує індивіду юридично формалізовану

сферу особистої незалежності та натомість обмежує його антисоціальні інтереси.

Вплив права на індивіда дуже різноманітний. Він здійснюється різними підходами, методами та способами. Правові норми покликані навчити людину зважати на існування інших людей, співвідносити свої інтереси з їхніми інтересами. «Кожна людина має привчити себе до того, щоб доброю волею обмежувати свої домагання, беручи до уваги, що інші також мають право жити та реалізовувати свої права та інтереси»[2,с.123].

Оскільки головним внутрішнім регулятором для людини виступають інтереси й варіанти діяльності, які здатні їх задовольнити, то основні зусилля в правовому регулюванні необхідно спрямовувати саме на впорядкування цієї сфери. У разі позитивної оцінки суспільством, державою інтересів особистості їй надаються можливості та створюються умови для їх задоволення. Якщо ж інтереси особистості набувають антигромадської спрямованості, держава прагне стати на заваді реалізації останніх, стримуючи їх.

Обмежуючи свободу особистості відомими межами, право забезпечує людині безперешкодне та спокійне користування своїми правами, тобто, усередині цих меж гарантує їй свободу. Загальновідомо, що свобода кожної людини простягається лише до тієї межі, від якої починається свобода інших людей. У загальному вигляді «будь-яка правова норма вказує вибір з низки варіантів поведінки, а, отже, обмежує поведінку суспільно корисними формами, визначаючи різні її різновиди»[3,с.78]. І водночас саме правило поведінки є лише остільки, оскільки воно свідчить про певні межі поведінки людей.

Так як у процесі реалізації прав зустрічаються різні інтереси: суб'єктів цих прав, інших осіб, суспільства в цілому, то визначення меж прав, умов їх реалізації та порядку вирішення можливого конфлікту інтересів – об'єктивна потреба нормального функціонування соціуму, з одного боку, та свободи особистості - з іншого. Як зазначає Л. Ярмол: «Діалектика співвідношення свободи та необхідності така, що, з одного боку, людина все більше і більше панує над навколишньою її природою, підпорядковує собі одну за одною соціальні закономірності, і, отже, стає вільнішою, але з іншого боку, розширення свободи появу нових можливостей щоразу викликає до життя і нову необхідність, і, відповідно, нові обмеження»[4,с.47].

Широко визнані ідеї громадянського суспільства та правової держави базуються на визнанні пріоритету прав людини. Але демократія немислима не тільки без найширших прав для громадян, але й без певних заборон та обмежень, встановлених проти різноманітних антигромадських явищ. Свобода не може існувати без обмежень, бо «справжня свобода усвідомлює свої кордони»[4,с.49]. Тому проблема меж свободи людини в суспільстві в загальному плані є проблема правових обмежень.

Обмеження у певному вигляді є встановлення певних меж, кордонів у здійсненні чогось (прав, свобод, повноважень). Обмеження використовуються в галузі соціального управління разом з виникненням самого соціального управління. Вони виникають ще за умов первісного суспільства у зв'язку з необхідністю стримування біологічних інстинктів, які негативно впливають на життя племені, роду.

Дані науки свідчать, що людське суспільство починає формуватися, відокремлюватися від тваринного світу саме тоді, коли починається приборкання зоологічного індивідуалізму, починається оборона біологічних факторів поведінки - інстинктів. Формування звичаїв, традицій відбувалося у вигляді формування норм-заборон, норм-меж, норм-обмежень. Перші норми поведінки - табу - були ні чим іншим як обмеженням певного виду поведінки.

З виникненням права та держави, як правило, у повсякденній практиці обмеження фіксуються законодавчо. Норми періоду ранньої державності мали виключно обмежуючий характер. При подальшому розвитку права, суспільство (і особливо пануюча його частина) було зацікавлено в тому, «щоб звести існуюче положення в закон й ті його обмеження, які дано звичаєм і традицією, фіксувати як законні обмеження»[1,с.35].

З розвитком суспільства відносини для людей ускладнювалися. Мінливі економічні та соціально-політичні умови вели до появи нових різноманітних, а найчастіше і різноспрямованих інтересів. Значний вплив на державно-правові інститути зробило розвиток науки та суспільно-політичної думки. Для підтримки стабільності в суспільстві колишніх норм ставало недостатньо, потрібні були розвиток й вдосконалення форм та методів впливу на людей. Ускладнення правових систем вело й до зміни спрямованості, обсягу та функцій правових обмежень.

На сьогодні право, як «органічний компонент того повсякденного соціального середовища, в якому живуть, працюють члени суспільства, точний і надійний орієнтир, за яким суб'єкт може звіряти свої вчинки і дії, будувати лінію своєї

поведінки»[5.с.45], виступає засобом для поєднання і координації громадського та особистого інтересу. І якщо право є масштабом, мірою свободи, то з цієї його властивості випливає необхідність правого обмеження. Право виступає інструментом захисту особистості від свавілля державної влади, а обмеження прав і свобод призначене для захисту суспільства, прав і свобод інших осіб від свавілля користувача.

Таким чином, правові обмеження властиві праву через його призначення - служити мірою свободи, яка немислима без кордонів .

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права: підручник /М.С. Кельман. Видання шосте, доповнене/ Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2023. – 354с.
2. Корж І.Ф. Проблеми впливу на суспільні відносини в Україні. Юридичкий науковий спеціальний журнал. - № 5/2020. –С.15 -19.
3. Дудуров О.О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). – К.: Ваіте, 2017, - 873 с.
4. Ярмол Л. В. Свобода вираження поглядів як суб’єктивне юридичне право (загальнотеоретична характеристика) / Л. В. Ярмол // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. - 2015. - № 813. - С. 181-184.
5. Заморська Л. І. Ґенеза формулювання категорії «правова норма» / Л. І. Заморська // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Випуск 61. – Одеса: юридична література. – 2011. – С. 310–315.

Юлія Плюта
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Соломія Цебенко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

РАТИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ: ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

Оскільки сучасне міжнародне право має справу з великою кількістю норм, встановлених у формі договорів, які є одним з основних джерел міжнародного права, роль міжнародних договорів у внутрішньому праві держав поступово зростає. За певних умов положення міжнародних договорів можуть безпосередньо впливати на внутрішню сферу відносин держав або бути відображеними у внутрішньодержавному праві.

Метою впливу міжнародного договору на національне право є приведення національного законодавства у відповідність до положень договору. Спосіб гармонізації є прерогативою кожної окремої держави, хоча і залежить певною мірою від характеру положень договору. Ця мета є характерною і для міжнародної договірної політики України [1, с. 36].

Враховуючи величезний вплив міжнародних відносин України з іншими країнами, вплив договірних норм міжнародного права на українське законодавство є не менш значним. Наразі всі законодавчі сфери в Україні тією чи іншою мірою зазнають впливу норм міжнародного права.

Як відомо, міжнародні договори є однією з форм вираження міжнародного права. Норми, що містяться в договорах, ґрунтуються на домовленостях між сторонами. У цьому випадку договір - це не вид угоди, а спосіб встановлення норм міжнародного права. У цьому сенсі угода дозволяє сторонам міжнародного договору знайти взаємоприйнятне рішення і таким чином встановити правила поведінки. З іншого боку, договір - це домовленість сторін про взаємні поступки, зроблені одна одній у процесі переговорів щодо укладення договору.

Ця угода формує основу для правового переконання, що правила поведінки є обов'язковими до виконання. Таким чином, вплив міжнародного права на національне право є не прямим, а

опосередкованим через волю держав, які є одночасно учасниками міжнародних правовідносин і територіальними суверенами. Узгодження інтересів між державами дає можливість суб'єктам міжнародного права взаємодіяти на міжнародній арені та уособлює єдність держав, які підписують міжнародні договори для вирішення спільних проблем та викликів.

На основі договорів суб'єкти міжнародного права прагнуть вживати колективних заходів для врегулювання міжнародних криз, а також створюються механізми, що сприяють виконанню державами взятих на себе міжнародних зобов'язань. В умовах глобалізації перед державами стоїть спільне завдання вироблення інструментів управління глобальними процесами та розвитку міжнародного права, а також розбудови національного правопорядку, заснованого на непорушності загальновизнаних принципів і норм міжнародного права [2, с. 35].

23 лютого 2006 року був прийнятий Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини", який зробив практику Суду обов'язковою для виконання в Україні. За даними Європейського суду з прав людини, Україна увійшла до трійки лідерів за кількістю звернень у 2019 році. Водночас, розглядаючи крізь призму цих науково-філософських категорій, загальний рівень міжнародного права слід розглядати як загальний, міждержавний рівень гарантій та захисту прав людини - як частковий, а рівень гарантій прав людини в національних правових системах - як унітарний. Міждержавний рівень гарантій та захисту прав людини відіграє важливу роль, оскільки національні та міжнародні механізми захисту прав людини характеризуються саме цією єдністю.

Міждержавний (проміжний) рівень зближує національні та загалом міжнародні механізми гарантування і захисту прав людини, тобто відбувається глобалізація у цій сфері, більша уніфікація та ефективність у гарантуванні правового статусу особи [3, с. 122].

Міжнародний правопорядок передбачає, що особа має використати всі доступні правові механізми, встановлені державою, до якої вона має претензії, і лише після цього звертатися до міжнародної правозахисної організації для захисту своїх прав від порушення. Конституція України відображає цю позицію наступним чином. Відповідно до статті 55 Конституції України, "Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ

чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна" [4, с. 32].

Список використаних джерел

1.Маньгора В.В. Реформування правової системи України під впливом міжнародного права. *Інформація і право.* № 3 (38). 2021. 35-41 с.

2.Сидорук М. В. Міжнародні стандарти прав і свобод людини та громадянина. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності.* Харків, 2018. 61-67 с.

3.Книш В. В. Порівняльно-правовий аналіз конституційних механізмів захисту прав людини в Україні та Польщі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право*. 2014. № 9. С. 121–128.

4.Сенчук І. І. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2019. 32 с.

Напрям 2
ПРАВА ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Андрій Боровик
кандидат юридичних наук, доцент
віце-президент Науково-дослідного інституту публічного права

Властиміл Віцен
доктор права, професор,
ректор Університету політичних та соціальних наук
(Чеська Республіка)

ПРЕЗУПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ, ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ ПІДТВЕРДЖЕНА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Сьогодні усю країну та цивілізований світ все частіше дивують факти, коли працівники правоохоронних органів у численних інтерв'ю, з метою сворення «видимості роботи» чи здобуття інших політичних дивідендів, розповідають народу України про «розкриті» схеми, встановленні мільйонні збитки чи викриті шалені суми неправомірної вигоди чітко називаючи при цьому імена та посади підозрюваних, нехтуючи при цьому принципом презумпції невинуватості, що закріплена в Конституції України.

Суть цієї, закріпленої у основному законі держави, норми ми не можемо навіть пояснити інспектору патрульної служби, який зупинивши наше авто, ще до початку розгляду адмінпровадження повідомляє, що ми винні і нам потрібно заплатити штраф.

Законодавство України про адміністративні правопорушення має каральну направленість, а тому, з урахуванням принципів і загальних засад Кодексу України про адміністративні правопорушення, практики Європейського Суду з прав людини, передбачається принцип презумпції невинності особи, поки її винуватість не буде доведена у встановленому законом порядку.

Згідно висновків викладених у Рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Кобець проти України» від 14.02.2008 [4] та у Рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Бочаров проти України» (остаточне рішення від 17.06.2011) [5] про те, що суд при оцінці доказів у конкретній справі повинен керуватися критерієм доведення «поза розумним сумнівом»; таке доведення може випливати зі співіснування достатньо

вагомих, чітких і узгоджених між собою висновків або подібних неспростовних презумпцій щодо фактів.

Доведення «поза розумним сумнівом» означає, що позиція представлена суб`єктом владних повноважень, має бути доведена таким чином, щоб у «розумної (розсудливої) людини» не лишилося «розумного сумніву» що особа винна.

Стаття 62 Конституції України зазначає, що вина особи, яка притягується до відповідальності, має бути доведена належним чином, а не ґрунтуватися на припущеннях [1]. Таке ж положення закріплено у ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2], які зводяться до того, що кожен вважається невинуватим доти, доки його вину не буде встановлено в законному порядку.

В той же час, у справі «Barbera, Messegu and Jabargo v Spain» від 06.12.1998 (п.146) [3]. Європейський суд з прав людини встановив, що принцип презумпції невинуватості вимагає серед іншого, щоб, виконуючи свої обов'язки, судді не починали розгляд справи з упередженої думки, що особа скоїла правопорушення, яке ставиться їй в провину; всі сумніви, щодо її винуватості повинні тлумачитись на користь цієї особи.

Таким чином презумпція невинуватості, як конституційна цінність кожного громадянина України неодноразово підтверджена рішеннями Європейського суду з прав людини, та чомусь ігнорується працівниками правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Електринний ресурс: https://www.president.gov.ua/documents/constitution (дата звернення 18.09.2023);

2. Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 18.09.2023);

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Barbera, Messegu and Jabargo v Spain» від 06.12.1998. Електронний ресурс: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57429&filename=CASE%20OF%20BARBER%C3%80%2C%20MESSEGU%C3%89%20AND%20JABARDO%20v.%20SPAIN.docx&logEvent=False (дата звернення 18.09.2023);

4. Рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Кобець проти України» від 14.02.2008 Електронний ресурс:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_320#Text (дата звернення 18.09.2023);
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бочаров проти України» (остаточне рішення від 17.06.2011). Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_908#Text (дата звернення 18.09.2023).

Степан Сливка
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Національного університету «Львівська політехніка»

АСПЕКТИ ПРИРОДНОГО ПРАВА У ДЕСЯТИ ЗАПОВІДЯХ БОЖИХ

Більшість людей всі свої зусилля скеровують на онтологічне життя, на найменшу кількість порушень правових, моральних і духовних норм, які є природними. Адже невиконання природних норм, природних законів приносить мета антропологічну шкоду, тобто руйнує тіло, душу і дух людини і взагалі природну рівновагу. Крім того, марнуються природні багатства, появляються різні душевні кризи, розпачі, посилюється пристрасть до матеріального життя і т.д. Тобто вкорінюється зло, агресує диявол, обманює весь світ, бо має мало часу на володарювання. Від такого кишіння зла псується суспільство і виникає проблема національно-духовної безпеки. Але ці всі злі справи – це людські діяння, у яких відсутні благоговійні трепетання перед природними законами, які випливають із Десяти заповідей Божих, що містяться у Старому Завіті, Священному Писанні.

Слово «завіт», «заповідь» спочатку було юридичним терміном. Воно більше стосувалося виховання духовно досвідчених людей, які мали схильність надмірно вірити у себе самого. У Старому Завіті відсутній термін «природний закон», але без закону людина жити не може, так як без закону не розвивається Всесвіт, природа. Проте є у Священному Писанні догмати і заповіді. Догмати – це відкрита істина, а заповідь – правило, припис, який можна назвати законом. Людина, маючи духовний розум набуває духовної мудрості, щоб радісно, щиро виконувати свої онтологічні обов’язки із внутрішнім імперативом, із страхом Божим. Внутрішні імперативи випливають із

сенсибельності, відчуттів кожної із десяти заповідей. Тим самим утворюється сенсибельне, індивідуальне природне право, за якими людина намагається жити і творити інтеллігібельні закони, які підвладні розумові, інтелекту, що є в основі позитивного права.

Виходить, що громадяни, суспільство на підсвідомому рівні утворюють природне право, яке переростає у правовий менталітет, а держава заставляє жити природну ментальну спільноту за своїми придуманими, надуманими, хитрими, антиприродними законами. Тим самим держава не задумуючись пропагує людино-суспільноненависницьку ідеологією, яка породжує ворогування зі своїм народом, породжує джерела антидуховної сили національно-державницької системи.

У злочинну систему, яку породжує антиприродна дія державної влади вливається безпідставний звинувачувальний підхід правоохоронної діяльності, «ручна» судова система, антиприродна олігархізація, накопичення державного бюджету за рахунок суспільства, а не олігархічних структур, злодійська митна діяльність, фальшиві антинародні комерційні структури і т.д. Це знущання антиправа над правом, панування зла над добром і безпорадністю влади. Вихід вбачаємо в реалізації природного права, яке випливає із Десяти заповідей Божих.

У книзі «Духовне увідповідальнення за філософсько-правовий промисел» мені уже приходилося згадувати, що існує три групи законів. Це природні закони, за якими функціонує світ і закони, за якими живе людина: закони Старого завіту, закони Нового завіту. Із першої групи законів (творення світу, закони, що утримують і розвивають Всесвіт) людина для себе формує ордологічні норми. Тобто спостерігаючи дію Всесвітніх законів, людина виводить для себе прості моральні норми, які стосуються **дій** людини. Це ордологічні природні норми, приписи, закони. Старий завіт репрезентує Десять заповідей Божих, з яких для людини випливають душевні норми. Ці норми потрібні людині для земного життя і формують **почуття**, душу, почуттєве й екзистенціальне право. **Думку** людини формує дух, духовне, трансцендентальне право. Тобто, здійснюючи тлумачення (герменевтику) природного права наголошуємо на його трьохджерельності: **закони Всесвіту, закони душі, закони духу.**

В даному випадку ми досліджуватимемо закони духу, які формують третю групу природного (духовного) права і випливають із Дев’яти заповідей блаженств. Це навіть буде дослідженням надприродних законів.

Наскрізною думкою заповідей блаженств є хибність закріпленої в суспільстві ієрархії цінностей. Бог надає перевагу особам, приреченим громадською думкою на зневагу й відкинення. Несення на собі образу Божого вимагає мужності, відваги в протистоянні стереотипам нав'язуваним світом. Блаженними, тобто обдарованими благами (всім, чого потребує людина в житті, що відповідає її бажанням і мріям, визначає позитивну сторону життя, протистоїть злу). Це здорові життєві засади (архієп. Ігор Ісіченко, 2013р.)

Можемо зробити висновок, що із Дев'яти заповідей блаженств випливають такі трансценденталії, які стають основою формування блаженного, трансцендентального, духовного права. Ці блаженні норми у земному житті, не є прямої дії. Часто на ці норми суспільство не звертає уваги, ними нехтують, а людей, що сповідують їх, вважають дивакуватими (це в кращому випадку), дивуючись, що вони не вміють «повноцінно» жити у матеріальному світі. Іншими словами, такі люди живуть своїм блаженним (найбільш щасливим) правом, що є онтологічною вимогою. Що таке благо, блаженний?

Тільки один Бог благий. Єдиний критерій блага – Божа воля. Благою справою є слухати Господа. Ті, що не слухають – відпали від Бога, стали «негідні» і злі. Відсутність у людини справжньої благосні буде особливо помітним при настанні останніх днів цього світу. Блаженство нерозривно пов'язане з Царством Божим (Біблійна енциклопедія Брокгауза, 1999р). Стати блаженним у земному житті образу Божому не вдається. Це може відбутися у позаземному житті, але треба виконувати певні умови.

Існує дев'ять основних трансценденталій, умов блаженства. Це: бідність духом, плач від гріхів, лагідність, голодність і спраглість правди, милостивість, чистота серцем, миротворчість, гнаність за правду, переслідуваність за віру. Цих трансценденталій можна в певній мірі досягнути у земному житті. При допомозі ближніх людей, суспільства, держави людина може отримувати втіхи від життя, задоволення, радість, розваги. Але якщо цього неможливо отримати, то розчаруватись не потрібно, оскільки нагорода буде на небесах, що є важливішим. Це буде вічна радість. Для того, щоб висвітлити як досягнути таких результатів, буде присвячена окрема лекція.

Отже, держава не повинна руйнувати природного права суспільства, а навпаки – спасати людей від зла, оберігати від споживацького культу, допомагати суспільству підніматися по «драбинці» християнських доброчесностей. У суспільстві

держава повинна підтримувати творення нового народу, який би виконував своє онтологічне призначення. Державі це буде зараховуватися у природний актив.

Тетяна Бабкова
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

24.02.2022 наша країна відчула лихо, не сподіване, не очікуване, яке шокувало усіх, а саме збройну агресію Російської Федерації. На підставі Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 (затвердженого Законом № 2102-IX від 24.02.2022) у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24.02.2022 року строком на 30 діб. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану". Загальновідоме, що дія військового стану на території України, починаючи з 24.02.2022 безперервно продовжується (відповідно до Указу Президента України від 27.07.2023 № 451 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» - до 18.11.2023) [1,2,3] .

Наслідками збройної агресії РФ проти України є значна кількість постраждалих цивільних осіб, зокрема тих, які змушені були покинути своє місце проживання внаслідок збройної агресії проти України та переміститися на більш безпечні території всередині України та за її межі, особи, які були депортовані чи примусово переміщені, а також населення, яке залишилося проживати на тимчасово окупованих територіях або в районах

проведення бойових дій. Так, за даними Мінсоцполітики, станом на 16.01.2023 в Україні офіційно зареєстровано 4 851 119 ВПО. До 24.02.2022 р. обліковувалося 1 470 072 ВПО, які були переміщені з 2014 року. Отже, кількість ВПО за рік збільшилась більш ніж втричі. Достовірні дані щодо кількості осіб, які проживають у районах, де проводяться (проводились) бойові дії та на тимчасово окупованих територіях, наразі відсутні [4.] Цілком логічне, що серед перелічених вище осіб певну частину складають особи, що досягли пенсійного віку, особи з інвалідністю, які внаслідок віку ментально прив'язані до місцевості та власних домівок, обмежені матеріально та в мобільності.

Положеннями статті 46 Конституції України закріплено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [5]. Разначені конституційні положення розвинуті в розділі II Конституції України „Права, свободи та обов'язки людини і громадянина". Тим самим право на соціальний захист віднесено до основоположних прав і свобод. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел (частина друга статті 46 Основного Закону України) і забезпечується частиною другою статті 22 Конституції України, відповідно до якої конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

Конституційне право на соціальний захист включає і право громадян на забезпечення їх у старості. Пенсія за віком, за вислугу років та інші її види, що призначаються у зв'язку з трудовою діяльністю, заслужені попередньою працею, і є однією з форм соціального захисту. Цим визначається зміст і характер обов'язку держави стосовно тих громадян, які набули право на одержання пенсії.

Зрозуміло, що в умовах військового стану та значних витрат на обороноздатність нашої держави гостро постає потреба в забезпеченні фінансової стабільності пенсійної системи.

В той же час слід враховувати, що невід'ємними елементами конституційного принципу правової держави є захист правомірних очікувань, юридична визначеність та правова захищеність; ці конституційні принципи визначають

обов'язок держави забезпечити визначеність і стабільність правовідносин, захистити права осіб, поважати правомірні інтереси і правомірні очікування, виконувати зобов'язання перед особами; особи мають право розумно очікувати, що їх права, набуті відповідно до чинних законів чи інших нормативних актів, що не суперечать Конституції України, зберігатимуться протягом визначеного строку і будуть реалізовані; положення законів можуть бути змінені тільки згідно із заздалегідь встановленими процедурами; жодні зміни не є прийнятними, якщо вони скасовують правомірні інтереси і правомірні очікування особи; якщо захист правомірних очікувань осіб, юридична визначеність і правова захищеність не забезпечені, довіра особи до держави опиняється під загрозою.

В цьому контексті хочу звернути увагу, що законопроєкт №9453, який Верховна рада України ухвалила в першому читанні, передбачається чотири додаткові підстави для припинення виплати пенсії в разі: тимчасового проживання за кордоном за заявою пенсіонера про припинення виплати пенсії; якщо особу визнано безвісно відсутньою або оголошено померлою у встановленому законом порядку; якщо пенсіонеру надано статус особи, зниклої безвісти за особливих обставин, відповідно до Закону України "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин"; якщо пенсію не отримували протягом 6 місяців підряд в організаціях, що здійснюють виплату і доставку пенсій, або в разі відсутності протягом 6 місяців підряд видаткових операцій в установах банків по поточних рахунках, на які проводиться виплата пенсій; якщо одержувачі пенсії не проходили фізичної ідентифікації у випадках, передбачених законодавством [6].

Таким чином, ініційований Кабінетом Міністрів та представлений Міністерством соціальної політики, законопроект передбачає, що якщо пенсіонер не витрачає кошти з пенсійного рахунку протягом 6 місяців, то банки мають право повернути кошти Пенсійному фонду на вимогу останнього.

В той же час положення зазначеного законопроекту призведе до того, що пенсіонери Україні, які не використовують кошти зі свого пенсійного рахунку протягом 6 місяців, можуть зіткнутися із втратою своєї пенсії. Фактично банки отримають право знімати гроші з рахунку пенсіонера на вимогу Пенсійного фонду, якщо за півроку не було активності на цьому рахунку.

Вказана норма може суттєво ускладнити життя пенсіонерам. Вони можуть потрапити в ситуацію, коли їм не потрібно знімати

кошти з пенсійного рахунку протягом певного періоду або ж вони зараз знаходяться в окупації, але це не означає, що вони не залежать від своєї пенсії. Ця норма може призвести до недорозумінь, фінансових втрат та додаткових труднощів у вже складному для пенсіонерів періоді їхнього життя. В подальшому пенсіонер матиме можливість повернути пенсію, пройшовши фізичну ідентифікацію в установленому законодавством порядку.

В цьому ключі, слід враховувату сталу позицію Європейського суду з прав людини, щодо розуміння пенсійних виплат як власності за статтею 1 Першого протоколу полягає в тому, що коли згідно з національним законодавством особа має обґрунтоване право на отримання виплат у рамках національної системи соціального забезпечення та якщо відповідні умови дотримано, органи влади не можуть відмовити в таких виплатах доти, доки виплати передбачено законодавством. У своїй практиці Європейський суд з прав людини підтвердив входження до складу права власності права на пенсійні виплати, які повинні виплачуватись громадянам у разі виконання всіх необхідних законодавчо передбачених умов для їх отримання [7]. Конституційний Суд України у своїх рішеннях не визнає за пенсійними виплатами правових ознак власності, однак своїм рішенням він засвідчив наявність зобов'язаного характеру відносин із пенсійного забезпечення між державою та громадянами.

Так, Конституційний Суд України у рішенні від 07.10.2009 № 25-рп/2009 зазначив, що виходячи із правової, соціальної природи пенсій право громадянина на одержання призначеної йому пенсії не може пов`язуватися з такою умовою, як постійне проживання в Україні; держава відповідно до конституційних принципів зобов`язана гарантувати це право незалежно від того, де проживає особа, якій призначена пенсія, в Україні чи за її межами [8].

Як зазначив Європейський суд з прав людини в рішенні у справі "Пічкур проти України", яке набрало статусу остаточного 07.02.2014, право на отримання пенсії як таке стало залежним від місця проживання заявника. Це призвело до ситуації, в якій заявник, пропрацювавши багато років у своїй країні та сплативши внески до системи пенсійного забезпечення, був зовсім позбавлений права на пенсію лише на тій підставі, що він більше не проживає на території України (п. 51 цього рішення) [9]. У п. 54 вказаного рішення ЄСПЛ зазначив, що наведених вище міркувань ЄСПЛ достатньо для висновку про те, що

різниця в поводженні, на яку заявник скаржився, порушувала ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою користування правами та свободами, визнаними в Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою, у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, якою передбачено право кожної фізичної або юридичної особи мирно володіти своїм майном та закріплено, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Отже, у вказаних рішеннях Конституційного Суду України та ЄСПЛ застосовано підхід, згідно з яким право на пенсію та її одержання не може пов`язуватися з місцем проживання людини. Такий підхід можна поширити не тільки на громадян, що виїхали на постійне місце проживання до інших держав, а й на внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

2. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні": Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text

3. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 26.07.2023 № 451/2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451/2023#Text

4. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубенця про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/postrazhdali-vid-zbroinoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii

5. Конституція України, прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996: https://www.president.gov.ua/documents/constitution

6. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України, номер, дата

реєстрації: 9453 від 03.07.2023: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42235
7. Європейська конвенція з прав людини та протоколи до неї, Рим, 04.11.1950, ратифікована Україною 17.07.1997: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 07.10.2009 № 25-рп/2009: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v025p710-09#Text
9. Європейський суд з прав людини , п’ята секція, рішення Справа «Пічкур проти України» від 07.11.2013(Заява № 10441/06): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text

Ярина Богів
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Юлія Мозольова
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ

Правова відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння – найстаріший інститут міжнародного права. Дана тема є однією з найважливіших у міжнародному праві, оскільки від якості вирішення пов'язаних з нею проблем безпосередньо залежить ефективність функціонування всієї системи міжнародного права, зміцнення міжнародного миру та правопорядку [1].

Міжнародні злочини – суспільно небезпечні умисні посягання на життєвоважливі інтереси міжнародного співтовариства, основи існування держав і народів – міжнародний мир і міжнародну безпеку. Такі посягання є порушенням державою міжнародно-правових норм, що мають основоположне значення для забезпечення міжнародного миру і безпеки, захисту людської гідності та довкілля. Об'єкти злочинів

– загальний мир і міжнародна безпека, основи співіснування народів і держав.

Перелік воєнних злочинів і злочинів проти людяності зокрема міститься в чотирьох Женевських конвенціях та додаткових протоколах до неї, а також в Римському статуті Міжнародного кримінального суду [2].

Відповідно до Комісії міжнародного права, міжнародний злочин – це міжнародно-протиправне діяння, що є результатом порушення державою міжнародного зобов'язання настільки важливого для захисту основних інтересів міжнародного співтовариства, що його порушення визнано злочином усім цим співтовариством. Стаття 19 перераховує як міжнародні злочини: агресію, панування або придушення силою прав колоніальних народів, порушення прав людини (расизм, тортури, рабство, геноцид), масове забруднення навколишнього середовища (атмосфери чи морів). У цих випадках в силу масштабності порушення, міжнародне співтовариство, а не безпосередньо постраждала держава вважає себе вправі вимагати відповідальності правопорушника.

Стаття 1 проекту Комісії міжнародного права стверджує фундаментальний принцип згідно з яким відповідальність випливає з будь якого міжнародно протиправного діяння, вчиненого державою[3].

Існує два види відповідальності: політична та матеріальна. Кожна передбачає свої форми застосування. Політична відповідальність супроводжується застосуванням примусових заходів щодо держави-правопорушника і найчастіше поєднується з матеріальною відповідальністю. Найбільш поширеною формою політичної відповідальності є реторсії, репресалії, сатисфакція, ресторація, призупинення членства або виключення з міжнародної організації, придушення агресора силою, а також шляхом заходів, що реалізуються у вигляді застосування санкцій.

До форм політичної міжнародно-правової відповідальності слід спершу віднести санкції - це широке поняття, що включає будь-які заходи, що вживаються щодо держави, яка вчинила міжнародний злочин. Існують примусові заходи ООН, які згідно зі Статутом зобов'язані виконувати всі члени Організації. Санкції Ради Безпеки ООН не є формою юридичної відповідальності держав, однак є наслідками, що настають для організацій та осіб, що загрожують миру та безпеці. Мета санкцій – чинити тиск на державу чи іншого суб'єкта та змусити його дотримуватися правомірної поведінки. Рада Безпеки вдається до

санкцій тоді, коли світ перебуває під загрозою, а дипломатичні зусилля не дають результату. До них входять всеосяжні економічні та торгові санкції, а також цілеспрямовані заходи: ембарго на постачання зброї, заборони на поїздки, обмеження фінансового характеру, обмеження на торгівлю сировинними товарами, перерву залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, розрив дипломатичних відносин тощо, якщо все це не призводить до необхідних результатів, то згідно зі Статутом ООН за рішенням Ради Безпеки може бути використана збройна сила. Наразі діє 14 режимів санкцій, спрямованих на політичне врегулювання конфліктів, нерозповсюдження ядерної зброї та боротьбу з тероризмом. Для реалізації санкцій створюються спеціальні комітети з санкцій. Кожен санкційний режим адмініструється окремим Комітетом [4].

Для притягнення до міжнародно-правової відповідальності необхідними є таке: 1) має бути міжнародно-правове зобов'язання між двома державами; 2) повинна бути дія чи бездіяльність, які порушують це зобов'язання та які приписуються відповідальній державі; 3) наслідком цієї дії є втрата чи збитки [5].

Держави можуть бути взяті на відповідальність через різні механізми:

Міжнародні трибунали: Є різні трибунали, які розглядають випадки міжнародних злочинів. Наприклад, Міжнародний кримінальний суд (МКС) розглядає випадки військових злочинів, злочинів проти людяності та військової агресії.

Юрисдикція національних судів: Деякі держави можуть вирішити розглядати справи про міжнародні злочини своїми національними судами. Це може стосуватися як випадків, коли особа фізично перебуває в їх території, так і випадків, коли жертви є громадянами цієї держави.

Міжнародні спеціальні угоди: Деякі міжнародні угоди можуть передбачати відповідальність держав за конкретні види злочинів або підлягати розгляду перед конкретними міжнародними судами.

Санкції та дипломатичний тиск: Міжнародне співтовариство може застосовувати санкції або здійснювати дипломатичний тиск для забезпечення відповідальності держав за міжнародні злочини.

Міжнародні слідчі комісії: У деяких випадках можуть бути створені міжнародні слідчі комісії для розслідування конкретних ситуацій та визначення відповідальності.

Відповідальність держав за міжнародні злочини викликає багато правових, політичних та моральних питань. Розвиток міжнародного права та механізмів його виконання продовжується, а співпраця між державами та міжнародним співтовариством грає важливу роль у забезпеченні відповідальності та справедливості.

Список використаних джерел

1. Відповідальність у міжнародному праві та мирні засоби розв'язання міжнародних спорів URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_8.html (дата звернення 19.10.2023)
2. Види міжнародних злочинів, передбачені міжнародним та українським правом: роз'яснення експертів. URL: https://intent.press/expert/humanrights/2022/vidi-mizhnarodnih-zlochiniv-peredbacheni-mizhnarodnim-ta-ukrayinskim-pravom-rozyasnennya-ekspertiv/ (дата звернення: 19.10.2023).
3. Responsibility of States for internationally wrongful acts: Resolution adopted by the General Assembly 12.12.2001 р. № N 56/83. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/477/97/PDF/N0147797.pdf?OpenElement (дата звернення: 19.10.2023).
4. Бурдуковська А.М., Міжнародно-правова відповідальність: поняття, підстави та види: Дипломна робота, Київ, 2022, 67 ст. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55363/1/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%20%D0%91%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%90.%D0%9C..pdf(дата звернення: 19.10.2023).
5. Морозюк Р., Відповідальність держав у міжнародному праві. URL: стаття http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/11/55.pdf(дата звернення: 19.10.2023).

Соломія Цебенко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму

Національного університету «Львівська Політехніка»

Ярина Левіновська
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖНАРОДНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, були спричинені жахливі й серйозні порушення прав людини масового характеру та порушені практично всі норми міжнародного й міжнародного гуманітарного права. Адже з 24 лютого 2022 року щоденно відбуваються обстріли території України, що несе катастрофічні наслідки не лише для інфраструктури, але, передусім, для людини, її життя та здоров'я (фізичного і психічного здоров'я).

Численні міжнародні комісії у своїх звітах та оприлюднених меморандумах чітко визначають дії, вчинені російськими військами на території Україн, як військові злочини та злочини проти людства і людяності. Окрім того, усі звірства, які вони вчиняють можна прирівняти до терористичних дій, що порушує усі міжнародні конвенції, угоди, тощо та й в загальному норми міжнародного права.

Сьогоднішня ситуація в Україні змушує дійти висновку, що міжнародні засоби захисту не є достатньо ефективними, а норми права цієї галузі взагалі не дотримуються стороною-агресором. Під час війни важко говорити про можливість забезпечити й гарантувати найголовніше і невід'ємне право кожної людини – право на життя як на національному, так і міжнародному рівнях.

Право на життя – невід'ємне право кожної людини, гарантоване як національним законодавство (Конституція України), так і міжнародними актами (Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, міжнародні конвенції, прийняті ООН тощо), зараз є найбільш незахищеним і вразливим, що виявляється дійсно парадоксальним, адже це основа всіх прав людини, можливість реально їх здійснювати.

Право на життя закріплене в Загальній декларації прав людини: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» (ст.3). Окрім того, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. вказано, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Воно

охороняється законом і ніхто не може бути свавільно позбавлений життя (ст.6). Тобто у міжнародних нормативно-правових актах такі ключові положення є закріплені, однак існують певні розбіжності, що стосуються саме забезпечення прав людини в період збройних конфліктів.

Варто зазначити, що у міжнародному праві не міститься неухильної норми про паралельне застосування під час збройних дій норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Проте, керуючись практикою Міжнародного Суду ООН в даній галузі, рішеннями Комісій ООН і Генеральної Асамблеї ООН, визнаємо обов'язковим таке застосування галузей права. Отже, під час воєнних дій забезпечення прав людини регулюється насамперед нормами міжнародного гуманітарного права в контексті здійснення захисту прав таких осіб: поранені, військовополонені, цивільне населення, хворі, тощо. У цій сфері міжнародного захисту найважливішими є Женевські конвенції 1949 р., Протоколи до них, Гаазькі конвенції 1907 р. та інші [1].

На сьогоднішній день, будь-які механізми захисту права на життя потребують удосконалення.

Власне, ст.2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод включає такі положення щодо зобов'язання держави: по-перше, захистити право на життя на підставі закону і містить заборону умисного заподіяння смерті людини, крім передбачених законом винятків; по-друге, це процесуальне зобов'язання провести ефективне розслідування заяв про порушення норм.

Умови відступу від зобов'язань за цією Конвенцією під час війни чи збройного конфлікту закріплено ст.15 Конвенції, де вказана можливість будь-якої договірної сторони вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, лише в тих межах, яких вимагає гострота становища, і тільки якщо такі заходи не будуть суперечити іншим її зобов'язанням згідно із міжнародним правом [1].

Тут варто також виділити специфіку зобов'язань держави щодо захисту права на життя в умовах війни, а саме: питання юрисдикції в умовах окупації території; перелік зобов'язань держави під час збройного конфлікту; межі необхідності застосування сили при правомірних воєнних діях, в умовах необхідності протидії терористичним актам, здійсненні спеціальних операцій; особливості розслідування фактів позбавлення життя [2].

Україна скористалась таким своїм правом відступу від зобов'язань 21 травня 2015 року, коли була зроблена Заява Верховної Ради України про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод [3].

Якщо брати такий міжнародний механізм захисту прав людини як Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), то варто зауважити, що він у своїй практиці ніколи не застосовував таку підставу відступу від права на життя як «через правомірні воєнні дії». Тобто ЄСПЛ дотримується позиції, що зобов'язання держав щодо захисту права на життя повинні дотримуватись і під час збройних конфліктів, незважаючи на те, що міжнародні договори дозволяють державам робити відступ від дотримання окремих норм під час надзвичайних ситуацій, але відступати від права на життя не допускається [1].

Незважаючи на будь-які збройні конфлікти, права людини мусить бути дотримано і захищено, крім того мають бути дотримані усі міжнародно-правові норми й положення щодо їх ведення та, відповідно, несення повної відповідальності держави-агресора за завдані злочини. Цим і керується ЄСПЛ та інші міжнародні судові механізми у своїй діяльності при розгляді таких серйозних порушень прав з боку агресора. Неодмінно ЄСПЛ, Рада Європи, міжнародні організації тощо, які активно сприяють нашій перемозі та будь-якими способами допомагають Україні перемогти рф, зараз змінюються як і все цивілізоване суспільство загалом. Щоб ефективніше діяти та бути на рівні міжнародних механізмів захисту прав людини, нам також необхідно привести українське законодавство до міжнародних стандартів. Ратифікуючи Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), Україна отримає повноваження повноцінного члена Асамблеї держав-учасниць МКС, який є найвищим органом його управління [4].

Підсумовуючи викладений матеріал, вбачаємо, що міжнародні механізми захисту прав людини, а найголовніше права на життя, існують, але в ситуації, що склалася і триває вже від 24 лютого 2022 року, ці механізми діють досить повільно, адже заяв про порушення прав і про воєнні злочини, вчинені державою-терористом безліч, а в час коли не можна втрачати жодної хвилини, потрібно швидко й правильно приймати рішення, бути готовим чинити спротив та покарати рф, задля дотримання прав людини, прав українців в цій жорстокій війні. Безумовно між Україною та цивілізованим світом йде

плідна й міцна співпраця, створено нові та нормалізовано вже чинні правові зв'язки з однією метою – перемогти рф та відбудувати нашу державу, задля її зміцнення і приведення до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел

1. Юридичний блог. Право на життя в умовах війни?! URL: https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/ (дата звернення: 21.09.2023).

2. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Бєлов Д.М., Данканич М.М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина: навч. посібник. Ужгород. 2003.

3. Заява Верховної Ради України про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією пр захист прав людини та основоположних свобод: Поставнова Верховної Ради України від 21.05.2015 № 462-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 29, ст.267.

4. Ключові міжнародні договори у галузі прав людини. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/klyuchovi-mizhnarodni-dogovori-u-galuzi-prav-lyudini (дата звернення: 21.09.2023).

Ярина Богів
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Вікторія Клинчик
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У РЕГУЛЮВАННІ КОНФЛІКТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МИРУ

Міжнародне право, як складна та важлива система норм і принципів, визначає відносини між країнами та глобальним співтовариством. Однією з основних функцій цього правового поля є регулювання міжнародних конфліктів і забезпечення миру та стабільності в світі. Тема дослідницької роботи полягає у розгляді ролі міжнародного права у цих процесах, а також виявленні її важливості у сучасному світі.

Дослідження ставить перед собою завдання розглянути, як міжнародне право визначає норми та принципи для регулювання міжнародних конфліктів, від найпростіших до найскладніших. Також дослідження ролі міжнародного права в забезпеченні миру та стабільності, а також його вплив на розвиток міжнародних відносин.

Питання конфліктів та миру є актуальним та необхідними для розуміння і прогнозування міжнародних відносин. Регулювання конфліктів та забезпечення миру є головним завданням глобальних лідерів та міжнародних організацій. Саме світовий порядок та спокій залежать від ефективності міжнародного права. Тема є актуальною в умовах геополітичних змін, терористичних загроз та розширення міжнародних конфліктів. Розуміння ролі міжнародного права є ключовим для створення стабільного та мирного світу.

Міжнародне право – це система норм і принципів, які регулюють відносини між суверенними державами та іншими суб'єктами міжнародного права. До принципів входять: суверенність держав, невтручання без згоди держави, співпраця для вирішення певних конфліктів, заборона загрози війною та вживання сили, права людини, дипломатичне право та міжнародні договори. Міжнародне право постійно розвивається адаптуючись до змін в міжнародному середовищі та відповідаючи на нові виклики.

В сучасному світі можна виділити такі аспекти як міжнародне гуманітарне право (розвиток, спрямований на захист цивільних осіб під час збройних конфліктів), кібербезпека та кіберконфлікти (регулювання кібернападів) тощо. Існують відповідальні за регулювання конфліктів установи та органи. Один з яких ООН, яке відіграє ключову роль у збереженні миру та безпеки в світі, МОП (міжнародна організація праці) веде діалог між роботодавцями та робітниками для вирішення соціальних та трудових конфліктів. Мета ЄС – сприяння економічній співпраці й уникненню конфліктів, організація відіграє важливу роль у зусиллях ОБСЄ, Організації економічного співробітництва та розвитку, ООН, НАТО і Ради Європи з розроби норм і кращих практик демократичного управління сектором безпеки [4,с.38].

На сьогоднішній день можна розглянути приклади держав , яким міжнародне право допомагає – Україна та Ізраїль , які боряться за регулювання миру на своїй території. Слід відзначити, що за часів радянської України та роки незалежності нашою державою були ратифіковані практично усі базові

міжнародні договори з прав людини. Таким чином міжнародні стандарти прав і свобод людини стали частиною внутрішнього права України.

Виходячи з вказаного, дослідження та аналіз міжнародних стандартів прав людини, з огляду на юридичну силу джерел їх закріплення та винятково важливий характер змісту, можна розглядати як дослідження нормативної основи національної правової системи України. У конфлікті на сході України міжнародне право відіграло важливу роль у реагуванні на ситуацію [2,с.17].

Як ми знаємо Україна відмовилася від ядерної зброї в обмін на гарантії територіальної цілісності та суверенітету. Це стало однією з основ, на яких міжнародне співтовариство вимагає поважати територіальну цілісність України. Генеральною Асамблеєю ООН, визначили анексію Криму міжнародним незаконним злочином. Міжнародні злочини — це особливо небезпечні для людської цивілізації порушення принципів та норм міжнародного права, які мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту особи та життєво важливих інтересів міжнародного суспільства в цілому [3,с.67].

Міжнародне право допомагає зберігати питання Криму на міжнародному порядку денному. На сьогодні міжнародне право та його допомога в сучасному світі допомагає громадянам нашої держави спиратись на їхню допомогу(жителям на окупованих територіях), допомагає з наданням далекобійної зброї, яка вже починає застосовуватись. Ізраїльсько-палестинський конфлікт триває тисячоліттями, оскільки міжнародне право включає в себе норми про права людини та правила гуманітарного права, такі організації як Червоний Хрест та Гуманітарний фонд ООН, використовують міжнародне право для надання гуманітарної допомоги в районах конфлікту. Значну роль із захисту жертв війни та подолання гуманітарних наслідків збройних конфліктів відіграють різноманітні міжнародні організації, що мають різний правовий статус. Їх об’єднує наявність права на гуманітарний доступ, права, обсяг якого залежить від статусу та мандату організації, а також застосовних норм міжнародного гуманітарного права. Серед цих організацій є міжурядові, які діють відповідно до свого статуту та наданому у конкретній місії мандату, які визначають статус цих місій та делегацій. У період збройних конфліктів ці організації взаємодіють між собою на основі кластерного підходу, відповідно до якого кожна з них спеціалізується на конкретному напрямку здійснення гуманітарних дій. Друга група – це неурядові організації, що

входять до системи Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця [1,с.46].

Ці приклади демонструють , як міжнародне право використовується для регулювання конфліктів в Україні та Ізраїлі для забезпечення дотримання норм і принципів міжнародного співтовариства.

Після ретельного розгляду теми ролі міжнародного права у регулюванні конфліктів та забезпеченні миру, можна підтвердити, що міжнародне право грає критичну роль в сучасному світі. Міжнародне право визначає норми та принципи для вирішення конфліктів та забезпечення миру, підкріплена рядом важливих фактів і прикладів.

Міжнародне право надає рамки для дипломатичних зусиль, мирних договорів та співпраці між державами з метою забезпечення стабільності та миру. Воно регулює ведення війни та поведінку воєнних конфліктів, забезпечуючи захист прав людини та гуманітарні норми.

Приклади конфліктів в Україні, Ізраїлі та інших регіонах світу підтверджують важливість міжнародного права у регулюванні конфліктів та забезпеченні миру. Вирішення таких конфліктів вимагає спільних зусиль, дотримання міжнародних норм та використання правових механізмів.

Отже, міжнародне право залишається ключовим інструментом у прагненні світу до миру, стабільності та справедливості. Ця теза підтверджується історією, міжнародними угодами та практикою міжнародних організацій, які працюють над регулюванням конфліктів та забезпеченням миру в сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Гнатовський, М. М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для юристів громадських приймалень [Текст] / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий. - Одеса : Фенікс, 2015. - 92 с.

2. Руднєва, О.М. Міжнародні стандарти прав людини та їх роль у розвитку правової системи України [Текст]: монографія / О. М. Руднєва. - Х. : [ХНУВС], 2010. - 351 с.

3. Кориневич, А. О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України [Текст] : навч. посіб. / А. О. Кориневич. - Одеса : Фенікс, 2015. - 78 с.

4. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти: навчальнийпосібник.Київ: Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 208 с.

Соломія Цебенко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

Габрієлла Пехньо
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРАЇНАХ ЄС

Питання ефективного захисту прав людини викликає велику занепокоєність і практичну значущість у сучасній міжнародно-правовій науці. Сучасні кризові явища сфокусували увагу науковців на необхідності подальшого розвитку регіональних та глобальних систем захисту прав людини. При цьому особливої уваги заслуговує аналіз потреб особливих груп населення, таких як діти, жінки, особи з інвалідністю, люди похилого віку та мігранти. Питання захисту прав людини з'явилося відносно рано в міжнародних відносинах і міжнародному праві. Спочатку держави мали два зобов'язання щодо захисту людей: захист іноземців та захист власних громадян [1, с. 279].

У Європейському Союзі слід відзначити роль співтовариств, що створювались спочатку з суто економічною метою. Таким чином, були закладені принципи поваги до прав і свобод людини, які згодом стали застосовуватися судами ЄС.

Судова система ЄС покликана забезпечити вирішення суперечок між суб’єктами європейської інтеграції та забезпечення взаємодії норм права ЄС та внутрішнього права держав-учасниць організації. [2, с. 83-84].

Зі створенням ЄС також був створений і механізм захисту прав особи – Омбудсмен ЄС. Суб’єктами звернення до Омбудсмена ЄС є, зокрема, фізичні особи та юридичні особи приватного права, місцем реєстрації яких є країни-учасниці ЄС, які вважають, що їхні права є порушені. Формуляр заяви звернення до Омбудсмена ЄС можна знайти на його офіційному веб-сайті.

Органом, який наділений спеціальними повноваженнями для утвердження прав і свобод людини є Агентство ЄС з основних прав, яке було засноване 1 березня 2007 року.

Головне завдання цього органу – забезпечення допомоги інститутам ЄС та країнам-учасницям стосовно ухвалення рішень, необхідних для гарантування фундаментальних прав особи. Тобто, Агентство ЄС з основних прав виконує інформативну функцію, однак не розглядає індивідуальні чи міждержавні скарги [3].

Сьогодні, коли всі держави-члени ЄС є членами Ради Європи, Європейський суд з прав людини також є дуже важливим і актуальним механізмом захисту прав людини. Вчені відзначають, що ЄСПЛ повноважний розглядати ледь не найбільшу категорію справ, пов’язаних з порушенням прав людини, та розглядає як індивідуальні скарги, так і міждержавні спори. Проте більшість звернень становлять саме ті, які направляються приватними особами або групою таких осіб [4, с. 67]. Ключовим моментом було створення Європейського суду з прав людини окремої категорії заявників, яких називають «потенційні жертви порушення прав людини».

Це означає, що права особи не були порушені на момент подання скарги, але існує реальна загроза порушення в майбутньому. Тому судовий та правовий захист прав людини відіграє вирішальну роль для ЄС. Держави-члени повинні надавати пріоритет певним цінностям, таким як повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, права людини, включаючи права меншин, недискримінація, гендерна рівність, толерантність і солідарність.

На нашу думку, судовий та законодавчий захист прав людини залишається більш ефективним. Про це свідчить практика Європейського суду з прав людини та загальна тенденція в національному та міжнародному праві. Сьогодні, як і в мусульманських країнах, важко забезпечити основні гарантії захисту прав людини лише на підставі релігії. Однак на практиці юристи арабських країн намагаються розвивати співробітництво в галузі міжнародного захисту прав людини.

Це пов'язано з тим, що дуже важко змінити мислення людей, які протягом століть перебували під впливом багатьох історичних та ідеологічних чинників. Зміна законів та їх адаптація до загальновизнаних принципів, норм і стандартів також є складним етапом.

Тому визначення прав людини в конкретній країні вимагає уваги до специфічних умов і особливостей цієї країни. У сучасному контексті всі механізми захисту прав людини певної цивілізації потребують постійного розвитку та вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Шамраєва В. М. Захист окремих груп осіб на рівні ООН та в рамках регіональних систем захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського* національного університету. Серія: Право. Том 2, 2023. №76. 278-284 с.
2. Яворська І. Роль і значення Суду ЄС в системі органів Європейського Союзу. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Випуск 37. Частина 2. С.82-88.
3. Коваленко Ян. ЄС на захисті прав людини. Юридична газета online. 03 вересня 2018. Режим доступу: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/es-na-zahisti-prav-lyudini.html.
4. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 2019. 168 с.

Лілія Ярмол
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана Підгородецька
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЮРИДИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

З розвитком цифрових технологій стало легко отримувати та поширювати інформацію у суспільстві. Щодня людина дізнається неймовірну кількість інформації з різних джерел. Але у зв’язку з повномасштабним збройним вторгненням Російської Федерації (далі – РФ) на територію України з’явилися нові виклики для нашого суспільства, пов’язані з реалізацією інформаційних прав людини.

У Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. зазначено, що «кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів» (ч. 1 ст. 5) [1].

Дослідження інформаційних прав людини привертають увагу багатьох українських та зарубіжних дослідників різних галузей юридичної науки.

А. Марущак суб'єктивне право на інформацію визначає так: «Це гарантована державою можливість фізичних, юридичних осіб і держави (державних органів) вільно одержувати, використовувати, поширювати та зберігати відомості, необхідні їм для реалізації своїх прав, законних інтересів, здійснення завдань і функцій» [2, с. 108].

Слушо зазначає Н. Ткачук, що інформаційні права є одночасно як елементом основоположних та похідних прав людини всіх поколінь, так і продуктом останнього покоління еволюційного розвитку прав людини [3, с. 21].

В Україні прийнято значну кількість нормативно-правових актів, які є основою юридичного механізму забезпечення інформаційних прав людини. Серед них найважливішими є: Конституція України (1996 р.), Закони України «Про медіа» від 13.12. 2022 р., «Про інформацію» від 02.10. 1992 р., «Про доступ до публічної інформації» 13.01. 2011 р., «Про захист персональних даних» від 01.06. 2010 р. та інші.

Згідно зі ч 1. ст. 34 Основного Закону України передбачено право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [4].

Захист інформаційних прав є одним з ключових завдань держави, адже особливо під час війни інформаційні права людини суттєво порушуються. Так, протягом 2022 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) звернулося 1370 громадян щодо порушення права на доступ до публічної інформації [5].

У Щорічній доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році зазначено такі порушення інформаційних прав як: значна кількість розпорядників публічної інформації відмовляють у її наданні; обмеження доступу до інформації, розміщеної на офіційних вебсайтах; призупинення розгляду запитів на інформацію, посилаючись на введення правового режиму воєнного стану; безпідставне застосовування інструменту відстрочки у задоволенні запитів на інформацію; відмова у наданні інформації про заробітну плату працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема у місцях, де відсутні активні бойові дії, а також інформації про розподіл та отримання гуманітарної допомоги тощо [5].

Відповідно до положень ч. 2 ст. 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть бути обмежені деякі конституційні права і свободи громадян, серед них і право на вільне збирання,

зберігання, використання і поширення інформації в будь-який спосіб [4]. Це зроблено з метою захисту національних інтересів та територіальної цілісності нашої держави. У зв'язку з цим, у період воєнного стану в Україні було внесено низку змін до Кримінального та Кримінально процесуального кодексів України. Так, згідно цих змін передбачено кримінальну відповідальність за поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 1. ст. 114-2 КК України) [6].

Також, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03. 2022 р. [7].

Ще одним важливим нормативно-правовим актом є Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» від 24.03.2022 р. [8] Закон розроблено з метою посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі шляхом оптимізації положень ст. ст.361, 361-1 Кримінального кодексу України.

У зв'язку зі стрімким розвитком технологій і діджиталіацією, отримання і поширення інформації у суспільстві стало в рази простіше. Але не вся інформація може перебувати у вільному доступі. Під час воєнного стану дуже важливо дотримуватися обмежень передбачених законом, адже витік і розповсюдження інформації може зашкодити безпеці нашої держави та її громадян.

Під час війни державі потрібно посилити моніторинг та контроль у сфері забезпечення інформаційних прав людини та відповідальність за порушення права на інформацію. Потрібно забезпечити своєчасне надання і оприлюднення потрібної інформації в офіційних джерелах.

Важливим напрямом є вдосконалення законодавства шляхом прийняття нових законів та кодифікації. Слушною є пропозиція деяких вітчизняних учених щодо систематизації інформаційного законодавства та прийняття Інформаційного

кодексу України, який сприяв би кращому розумінню інформаційних прав та їх реалізації. В Інформаційному кодексі України значна частина питань має бути присвячена аспектам регулювання інформаційних відносин, інформаційних прав публічно правового характеру, які Цивільний Кодекс України не врегульовує.

Забезпечення інформаційних прав людини в умовах війни є першочерговим завданням держави, адже це важливо для забезпечення демократичних цінностей, національної безпеки країни. Україна повинна робити все можливе для того, щоб гарантувати свободу інформації та доступ до неї в умовах війни, дотримуючись при цьому міжнародних стандартів.

Список використаних джерел

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. № 2657-XII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text *(дата звернення: 15.09.2023).*
2. Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації: навч. посіб. Київ: КНТ, 2007. 532 с.
3. Ткачук Н.І. Інформаційні права і свободи людини і громадянина в Україні: визначення термінів, співвідношення понять. *Інформація і право*. № 2 (25). 2018. С. 17-30
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http: www.rada.gov.ua *(дата звернення: 15.09.2023).*
5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/ *(дата звернення: 15.09.2023).*
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24. 03. 2022 року №2160-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua *(дата звернення: 23.09.2023).*
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої

інформаційної продукції» від 03.03. 2022 р. № 2110-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2160-20 *(дата звернення: 15.09.2023).*

8. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2149-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#n2; *(дата звернення: 15.09.2023).*

Оксана Баскакова
асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Валерія Чиж
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОКУПАЦІЯ ЯК ФОРМА НЕЗАКОННОГО ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЩОДО ТЕРИТОРІЇ ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

Багато відомих теоретиків права приділяли увагу досліджування тематики окупації в міжнародному праві, а саме Н. Г. Александров, В. Д. Сорокін, С. С. Алексеєв, В. В. Борісов, В. Б. Ісаков, В. М. Баранов, Крістофер Етвуд і так далі.

Саме поняття окупації неоднозначне, як і в сфері права та і в політиці. Міжнародне право розглядає територію, що під владою ворожої армії, як окуповану територію. Громадянське населення цієї території є особливо беззахисним проти акції окупації військ [1].

На сьогодні немає консенсусу у визначенні вичерпного переліку ознак, за якими можна було б однозначно кваліфікувати певний випадок як окупацію. Виділяють такі ознаки окупації:

1. тимчасовість місії, непостійний статус.
2. обов'язкова наявність держави-жертви, адміністрації захопленої території як сторони у відносинах.
3. обов'язкове перебування в стані війни де-юре або де-факто, насильницький характер вторгнення збройних сил окуповуючої сторони.

4. обов'язкове прийняття на себе функцій управління, встановлення своєї адміністрації на окупованій території.

5. обов'язкова відповідність нормам міжнародного права.

6. міжнародне визнання [4].

У сучасному міжнародному гуманітарному праві було уточнено та доповнено права та обов’язки окупуючої держави, а також права цивільного населення окупованих територій та правила адміністративного управління цими територіями.

Правовий статус окупованої території регулюється Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни (1949), Гаазькою конвенцією про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту (1954), 4-ю Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі (1907) і так далі.

Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949) у статті 2 зазначає:“ Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив. Хоча одна з держав, які перебувають у конфлікті, може не бути учасницею цієї Конвенції, держави, які є її учасницями, залишаються зобов'язаними нею у своїх взаємовідносинах. Крім того, вони зобов'язані Конвенцією стосовно зазначеної держави, якщо остання приймає та застосовує її положення.” [2].

IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі в розділі про Військове керівництво на території держави-супротивника зазначає загальні засади та дії країни окупанта:

Територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції. З фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб, по можливості, відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо. Будь-якій воюючій стороні забороняється примушувати жителів окупованої території надавати інформацію про армію іншої воюючої сторони чи про її засоби оборони. Забороняється примушувати жителів окупованої

території присягати на вірність державі-супротивнику. Сімейна гідність і права, життя фізичних осіб і приватна власність, а також релігійні переконання і обряди повинні поважатися. Приватна власність не підлягає конфіскації. Мародерство офіційно забороняється. Якщо на окупованій території окупант стягує визначені такою державою податки, мита і збори, він здійснює це, по можливості, відповідно до чинних правил оподаткування та їхньої сфери дії, в наслідок чого, на нього покладається обов'язок нести витрати по управлінню окупованою територією у тій самій мірі, як це був зобов'язаний робити законний уряд. Якщо на додаток до згаданих у попередній статті податків, окупант збирає інші грошові внески на окупованій території, це має вчинятися лише для потреб армії або управління зазначеною територією. Жодне загальне стягнення і грошове або інше, не може застосовуватися до всього населення через дії окремих осіб, за які не може бути передбачена солідарна відповідальність населення. Жодні внески не збираються інакше, ніж на підставі письмового наказу та під відповідальність верховного головнокомандувача. Збір зазначених внесків здійснюється, по можливості, лише згідно з чинними правилами оподаткування і сферою дії податків. За кожний внесок вкладникам видається розписка в отриманні. Реквізиції у негрошовій формі та у формі послуг не вимагаються від муніципалітетів і жителів, окрім як для потреб окупаційної армії. Вони повинні бути пропорційними ресурсам країни та мати такий характер, щоб не накладати на населення обов'язок брати участь у військових діях проти своєї країни. Такі реквізиції і послуги можуть вимагатися лише на підставі рішення командира окупованої місцевості. Внески у негрошовій формі, по можливості, оплачуються готівкою. В іншому випадку видається розписка в отриманні, а оплата належної суми здійснюється якнайшвидше. Окупаційна армія може заволодіти лише грошима, фондами та цінними паперами, які виключно є власністю держави, складами зброї, транспортними засобами, виробничими запасами та, загалом, всією рухомою власністю держави, що може бути використана для військових дій. Вся техніка, призначена для передачі новин як на суші, так і на морі чи у повітрі, або для перевезення осіб чи речей, за винятком випадків, які регулюються морським правом, склади зброї та, загалом, всі види військового спорядження, навіть якщо вони належать приватним особам, можуть бути захоплені, але повинні бути повернені з визначеним відшкодуванням після укладення миру. Підводні кабелі, які сполучають окуповану територію з

нейтральною територією, не захоплюються і не знищуються, крім випадку крайньої необхідності. Вони повинні бути таким самим чином повернені з визначеним відшкодуванням після укладення миру. Держава-окупант розглядається лише як управляючий і адміністративних будівель, нерухомості, лісів та сільськогосподарських угідь, які належать державі-супротивнику і знаходяться на окупованій території. Власність муніципалітетів, релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких і наукових установ, навіть якщо вона належать державі, визнається як приватна власність. Будь-яке захоплення, знищення чи навмисне пошкодження установ такого типу, історичних пам'яток, творів мистецтва та науки забороняється та повинно підлягати судовому переслідуванню [4].

Заперечення, ігнорування фундаментальних норм, проголошених у цих конвенціях, ставить державу поза межею цивілізованого співтовариства, а дії індивіда кваліфікує як воєнні злочини поряд із агресією, геноцидом і злочинами проти людяності, які вважаються міжнародними злочинами і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду [3].

В сучасному світі є приклади окупації, а саме окупація росією частин територій України (частини Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької, з 2014 - по теперішній час), Молдови (Придністров'я), Сакартвело (Абхазія та Південна Осетія), Вірменії Азербайджаном (частина Гедебейського району), Кіпру Туреччиною (Північний Кіпр), ізраїльсько-палестинський конфлікт (триває з 1948 року, з постійною зміною територій) і так далі.

Виходячи з вищеперерахованого та аналізуючи наведену інформацію, можна дійти до висновку, що окупація є формою незаконного здійснення контролю. Держава, що окупувала територію іншої держави, має певні юридичні права та обов'язки, за не виконання яких вона може настати відповідна юридична відповідальність.

Список використаних джерел

1. Практичний словник гуманітарного права. Лікарі без кордонів. URL: https://slovar-gumanitarnogo-prava.org/content/article/4/okkupirovannaia-territoriia/ (дата звернення 18.10.2023)

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) від 12.08.1949 № 95_154. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 18.10.2023)
3. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. Уповноважений Верховної Ради з прав людини. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku (дата звернення 18.10.2023)
4. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 № 995_222. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#n124 (дата звернення 18.10.2023)

Юрій Гелемей
аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Статус військовополонених сформований нормами міжнародного гуманітарного права, предметно висвітлений у Третій Женевській конвенції: «Женевська конвенція про поводження з військовополоненими».

Слід звернути увагу, що не дивлячись на те, що війна в Україні триває ще з 2014 року в національному праві відсутнє комплексне регулювання військових відносин. Про формування військового права як міжкомплементарного інституту, або галузі права тільки останнім часом йде мова. Певні питання були сформульовані на національному рівні в підзаконному нормативному акту виданому міністерством оборони України у 2017 році «Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у збройних силах України». Відповідно він повною мірою, практично дослівно імплементує міжнародні норми. Ч. 8 ст 2 Інструкції вказується, що «Військовополоненими є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї

зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

- ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
- вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
- вони носять зброю відкрито;
- вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни;
- члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком; члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права; жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни» [1].

Питання з розміщенням військовополонених було вирішено шляхом прийняття закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних з військовополоненими в особливий період” від 24 березня 2022 року. В цьому законі зазначено, що під час дії воєнного стану в Україні в зв'язку з неможливістю доставлення військовополонених безпосередньо до табору для утримання військовополонених, з метою забезпечення їхнього життя та здоров'я, такі особи можуть тимчасово перебувати в дільницях для утримання військовополонених, утворених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання середнього та максимального рівня безпеки. [2]

Отож, загалом слід констатувати, що національне законодавство імплементує повною мірою норми міжнародного

гуманітарного права, оновлює законодавство відповідно до сучасних умов ведення військових дій та формує нормативні акти нового покоління, що стосуються гідно та належного поводження з військовополоненими.

Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. Наказом Міністерства оборони України 23.03.2017 № 164 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період: закон України від 24.03.2022 № 2158-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2158-20#Text

Юрій Колтун
аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У сучасній юридичній літературі прослідковується суттєвий науковий інтерес до аналізу питань, пов’язаних із забезпеченням громадського порядку. Це зумовлено прямим впливом громадського порядку на здійснення різних функцій держави у забезпеченні прав, свобод і законних інтересів громадян. У цьому контексті реалізація захисної функції держави передбачає введення комплексу юридичних засобів для забезпечення громадського з метою запобігання порушенням.

Історично доведено суттєву затребуваність протидії свавіллю влади. Забезпечення ефективного доступу до правосуддя унормовано в багатьох міжнародних стандартах, одним з ключових є Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнята Резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 р., котра визначає потребі на державному рівні «сприяти тому, щоб судові процедури більшою мірою відповідали потребам людини» [1].

Один з органів, відповідальних за забезпечення громадського порядку, - це судова влада. В Україні судова влада

розвивається через різні судочинства, такі як конституційне, цивільне, господарське, адміністративне та кримінальне судочинство. Адміністративне судочинство є особливою формою здійснення судової влади і характеризується судовим контролем над адміністративною нормативною діяльністю, а також захистом прав і свобод людини, юридичних осіб від незаконних дій або бездіяльності органів державної влади, посадових осіб, державних службовців і представників місцевого самоврядування.

Таким чином, адміністративне судочинство відіграє важливу роль у забезпеченні публічного порядку та забезпеченні правового захисту громадян і юридичних осіб від можливих недоліків і незаконних дій державних органів і посадових осіб. Адміністративне судочинство виступає як гарантія протидії можливому вільному поводженню публічної влади. Це засіб забезпечення громадського порядку та повного судового контролю над діями та рішеннями органів державної влади, їх посадових осіб, держслужбовців та представників місцевого самоврядування.

У цей день триває адаптація вітчизняного законодавства, включаючи організацію та функціонування державного апарату, до європейських стандартів. Цей процес також означає потребу в подальшому системному вдосконаленні діяльності виконавчої та судової влади, застосуванні сучасних правових норм та впровадженні таких, що відповідають сучасним вимогам. Важливим є концептуальний підхід до вирішення питань впровадження нових, у тому числі вже відомих в європейських країнах, принципів правопорядку. На першому плані також розглядається сфера права адміністративного судочинства, спрямована на визначення процедур справедливого судового захисту прав і інтересів приватних осіб, які можуть бути порушені у відносинах з органами та посадовими особами публічної адміністрації.

Питання актуалізується в умовах війни. Проте доступ до правосуддя є необмежувальним, основним правом, та повинно бути забезпечено у час воєнного стану, оскільки «незважаючи на введення на території України правового режиму воєнного стану, право на доступ до адміністративного правосуддя не підлягає обмеженням і воно має бути забезпеченим належним здійсненням адміністративного правосуддя. Функціонування судової системи не повинно обмежуватися, за винятком ситуацій цілковитої необхідності або в тому разі, коли таке функціонування фактично неможливе» [2, с.71].

Список використаних джерел

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї від 29 листопада 1985 року URL : https://khpg.org/1080460475
2. Тихонова Д. С. Забезпечення доступу до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. Соціальне право. 2022. №2. С. 66-72.

Владислав Куксов
аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ВТРУЧАННЯ В ПРАВО (СВОБОДУ) УПОВНОВАЖЕНИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЯК ФОРМА ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

Згідно з основним принципом обмеження будь-якого права людини, – права однією людини закінчуються там, де починаються права іншої.

Енциклопедичні джерела визначають обмеження як грань, межу, рубіж; утримання у відомих рамках, кордонах; правило, що обмежує будь-які права, дії; задавання певними умовами; лімітування сфери діяльності, звуження можливостей і т. п. За тлумачним словником обмеження визначається як правило, настанова, що обмежує чиї-небудь права, дії або дія за значенням обмежити, яка, в свою чергу, сформульована наступним чином: «установлювати певні межі чого-небудь; зв’язувати щось обмежувальними умовами; не допускати поширення чого-небудь … » [1, с. 643].

Під обмеженням прав людини М. В. Савчин розуміє втручання публічної влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров’я інших людей, авторитету правосуддя [2, с.291].

Таким чином правові обмеження – це юридичні інструменти (засоби), за допомогою яких забезпечується досягнення деяких цілей правового регулювання. Цілі ці можуть бути різними, але, в кінцевому результаті, вони зводяться до справедливої

впорядкованості суспільних відносин шляхом встановлення певних кордонів, що обмежують допустимість поведінки. У цивілізованому світі саме правове обмеження є одним із головних інструментів, здатних забезпечити організованість життя, нормальне функціонування всього суспільного організму, дієвість соціального управління.

Якщо метою правового регулювання є вплив на людську особистість, то такий вплив здійснюється в межах певних форм – способах зовнішнього вираження процесу втілення норм права щодо встановлення та застосування правових обмежень прав і свобод людини і громадянина [3, с. 1].

Форма обмежень прав та свобод людини є елементом механізму обмеження прав та свобод, що має на меті зовнішнє відображення та фактичну реалізацію уповноваженими державними органами правових норм, які носять правообмежуючий характер [4. с. 1].

Проаналізувавши різноманітні правові дослідження присвячені класифікації форм обмежень прав людини, вважаємо, найбільш оптимальною класифікацію за методом впливу на поведінку суб’єктів правових відносин.

Згідно такої класифікації форми обмежень прав людини поділяються на: 1) заборони на визначений варіант реалізації прав і свобод, тобто встановлення меж поведінки (відносна заборона); 2) заборону на реалізацію права (свободи) в цілому (абсолютна заборона); **3) втручання в право (свободу) уповноважених державних органів (характеризується активними діями державних органів і пасивною поведінкою людини)**; 4) обов’язок; 5) відповідальність.

Предметом нашого дослідження буде така форма обмежень прав людини, як втручання в право (свободу) уповноважених державних органів.

Під втручанням в права та свободи людини і громадянина з боку уповноважених державних органів розуміють видання (прийняття) суб’єктами владних повноважень індивідуально-правових (правозастосовчих) актів (рішень) на виконання владних управлінських функцій, які стосуються прав або інтересів визначеної в такому акті особи або осіб, та видання (прийняття) якого має своїм наслідком обмежень прав людини.

Для більш глибокого розуміння суті правозастосовчого акту, який обмежує права людини (надалі в тексті даного дослідження – правозастосовчий акт), виділяють його склад, елементами якого є суб'єкт (хто видає), адресат (щодо кого видано такий

акт), об'єкт (життєва ситуація, яка підлягає врегулюванню) та зміст.

Правозастосовчі акти мають ряд окремих особливостей, зокрема:

- владний характер, тобто правозастосовчі акти є обов'язковими для всіх адресатів;
- відповідність нормам права;
- персоніфікований характер правозастосовчих актів – адресуються конкретним суб'єктам і мають відношення до конкретних випадків;
- є підставою для виникнення або зміни правовідносин;
- мають своїми наслідками обмеження прав людини;
- можуть бути оскаржені зацікавленими особами.

Водночас, правозастосовчий акт повинен відповідати таким загально-правовим принципам:

- об’єктивність правозастосовчого акта. Це якісна характеристика змісту правозастосовчого акта, яка характеризується тим, що інформація, яка міститься в такому документі, повинна відповідати фактичним обставинам справи - об'єктивним фактам, реальності та не мати виражених особистих чи суб'єктивних впливів суб’єкта правозастосовчої діяльності. Об'єктивність передбачає нейтральність і безсторонність в застосуванні норм права;
- доказовість (обґрунтованість) правозастосовчого акта. Цей принцип характеризує доказову базу, яка використовується в процесі правозастосовчої діяльності. Він свідчить про здатність об’єктів матеріального світу підтверджувати або спростовувати факти і обставини справи, які підлягають доказуванню;
- переконливість правозастосовчого акта. Переконливість вказує на те, наскільки правозастосовчий акт є обґрунтованим, виправданим та переконливим з юридичної точки зору. Переконливість є важливою для забезпечення справедливості та довіри до правозастосовчої системи.
- повнота та достатність правозастосовчого акта. Повнота вказує на те, чи включають докази всі необхідні і важливі аспекти питання, яке вимагає прийняття правозастосовчого акт. Докази повинні бути повними та достатніми, тобто вони мають охоплювати всі релевантні факти і фактичні обставини, які впливають на застосування норм права.

Суворе дотримання наведених принципів правозастосування призводить до появи правових правозастосовчих актів, застосування яких здійснюється на основі закону і відповідає вимогам Конституції України та

міжнародних правових актів правозахисного характеру (правових правозастосувальних актів).

Поряд з тим, в юридичній літературі виділяють неправові заходи втручання в право (свободу) уповноважених державних органів.

У якості неправових обмежень особистої свободи громадян можуть виступати:

а) прийняття правозастосовчих актів не заснованих на приписах законів;

б) помилка у правозастосуванні: застосування неправових приписів нормативно-правових актів (застосування підзаконного нормативно-правового акту, який суперечить положенням Конституції України та міжнародних правових актів);

в) застосування приписів нормативно-правових актів з порушенням закріплених ними норм (застосування будь-якого адміністративно-примусового заходу (затримання, доставлення, адміністративне стягнення) до громадян за відсутності підстав його застосування, визначеного чинним законодавством).

Такі правозастосовчі акти спотворюють закріплену нормативними актами владну державну волю при імплементації її в площину конкретних правових рішень, знижуючи, тим самим, правозабезпечувальну можливість правових приписів та точність їх дії в кожному окремому випадку.

Слід зазначити, що в юридичній літературі існує позиція, згідно з якою втручання в право (свободу) уповноважених державних органів не є формою обмеження прав людини.

Згідно із згаданою концепцією, правозастосування здійснюється конкретним суб’єктом, який уповноважений на виконання владних управлінських функцій та повинен діяти виключно відповідно до вимог чинного законодавства. Такий уповноважений державний орган не може встановлювати нових обмежень прав людини, а лише застосовує до конкретної ситуації ті обмеження, які передбачені чинним законодавством.

Зокрема, Породько В. зазначає, що суди, за наявності необхідних умов, мають право лише приймати рішення про застосування обмежувальних заходів, встановлених судом [5].

Однак, з такою позицією ми не погоджуємось, оскільки вона призводить до нівелювання ролі суб’єкта правозастосування.

Суб’єкти правозастосовчої діяльності, хоча і керуються під час прийняття рішень, які призводять до обмежень прав людини, вимогами закону, повинні, використовуючи правозасувальний розсуд, вибрати з усіх можливих варіантів поведінки той, який

максимально забезпечить справедливе та об'єктивне вирішення правового питання.

Отже, забезпечити організованість життя, нормальне функціонування всього суспільного організму, дієвість соціального управління неможливо без обмежень прав людини, однією з форм якого є втручання в право (свободу) уповноважених державних органів, яке, як правило, здійснюється шляхом видання (прийняття) суб'єктами владних повноважень індивідуально правових (правозастосовчих) актів (рішень) на виконання владних управлінських функцій.

Попри те, трапляються випадки обмеження прав людини внаслідок помилок, які допускаються суб'єктами правозастосування, що призводить до видання (прийняття) актів, які не відповідають нормам матеріального чи процесуального права, та таких, що не досягають справжніх цілей правового регулювання.

І лише втручання в право (свободу) уповноважених державних органів, здійснене в суворій відповідності принципам правозастосування, зможе максимально забезпечити дотримання прав людини та соціальної справедливості.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ Перун, 2003. –С. 643.
2. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. С.291.
3. Осинська О. В. Визначення форми обмеження прав людини. Часопис Київського університету права. 2009/1. С. 45.
4. Заморська Л. І. Нормативний аналіз фактичних форм Обмеження прав людини. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. № 19, 2019. С. 8.
5. Породько В. Умови правомірності обмеження житлових прав громадян // Право України. 2005. № 10. С. 65.

Тетяна Бекерська

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Мирослава Сірант

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
заступниця директора з науково-педагогічної
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Україна в сучасних міжнародних відносинах стає все більш активним та прогресуючим суб'єктом. Показовим критерієм авторитету держави на міжнародній арені є виконання принципів міжнародного права, зокрема принципу поваги прав людини. Починаючи із 1991 року Україна як незалежна держава приймає участь у розробці міжнародно-правових стандартів прав людини (МПСПЛ) та намагається їх впроваджувати в діяльяність суб'єктів публічної влади [6].

Міжнародні правові стандарти є результатом довготривалих зусиль багатьох країн досягти узгодженої позиції у сфері прав людини. Діяльність держав спрямована на дотримання певних загальнолюдських цінностей і забезпечення поваги та захисту прав людини всіма доступними засобами. Вони зобов'язані виконувати свої зобов'язання щодо прав і свобод людини перед своїм народом і міжнародним співтовариством. Тому визнання, дотримання та захист прав людини, прав і свобод громадянина є одним із найважливіших обов'язків держави.

Проблема захисту прав людини є найбільш нагальною як в національному, так і міжнародному праві. Права людини є універсальними моральними правами фундаментального характеру, які належать кожній особі в його взаєминах з державою. Одним з найважливіших досягнень Організації Об'єднаних Націй є створення всеосяжного зводу законів в галузі прав людини – універсального кодексу, що захищається на міжнародному рівні, до якого може приєднатися будь-яка держава і до реалізації якого прагнуть всі люди.

Дане питання є об'єктом досліджень досить широкого кола науковців, серед яких О. Автономов, Ю. Ю. Білас, О. Вінгловька, С. А. Голубок, О. Я. Гораджаєв, В. М. Косович, Ю. Касараба, С. М. Ляхівненко, С. М. Оганесян, О. Руднєва, Н. М. Раданович, О. І. Тіунов, В. Я. Тацій, Ю. Н. Тодика, Р. Мюллерсон та інші.

Права людини – це соціальна спроможність людини вільно діяти, самостійно обирати вид та міру своєї поведінки з метою

задоволення своїх різнобічних матеріальних та духовних потреб шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими актами [5, с. 12].

У сфері міжнародного захисту прав людини міжнародні стандарти відіграють величезну роль, зважаючи на те, що виконання зобов'язань щодо заохочення загальної поваги, дотримання і захисту прав людини і основних свобод є обов'язком усіх держав-членів ООН. Саме поняття «міжнародний стандарт» в теорії міжнародного права зустрічається часто, воно стосується різних сфер міждержавних відносин, тому визначення стандарту має різні смислові відтінки.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини складалися поступово. Спочатку були закріплені лише парламентські і політичні права, потім – економічні та соціальні. Ці стандарти, на думку окремих авторів, складаються із сукупності відповідних принципів та норм, що насамперед встановлюють: права та свободи людини в різноманітних сферах життєдіяльності; обов'язки держави із забезпечення та дотримання прав людини без будь-якої дискримінації як у мирний час, так і у період збройних конфліктів; загальні принципи природного права; відповідальність за злочинне порушення прав людини; напрями розвитку та розширення сфери прав людини; напрями посилення контрольного механізму за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини [6, с. 9].

О. Автономов під міжнародними стандартами розуміє принципи міжнародного права як «фундаментальні засади, з яких виходять (або принаймні повинні виходити) при формулюванні, тлумаченні та реалізації норм права» [6, с. 11].

О. Руднєва пропонує стандарти-принципи виділяти в окрему групу міжнародних стандартів. Можна припустити, що принцип і стандарт тотожні один одному поняття, оскільки міжнародно-правові стандарти грунтуються на принципах і нормах міжнародного права, включають їх в себе [6, с. 11-12].

О. Тіуновим запропонував розподіл міжнародно-правових стандартів прав людини на диспозитивні та імперативні. За думкою автора, багато міжнародно-правових стандартів за своєю юридичною силою є диспозитивними, тобто держави мають право в своїх взаємних відносинах на основі міжнародного договору змінювати, доповнювати чи скасовувати певний стандарт або вводити замість його новий. Отже, зауважує науковець, відмінність імперативних і диспозитивних стандартів полягає в їх рівні ієрархічного положення, що не

перешкоджає функціонуванню цих стандартів в якості базової основи сучасного міжнародного права [6, с. 13].

За думкою Р. Мюллерсона, усі норми міжнародного права, що стосуються прав і свобод особистості, відносяться до міжнародних стандартів.

Міжнародні стандарти прав людини, зазначає Ю. Касараба, – це закріплені в міжнародних актах та інших міжнародних документах певні еталони, норми, показники, до дотримання та досягнення яких заохочується або ж зобов'язується держава [4].

За думкою О. Вінгловької, міжнародні стандарти прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми (звичаєві й договірні), які визначають на основі тенденцій і потреб соціального прогресу загальнолюдський статус особистості шляхом: 1) визначення переліку прав та свобод, що підлягають загальному дотриманню; 2) закріплення юридичного змісту і обов`язку держав дотримуватись цих прав і свобод; 3) встановлення краю можливого та припустимого обмеження цих прав і свобод; 4) заборони певних дій з боку держави, юридичних та фізичних осіб [4].

Міжнародні стандарти прав людини є системою прав, що розкриває сучасну ідею прав людини, закріплену в основних міжнародно-правових документах і, відповідно, визнану в усьому світі. Зазначеному сприяють положення Основного закону нашої держави – Конституції України [7, с. 2], згідно з якими «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» (ст. 9), а також визначення зовнішньої політичної діяльності України як такої, що «спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права» (ст. 18) [3]. Варто відзначити, що і положення ст. 3 Конституції України деталізуються в численних статтях її Розділу II «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина», норми якого не можна розглядати поза зв'язком із принципом визнання людини, її прав і свобод як найвищої цінності, і, звичайно, не можна вносити в них зміни та доповнення, які суперечать даному принципу [1].

Серед найважливіших загальних документів, з якими повністю узгоджуються положення Конституції України, – Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний договір про громадянські та політичні права (1966 р.) [2], Міжнародний договір про економічні, соціальні та культурні

права (1966 р.), Європейська конвенція про захист прав та фундаментальних свобод людини з протоколами (1950 р.), Європейський соціальний статут (1961 р.), Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989 р.) [5, с. 13-15].

Отже, у даній роботі були розглянуті теоретичні аспекти міжнародно-правових стандартів прав людини. Дослідження дозволило встановити, що такі стандарти мають глибокі коріння в універсальних цінностях і принципах гідності та свободи людини. Ці стандарти визнаються у багатьох міжнародних документах. Міжнародно-правові стандарти прав людини є невід'ємною частиною сучасного світу і відіграють важливу роль у захисті прав та свобод кожної людини. Вони надають можливість громадянам та державам по всьому світу реалізовувати та захищати свої права та відповідальності перед міжнародним співтовариством.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України від 28.06.1996. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Загальна декларація прав людини від 10 рудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf.
3. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
4. Бігняков О. В. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, 2019. – 168 с.
5. Гораджаєв О. Я. Конституційні права і свободи людини і громадянина в країнах Співдружності Незалежних Держав і міжнародно-правові стандарти: автореф. дис. … канд. юрид. Наук /О. Я. Гораджаєв. – Одеса, 1998. – 22 с.
6. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
7. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ: Реферат, 2006. – 848 с.

Юлія Байовська
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Ярина Богів
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ І УКРАЇНСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Щороку мільйони людей змушені залишати свої домівки через конфлікти, насильство, порушення прав, переслідування, катастрофи та негативні наслідки зміни клімату. Проблема внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО) не є новим явищем в науці міжнародного чи національного права, проте незважаючи на велику кількість прикладів, не існує єдиного підходу до вирішення цього питання.

З початком повномасштабної агресії росії проти України проблема вимушеної внутрішньої міграції та забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб набула досить глобального значення. За даними, Міністерства соціальної політики України, кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні сягає 4,9 млн [2]. В результаті Україна залишається за кількістю ВПО першою країною на Європейському континенті.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р., внутрішньо-переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [4].

З початком повномасштабного вторгнення внутрішньо переміщені особи зіткнулися з проблемою здійснення та захисту своїх прав, гарантованих Конституцією України та міжнародними

актами, в тому числі сімейних прав, трудових та соціальних прав, захисту права власності тощо. Незважаючи на внесення ряду змін протягом останніх двох років до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [4] , наявні механізми захисту прав ВПО залишаються недостатньо ефективними.

Для покращення гарантій захисту прав ВПО потрібно, усунути проблеми найперше, організаційного характеру та покращити діяльність органів місцевих адміністрацій. Окрім того, слід звернути увагу і на проблеми обліку та ресурсного забезпечення осіб зі статусом ВПО та почати здійснювати системну правову допомогу у наданні індивідуальних і групових юридичних консультацій, надавати допомогу та здійснювати супровід у суді, захищати права населення, що постраждали внаслідок конфлікту тощо.

Міжнародна спільнота почала вживати заходів до визначення правового статусу внутрішньо переміщених осіб і захисту їхніх прав ще на початку 90-х років XX ст.. У 1998 році представник Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб пан Френсіс М. Денг подав Керівні принципи щодо внутрішнього переміщення на розгляд тодішньої Комісії ООН з прав людини. Незважаючи на те, що ці принципи не є обов’язковим правовим документом, з того часу вони набули значного авторитету. Глави держав і урядів, які зібралися в Нью-Йорку на Всесвітній саміт у вересні 2005 року, одностайно визнали їх «важливою міжнародною структурою для захисту внутрішньо переміщених осіб», і Генеральна Асамблея не тільки зазначила «той факт, що зростаюча кількість держав, установ Організації Об’єднаних Націй та регіональних і неурядових організацій застосовують їх як загальний стандарт», але також закликала «всіх відповідних учасників використовувати Керівні принципи при вирішенні ситуацій внутрішнього переміщення». Вони мають широку підтримку міжнародної спільноти, і багато держав включили їх до національного законодавства. Більшість норм, які містяться в Керівних принципах, є невід’ємною частиною міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Наприклад, у принципах чітко зазначено, що держави зобов’язані надати переміщеним особам тривале повернення, переселення та реінтеграцію, і що переміщені особи повинні брати участь у плануванні та управлінні заходами, які їх стосуються [3].

Керівні принципи повинні бути в основі регулювання правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні, саме

тому необхідним є аналіз українського законодавства в контексті його відповідності Керівним принципам із питання про переміщення осіб всередині країни.

Важливо зазначити, що Керівні принципи відображають і узгоджуються з міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом, а також значною мірою кодифікують і містять чіткі гарантії захисту внутрішньо переміщених осіб, які є невід'ємними для цих законів. Ключове поняття, підтверджене в Керівних принципах, полягає в тому, що держави несуть основну відповідальність за запобігання переміщенню, захист і допомогу внутрішньо переміщеним особам, які перебувають під їхньою юрисдикцією, а також за забезпечення тривалого вирішення їхньої ситуації. Для того, щоб виконати цей обов'язок, держави повинні мати внутрішні нормативні та політичні рамки з необхідними структурами та процесами впровадження, щоб вони могли ефективно реагувати на особливі потреби та вразливі сторони внутрішньо переміщених осіб. Вони мають надавати таким особам повну інформацію про їх права та про відповідальність перед ними національних органів влади і недержавних організацій. Оскільки Керівні принципи не є обов'язковим документом, таким, як договір, вони значною мірою ґрунтуються на чинних і обов'язкових стандартах міжнародного права та відображають їх [1].

Керівні принципи покликані захистити внутрішньо переміщених осіб від дискримінації, пов'язаної з їхнім становищем, забезпечити їм права і свободи, визначені міжнародним та національним законодавством. Вони містять, визначення внутрішньо переміщених осіб, передбачають захист від недобровільного переміщення, допомогу під час переміщення, гарантії безпечного повернення, переселення та реінтеграції, а також визначають гарантії, що мають надаватись на усіх фазах процесу, або специфічні для кожної з них [3].

Таким чином, за результатами дослідження, зазначено, що держава повинна забезпечити ВПО продовольством, житлом, мінімальною соціальною та психологічною допомогою, хоча б тимчасовим місцем роботи, влаштуванням дітей до садків та шкіл – ось головні завдання, які потребують нагального вирішення. Насамперед для цього необхідно ліквідувати саму причину, але, на жаль, не відомо, як довго триватимуть воєнні дії на території України та інші катастрофи чи військові дії у світі, тому соціальні служби, правоохоронні органи пліч-о-пліч з волонтерами й

просто небайдужими громадянами змушені приймати сучасні гуманітарні виклики.

Список використаних джерел

1. Internally Displaced Persons and International Humanitarian Law. ICRC Advisory Service on International Humanitarian Law. 2017. P. 2.

2. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України, 2022 – URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html (Дата звернення: 17.10.2023)

3. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни 1998 року. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf.

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18 (Дата звернення: 17.10.2023)

Соломія Ницяпин
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Олена Ромців
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наша держава функціонує на даний момент в режимі воєнного стану. 24 лютого 2022 року Президент України своїм Указом ввів воєнний стан на території всієї України [1].Чинне законодавство в умовах воєнного стану не завжди та не повністю може забезпечити захист конституційних прав та свобод людини. На жаль, ми живемо в такому часі, де порушення основних прав людини є буденністю. Будь-яку людину, яка проживає в умовах війни не здивує вбивство,

катування, різні форми насильства як до мирного населення, так і до військових. Ми спостерігаємо як гине наша нація і порушуються основні права людини, що закріплюються в Конституції України.

Конституція України встановлює, що права та обов’язки людини і громадянина, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (стаття 3). Такі права, що зазначаються в Основному Законі, не можуть бути обмеженими. Проте, у певних визначених законом випадках конституційні права людини можуть бути обмежені. Частина 2 статті 64 Конституції зазначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24 («Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»), 25 («Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство»), 27 («Кожна людина має невід’ємне право на життя»), 28 («Кожен має право на повагу до його гідності»), 29 («Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість»), 40 («Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк»), 47 («Кожен має право на житло»), 51 («Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди»), 52 («Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним»), 55 («Права і свободи людини і громадянина захищаються судом»), 56 («Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень»), 57 («Кожному гарантується право знати свої права і обов’язки»), 58 («Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи»), 59 («Кожен має право на професійну правничу допомогу»), 60 («Ніхто не зобов’язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази»), 61 («Ніхто не може бути вдвічі

притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення»), 62 («Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду»), 63 («Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом») цієї Конституції [2]. Але одночасно з цим держава гарантує такі права людини в умовах воєнного стану.

Права та свободи людини і їх гарантії характеризують мету і зміст законів та нормативно-правових актів, реалізацію законів, організацію діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування і гарантуються судом; описані у міжнародному праві та європейському законодавстві, чия дія розповсюджується на територію всієї держави, інші права людини, які зазначені у Конституції, діють у межах юрисдикції України; прийняття нормативно-правових актів на здійснення міжнародних угод, зміст яких обмежує права і свободи людини заборонено. Тому протягом понад 30 років від проголошення незалежності України суб’єктами державної влади, що наділені державно-владними правотворчими повноваженнями, принципово утворено правовий масив гарантування прав людини, створено засоби для їх охорони та, коли необхідно, захисту [3, с. 53].

Держава зазначає в Конституції основні принципи, такі як демократизм, верховенство права, законність, гуманізм. Відповідно до цього вона має обов’язок гарантувати реалізацію прав людини і сформувати необхідні умови захисту прав і свобод людини і громадянина.

Проте існують і певні проблеми реалізації прав і свобод людини. До такої найпоширенішої відносять дієві засоби та правові заходи щодо втілення та гарантії таких прав.

Насамперед, у період війни держава має завдання захистити суверенітет, незалежність та територіальну цілісність. На перший план повинні виходити заходи безпеки, оборони та військової необхідності, які часто не можна скласти з абсолютним дотриманням і реалізацією всіх прав та свобод людей, що перебувають на території, де ведуться бойові дії [4, с. 166].

Розглядаючи окремі з закріплених Конституцією прав і свобод людини, які не можуть бути обмеженими навіть під час воєнного стану, насамперед, варто згадати право людини на

життя. Таке право можна вважати найбільш беззахисним, адже у період збройного конфлікту відбуваються різні види злочинів, людина страждає від насильства, катування, багато зафіксованих випадків вбивств та тілесних ушкоджень, які конкретно й порушують право на життя, гідність і недоторканість. Відповідно до міжнародного звичаєвого права право на життя є основним невід'ємним правом людини.

Ще одним із основоположних прав людини є право на повагу до гідності. Гідність варто визначати як найвищу цінність людства. Будь-яка особа має право на гідне ставлення та повагу до своєї особистості. У міжнародному гуманітарному праві встановлюються принципи і норми, які обмежують застосування насильства і гарантують захист гідності в період воєнних конфліктів. Гарантування гідності людини має забезпечуватись на законодавчому рівні, а також і на рівні громадського усвідомлення [5, с. 97].

Держава одним із основних своїх завдань має захист прав і свобод громадянина. Юридичні гарантії можна розглядати як джерела права у формально-юридичному розумінні і відповідно до цього вони є певними умовами, з настанням яких громадяни можуть реалізовувати права, свободи та свої законні інтереси. Тобто йде мова про національні чи внутрішньодержавні гарантії, які розглядають як сукупність правових засобів й умов, які гарантують безпосередній захист закріплених в Конституції та законах України прав людини і громадянина.

Такі гарантії поділяють на певні види: 1.правозабезпечувальні; 2. правоохоронні; 3. превентивні; 4. правопоновлювальні.

Також такі засоби можуть закріплюватися залежно від форми об'єктивізації у: 1. конституції; 2. законах; 3. підзаконних нормативно-правових актах.

Норми Конституції можуть змінюватися тільки після закінчення воєнного стану. Відповідно до цього суб'єкти правотворчості вже прийняли кілька нормативно-правових актів, що регулюють різні сфери суспільного життя і торкаються гарантування прав і свобод людини і громадянина [3, с. 54].

Отже, підсумовуючи, можемо сказати, що забезпечення прав людини є дуже важливим механізмом гарантування державою прав та свобод особи з боку Конституції України. Проте варто сказати, що в умовах воєнного стану гарантування прав людини є досить важким процесом. Конституція закріплює права, які не можуть бути обмежені під час воєнних конфліктів, хоча існують і певні винятки. Але треба наголошувати на тому,

що такі обмеження мають здійснюватися виключно з урахуванням норм Конституції та законів України.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text(дата звернення: 07.10.2023).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 07.10.2023).
3. Пархоменко Н. Особливості гарантування прав людини в умовах воєнного стану. *Незалежність України: права людини та національна безпека*: збірник матер. Третьої міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 28 квітня 2023 року). Київ: КНТ, 2023. С. 53-55.
4. Озель В. І. Основний закон – гарантія прав і свобод людини в умовах війни. *Dictum factum*. № 2 (12), 2022. Київ: ДУІТ. С. 164-168.
5. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство:* електронне наукове видання. № 4, 2023. Ужгород: УжНУ. С. 95-99.

Діана Солудчик
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія Цебенко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Усім відомо, що права людини та національна безпека перебувають в нерозривному зв'язку, причому, їхня реальна взаємозумовленість здебільшого носить суперечливий характер. При цьому проблема взаємозалежності національної безпеки і прав людини є проблемою компромісу між забезпеченням національної безпеки й дотриманням прав людини, між реалізацією прав людини і захистом національної безпеки.

В умовах сьогодення забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави - пріоритетна мета реформування країни. Варто зазначити, що показником політичної стабільності суспільства й держави все частіше виступає рівень реальної захищеності соціально-економічних, цивільних і політичних прав і свобод особистості. Визнання і закріплення на конституційному рівні основоположних прав, свобод людини і громадянина, систематичне розширення їх обсягу та чіткості формулювання їх змісту, гарантій їх реалізації також, поряд з проблемою забезпечення безпеки, є викликом для сучасної цивілізації. Саме через це права людини є тим нормативним і інституційним контекстом, у якому здійснюється концептуалізація і практичне забезпечення національної безпеки.

Важливо, що права і свободи людини є одним з найважливіших орієнтирів розвитку концепції національної безпеки. Україна – європейська держава, що протистоїть збройній агресії з боку російської федерації. Росія все ще залишається джерелом довгострокових системних загроз національній безпеці України, світовій стабільності та міжнародним демократичним цінностям. Це зумовлює необхідність впровадження дієвої стратегії, яка має забезпечити припинення агресії та відновлення територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаного державного кордону. Саме тому Стратегія національної безпеки України ґрунтується на трьох основних принципах державної політики: стримування, стійкість, взаємодія.

Слід відзначити, що саме у 2014 р., коли російська федерація розпочала збройний конфлікт проти України,

дослідження питань національної безпеки та забезпечення прав людини під час воєнного стану стало актуальним серед науковців.

Ця проблематика знайшла своє відображення у працях В. Смолянюка, В.О. Антонова, Г. Ситника. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України досліджував І. Проць, О.П. Дзьобань, С.Б. Жданенко, Д.В. Часник та ряд інших вчених.

Треба сказати, що забезпечення безпеки, тобто створення сукупності таких соціально-економічних, політичних, правових та інших умов життєдіяльності, в яких кожна людина відчувала б себе повністю соціально захищеною, є одним із основних факторів існування та розвитку особистості [3, с.10]. Стан безпеки кожної особи – це найважливіший критерій демократичності й цивілізованості сучасного суспільства. Мається на увазі соціум, де створені нормально діючі механізми соціального захисту інтересів, прав і свобод громадянина.

Науковець В. О. Антонов стверджує, що якщо визначати «національну безпеку» через таке поняття, як «стан», то приходить до висновку, що це не відповідає практичним реаліям, тому що для кожної окремо взятої країни необхідно визначати як високий, так і низький рівень захищеності, а постійні зміни того чи іншого чинника безпеки завжди неабияк впливають на сам рівень безпеки в цілому, що і робить цю категорію доволі мінливою [4, с. 28-29]. Я погоджуюсь із висловлюванням даного вченого, оскільки він максимально точно відображає зв’язок між категорією «національна безпека» та рівнем забезпечення прав людини і громадянина, рівнем дотримання та захищеності таких прав.

У сучасних умовах зростає значення безпеки як глобальної цінності людства, зберігається значущість такого її компонента, як гуманітарна безпека, головним об’єктом якої є людина, її інтелектуальний, духовний, морально-етичний потенціал. Держава як політична організація суспільства, має бути зацікавленою у розвитку кожного свого громадянина, в дотриманні безпеки, забезпеченні благ та реалізації інтересів особистості. У свою чергу заперечення особистих інтересів громадян неминуче призводить суспільство до нестійкого стану, що призводить до зростання злочинності, появи страйків, зневаги до держави. Тому, проблема створення сталого суспільства пов’язана з безпекою особистості, з реальними можливостями здійснення її прав і свобод [3, с. 10].

Саме тому відповідно до ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій» [1].

Цікаву думку в цьому контексті озвучує Ю. Ірха, стосовно того, що «на сьогодні першочергову загрозу національній безпеці становлять фактори, які впливають на розвиток громадянського суспільства, а саме: зниження якості та рівня життя населення, економічні та фінансові кризи, зростання рівня злочинності, міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти, а не політична боротьба партій, порушення взаємодії гілок влади, зміна урядів тощо. Саме незбалансованість у соціальній практиці інтересів суспільства, держави, різних соціальних груп і окремої особи є однією з найсерйозніших проблем» [5, с.82-83]. Я вважаю, що вчений має рацію, оскільки стан національної безпеки напряму залежить і пов’язаний з рівнем забезпеченості прав людини. Якщо держава проголошує права людини як однією із своїх базових цінностей, то цілком логічно, що їх дотримання, ступінь та міра реалізації, повнота забезпечення – все це є базовими показниками або індикаторами національної безпеки.

Початок повномасштабного вторгнення наочно продемонстрував, що порушення територіальної цілісності держави неодмінно тягне за собою порушення прав та свобод особи, її інтересів, її права на життя тощо. Грубе порушення прав та свобод конкретного громадянина (наприклад, застосування органами досудового розслідування поводження, що принижує честь та гідність) призведе до порушення демократичного режиму й конституційних засад тощо [6, с. 64].

Маємо звернути увагу, що забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії російської федерації відбувається за різними напрямами – законодавчим, правозастосовним, політичним, судовим тощо. Це так само стосується і прав людини у сфері національної безпеки, що забезпечуються в різних галузях права – конституційному, кримінально-правовому, кримінальному процесуальному, цивільно-правовому.

Враховуючи обмежений обсяг дослідження, пропоную зосередитися тільки на питанні захисту прав фізичних осіб в умовах воєнного стану. Наразі можуть бути обмежені такі права та свободи фізичних осіб: право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України); право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32 Конституції України); свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (ст. 33 Конституції України); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 Конституції України); право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції України); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 Конституції України); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41 Конституції України); право на підприємницьку діяльність (ст. 42 Конституції України); право на працю (ст. 43 Конституції України); право на страйк (ст. 44 Конституції України); право на освіту (ст. 53 Конституції України) [2].

Таким чином, обмеження прав і свобод особистості, а також відступ від їх дотримання мають бути прямо передбачені законом і викликані неможливістю іншим чином забезпечити захист національної безпеки. Тобто обмеження прав громадян є винятком і може застосовуватися лише відповідно до чинного законодавства. Уся система національних інтересів визначається сукупністю основних інтересів людини, суспільства, держави, і на сучасному етапі передусім мають забезпечуватися права та свободи людини, її безпека. Констатовано, що забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії з боку російської федерації, фактично відбувається в умовах дії особливого правового режиму - воєнного стану. Щодо забезпечення прав людини на рівні національної безпеки, то варто сказати, що обмеження, звуження цих прав не допускається як в умовах воєнного стану, так і в мирний час. Отже, права людини, які належать до сфери національної безпеки, підлягають захисту та охороні незалежно від дії особливих правових режимів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text.
2. Закон України «Про національну безпеку України», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.
3. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право № 2(33)/2020.* с. 9-22. URL: http://ippi.org.ua/dzoban-op-zhdanenko-sb-prava-lyudini-i-natsionalna-bezpeka-filosofsko-pravovi-aspekti-vza%D1%94mozv%E2%80%99yazku
4. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.-konstitutsiyno-pravovi-zasadi-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf
5. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 5. С. 78-87.
6. Часник Д.В. Забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військової агресії російської федерації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* Випуск 34/2022. С. 61-67. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/600/551.

Юлія Мозольова
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Богдана Мельниченко
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним з головних елементів системи прав людини є громадянські права і свободи, які відкривають перелік прав і свобод людини і громадянина, що закріплені в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України [1].

Громадянські права і свободи є невід'ємним елементом свободи людини і забезпечують особі не тільки життєво важливі умови існування, а й надають фактичну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантувати невтручання у сферу її індивідуальної життєдіяльності. Саме тому ці права поширюються не тільки на громадян конкретної держави, а й на всіх інших людей, які на законних підставах перебувають на її території. Конституція України 1996 р. визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні, врахувавши міжнародні та європейські стандарти прав людини [2].

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави. Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством. Конституція України встановлює виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини [3].

Стаття 64 Основного закону: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [1].

За своєю суттю воєнний стан є особливим правовим режимом, який може бути введений за певних умов на території всієї України, або окремих її місцевостях. Підставами для введення воєнного стану може стати як збройна агресія чи загроза нападу, так і небезпека державній незалежності

України, її територіальній цілісності. І для відвернення таких загроз відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування під час воєнного стану надаються необхідні повноваження.

У зв’язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [4]. І станом на вересень 2023 року продовжено до 15 листопада 2023 року.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5].

Під час дії правового режиму воєнного стану військовим командуванням можуть встановлюватися обмеження та заборони, пов’язані з вільним пересуванням та перебуванням громадян у певній місцевості, запроваджуватися обов’язкова перевірка документів та огляд особистих речей, транспортних засобів, вантажів, житлових та нежитлових приміщень. Може бути запроваджено комендантську годину, яка передбачає обмеження перебування громадян на вулицях у певний час доби. Громадянам, які перебувають на військовому обліку може заборонятися змінювати місце проживання або перебування без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки. В умовах воєнного стану у громадян може примусово відчужуватися майно, необхідне для потреб держави, це можуть бути транспортні засоби, сільгосптехніка, мисливська зброя та інше. Вартість відчуженого майна компенсується на підставі документа, що містить висновок про вартість майна. Компенсація може проводитися одразу або після закінчення дії правового режиму воєнного стану. Також, на території, де введено воєнний стан може запроваджуватися трудова повинність, яка полягає у виконанні робіт, пов’язаних з організацією оборони та

ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій. Забороняється залучати до суспільно корисних робіт малолітніх дітей та дітей віком від 14-15 років, жінок, які мають дітей віком до 3 років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров’я [3].

Проте такі обмеження можуть відбуватися виключено в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану. Гідність людини є однією із основоположних цінностей людства. Застосування катувань, тортур, жорсткого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання неприпустиме за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану. В умовах війни практично беззахисним є основне право людини – право на життя. Вбивства й тілесні ушкодження, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так і прав на гідність та недоторканність. Порушуються і права людини на охорону здоров'я – це як неможливість доступу до медицини, так і завдання шкоди здоров'ю внаслідок травмувань тощо.

Порушенням прав людини також можна вважати пошкодження або руйнування майна, а також те, що людина внаслідок війни була позбавлена власної домівки чи не могла виїхати із окупованих територій [6].

За захистом своїх законних прав та інтересів в умовах воєнного стану слід звертатися до правоохоронних органів: підрозділів Національної поліції України, прокуратури, Служби безпеки України, а також до інших органів влади, які продовжують працювати у даній місцевості. Також захистити свої права можна звернувшись до суду.

Обмеження прав і свобод людини і громадянина як у мирний час та і в період діє воєнного стану виступає необхідним елементом правової системи будь-якої правової демократичної держави світу, зокрема України, в якій наразі триває війна, що об’єктивно зумовлює його законодавче врегулювання, сталість і законність судової практики та характеризуються тим, що такі обмеження повинні мати виключно правовий характер і накладатися лише відповідно до загального інтересу: національної безпеки, правопорядку, захисту норм моралі, захисту прав і свобод іншої людини, але з урахуванням

приватних інтересів шляхом встановлення справедливого балансу інтересів [7].

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с.

3. Права громадян гарантовані державою в умовах воєнного стану. URL: https://pol-otg.gov.ua/news/1661405876/ (дата звернення 12.09.2023).

4. Правові наслідки та обмеження в умовах воєнного стану. URL: https://pon.org.ua/novyny/9309-pravovi-naslidky-ta-obmezhennia-v-umovakh-voiennogo-stanu.html (дата звернення 12.09.2023).

5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року. Офіційне інтернет-представництва Президента України Володимира Зеленського. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення 12.09.2023).

6. Які права можуть порушуватись під час віи˘ни і як і¨х захистити? URL: https://visitukraine.today/uk/blog/700/yaki-prava-mozut-porusuvatis-pid-cas-viini-i-yak-ix-zaxistiti (дата звернення 12.09.2023).

7. Мерник А. М., Стоян Є. О., Артеменко К. С. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 49–52. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/7.pdf (дата звернення 12.09.2023).

Максим Дидик
студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Олена Ромців
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

Однією з головних функцій діяльності Конституційного суду України є захист основоположних прав і свобод людини і громадянина та забезпечення верховенства Основного Закону країни. Тому, можна сказати, що забезпечення безпеки реалізації прав і свобод громадянина України в умовах воєнного стану — це основне завдання Конституційного суду України. В даний час, коли люди охоплені панікою, і проживають кожен день, як останній, в надії на якнайшвидшу перемогу у війні проти росії, коли порушуються природні права людини (право на життя, недоторканність житла, право на свободу), Конституційний суд посідає одне з найважливіших місць у захисті кожного індивіда. Конституційний суд вказував, що право на життя невід'ємно пов'язане з її правом на людську гідність. Будь-які природні права нерозривно пов'язані і доповнюють один одного. Ніхто не може бути уповноважений порушувати такі права [1, с.30].

Фактично, ми маємо висловити величезну подяку тим, хто ціною свого життя боронить нашу землю та знищує окупанта і не дає йому просунутись далі. Щоб зробити якийсь мінімальний внесок в бойовий дух наших героїв, хочеться згадати про забезпечення реалізації прав і свобод військовослужбовців в діяльності Конституційного суду України. Щоб його зробити, потрібно звернутись до практики Конституційного суду України, а саме до рішення у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 163 Закону України: «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захиствійськовослужбовців)№ 3-192/2020(465/20) від 6 квітня 2022 року: «Оспорюваними приписами передбачено: «Якщо протягом двох років військовослужбовцю, військовозобов'язаному або резервісту після первинного встановлення інвалідності або ступеня втрати працездатності без встановлення інвалідності під час повторного огляду буде встановлено вищу групу інвалідності або більший відсоток

втрати працездатності, що дає їм право на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, виплата провадиться з урахуванням раніше виплаченої суми. У разі зміни групи інвалідності, її причини або ступеня втрати працездатності понад дворічний термін після первинного встановлення інвалідності виплата одноразової грошової допомоги у зв'язку із змінами, що відбулися, не здійснюється» [2].

Цим Рішенням оспорюваний припис визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним). «Установлення такого законодавчого обмеження є невиправданим з огляду також на те, що законодавець мав можливість обрати для досягнення цієї ж мети засіб, який менш обтяжливо зачіпав би сферу реалізації прав військовослужбовців на соціальний захист»,вказано в цьому Рішенні.

Конституційний Суд України зважає на реалії, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації проти України, роль Збройних Сил України та інших військових формувань в обороні Української держави, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Відповідні конституційні принципи є осердям конституційного ладу України, тож від їх захисту залежить його втілення загалом, зокрема й гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина[2].

У цьому Рішенні Суд виклав низку юридичних позицій, які стосуються обороноздатності держави, зокрема ролі Збройних Сил України, в умовах воєнного стану.

Конституційний Суд України, зокрема, наголосив, що «головну роль в обороні України відіграють Збройні Сили України та інші військові формування, які своєю мужньою боротьбою здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу».

Військовослужбовці, інші громадяни, які залучені до виконання обов'язків оборони держави, виконують обов'язок щодо захисту Вітчизни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях не заради отримання спеціальних статусів, зокрема привілеїв, пільг чи компенсацій. Водночас припис частини п'ятої статті 17 Конституції України чітко покладає на державу конституційний обов'язок щодо створення системи посиленої соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, що поширюється не тільки на спеціальні пенсії та допомогу для них, а й підтримку у сфері охорони здоров'я, освіти, а також наданні житла та спеціальних підтримчих заходів під час їх переходу до цивільного життя [3]. В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі

доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України. Відтак усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави.

Конституційний Суд України зазначив, що конституційний обов'язок держави щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців (статті 17, 46 Конституції України) є значущішим ніж будь-які цілі, досягнення яких законодавець визначав як підставу для запровадження обмеження права на отримання одноразової грошової допомоги у збільшеному розмірі при зміні групи інвалідності, збільшенні відсотка втрати працездатності часовими рамками. Отже, установлені оспорюваними приписами Закону обмеження є невиправданими та такими, що непропорційно обмежують право на посилений соціальний захист військовослужбовців, не узгоджуються з засадничими конституційними цінностями, зокрема такими, як принцип захисту прав людини, принцип верховенства права в аспекті домірності та вимог щодо соціального захисту військовослужбовців [4, с.405].

Отже, дивлячись на діяльність Конституційного Суду України, його функції та інші аспекти його організації можна дійти висновку, що Конституційний Суд в теперішній час особливо має звернути увагу на забезпечення реалізації прав і свобод як військовослужбовців так і цивільних. Кожного дня Україна потерпає від обстрілів та масових терактів, щодня гинуть сотні і сотні ні в чому не винних людей, щодня порушуються гуманітарні права та правила війни. Основне завдання зараз для єдиного органу конституційної юрисдикції, та й для будь-яких органів державної влади – зробити все, щоб люди почували себе в безпеці, адже народ, який бачить, що для нього роблять щось позитивне, готові залишатись у воюючій країні та ставати на її захист [5].

Список використаних джерел:

1. Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспектививдосконалення:збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9грудня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. 203 с.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо

відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 163 Закону України: «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»№ 3-192/2020(465/20) від 6 квітня 2022 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text

3. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

4. Головатий С.П. Конституційний Суд України: Рішення, висновки (2021-2022). Книга 19. Житомир, ТОВ «505», 2023. С. 388-412.

5. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина: сайт Конституційного суду України. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-prava-svobody-i-obovyazky-lyudyny-i-gromadyanyna.(дата звернення: 15.09.2023)

Катерина Продан
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Олена Ромців
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОРЯДОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Відповідно до п.7 ч. 1 ст. 1^{-1}Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" тимчасово окупованою територією є частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють фактичний контроль. Також окупованими вважаються території, в межах яких збройні формування Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації Російської Федерації [1]. Тобто відповідно до визначення не може вважатися тимчасово окупованою територія, де одночасно не присутні обидва суб'єкти: збройні формування РФ та окупаційна адміністрація РФ або присутній один суб'єкт збройні формування Російської Федерації з іншою метою, ніж зазначена у визначенні. Також

варто зазначити, що поняття фактичного і загального контролю не міститься в національному законодавстві України.

Чинна редакція цього закону визначає наступні аспекти, важливі у розумінні правового режиму тимчасово окупованої території та людей, які проживають на ній:

- передбачається, що примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України;
- Україна не визнає примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації і це не є підставою для втрати громадянства України;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованих територіях. У разі необхідності Омбудсмен представляє Верховній Раді України спеціальну доповідь про стан додержання прав і свобод людини і громадянина на цих територіях;
- відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію. Держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню Російською Федерацією матеріальної та моральної шкоди [1].

Разом з тим, слід відзначити, що таку норму слід розцінювати як декларативну. Адже підставою для притягнення держави до міжнародно-правової відповідальності (якою, зокрема, є відшкодування матеріальної і моральної шкоди) має бути відповідний міжнародно-правовий акт (міжнародний договір, рішення Міжнародного Суду ООН тощо), а не національний закон іншої держави. Тому питання відшкодування завданих РФ збитків матеріального і нематеріального характеру має вирішуватись не в національній, а в міжнародно-правовій площині у різний спосіб.

Важливо зазначити, що в нормі "держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню Російською Федерацією матеріальної та моральної шкоди" відсутній принцип правової визначеності (загальний принцип права, який гарантує забезпечення легкості з'ясування змісту права і можливість

скористатися цим правом у разі необхідності). Оскільки станом на поточну дату по відношенню до всієї території України щодо відшкодування шкоди існують лише загальні норми. За загальним правилом особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом (ст. 1191 Цивільного кодексу України) [2]. Можливість скористатися саме цією нормою права викликає сумніви. Адже до початку повномасштабної збройної агресії Україною здійснювались перші виплати за зруйноване/пошкоджене житло на підставі не загальних норм, а окремого Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 №947 [3].

- будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами на тимчасово окупованій території (які не були створені, обрані чи призначені у відповідності до закону), є недійсним. Вони не створюють правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану [3]. Внесеними змінами було розширено перелік актів цивільного стану, а саме додано дії з реєстрації чи розірвання шлюбу.

Також Законом визначаються:

- поняття «гуманітарний коридор», «збройні формування Російської Федерації», «окупаційна адміністрація Російської Федерації»;
- цілі державної політики на ТОТ та встановлення завдань для органів державної влади, в тому числі органів сектору безпеки і оборони;
- напрями захисту прав і свобод цивільного населення на ТОТ, в тому числі вжиття заходів для звільнення всіх незаконно затриманих чи утримуваних, які на законних підставах перебували на момент їх затримання на території України тощо.

Таким чином, редакція Закону “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” визначає єдиний правовий режим для

території України, яка є тимчасово окупованою. Разом з тим, Закон потребує доопрацювання для однозначного трактування норм його положень та уникнення ситуацій невизначеності.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон Українивід 15.04.2014 р. № 1207-VII : станом на 3 серпня 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 17.09.2023).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс Українивід 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 5 жовтня 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 17.09.2023).
3. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією РосійськоїФедерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 р. № 947 : станом на 11 берез. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-п#Text (дата звернення: 16.09.2023).

Наталія Федишин
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія Цебенко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Варто почати з того, що впродовж своєї історії світ пережив жорстокі військові конфлікти, які забрали життя мільйонів мирних жителів, зруйнували імперії, країни, порушили економічний стан й загалом завдали багато пошкоджень усім ланкам держави. Вбачаємо, що під час таких конфліктів, безперечно, мають місце вагомі порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного захисту прав людини.

Протягом років укладалося безліч міжнародних договорів, котрі були спрямовані на захист осіб як в мирний час, так і під час війн, проте в нинішніх реаліях такі норми не захищають права цивільних й військових осіб під час збройних конфліктів та в повній мірі не забезпечують їх від свавілля авторитарних режимів. Тож слід зазначити, що порушення вказаних правил можна кваліфікувати як акти геноциду, військові злочини та злочини проти людяності.

Аналізуючи наше сьогодення, а саме повномасштабну війну, яку розпочала рф проти України 24 лютого 2022 року, ми теж, на жаль, можемо спостерігати названі вище порушення і стверджувати, що ця війна обов’язково увійде у світову історію, тому що Україна щодня виборює право на життя та його захист. Також варто зазначити, що наша країна хоче приєднатися до ЄС і НАТО, де відповідно до норм права людини дотримуються на першому місці.

Після вторгнення рф Україна офіційно заявила міжнародним установам стосовно відступу від зобов’язань за Європейською конвенцією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Це пов’язано з необхідністю встановити додаткові обов’язки щодо військової служби, обмеження щодо права на приватність, свободу релігії та вираження поглядів, права на мирні зібрання, права на ефективні засоби правового захисту, права власності, права на освіту та свободу пересувань. Звісно, що це має тимчасовий характер та не становитиме порушення міжнародних договорів [1].

Говорячи про міжнародні організації вбачаємо наступне – від початку повномасштабного вторгнення рф в Україну міжнародна спільнота демонструє потужну підтримку нашої держави в документуванні та розслідуванні воєнних злочинів. ООН та багато національних гуманітарних організацій надають значну допомогу українським громадянам й біженцям. Ці зусилля включають захист цивільного населення, надання їжі, притулку, медичної допомоги та іншої гуманітарної допомоги, а також підтримку українських державних установ і неурядових організацій, які опікуються переміщеними особами і тими, хто вирішив або був змушений залишитися в своїх домівках.

За зверненням близько 40 країн Міжнародний кримінальний суд розпочав розслідування скоєних злочинів рф на території України. На рівні міжнародних інституцій функціонують спеціальні органи для збирання та аналізу доказової бази цих воєнних злочинів рф в Україні, а саме:

1. міжнародна комісія з розслідування злочинів рф проти України Ради ООН з прав людини;
2. спільна слідча група з Україною, яку створено на базі Євроюсту.

ЄС також сприяє якісному розслідуванню. Міністри юстиції країн-членів ЄС забезпечують запити Генерального прокурора України щодо надання експертної підтримки, обладнання для безпечного зберігання доказів, проведення судово-медичної експертизи, налагодження захищених ліній комунікації та навчання для слідчих [2].

В умовах війни беззахисним стає основне право людини – право на життя. Збройна військова агресія призводить до вбивств, тілесних ушкоджень, викрадення людей на окупованих територіях, примусове вивезення, катування, ґвалтування та інші форми насильства. Все це є прямим порушенням як права на життя, так і прав на гідність й недоторканність. Окрім того, згадаймо про російських осіб, які під час боїв завдають шкоди здоров’ю внаслідок травмувань й не надають можливості доступу до будь-якої медицини нашим військом, в такому моменті вбачаємо жорстоке порушення прав людини на охорону здоров’я.

Пошкодження або руйнування майна, порушення права власності у результаті відібрання майна, обмеження прав людини на захопленій території, відібрання дітей та розлучення із батьками, порушення права на освіту тощо. На превеликий жаль, цей перелік порушень не є вичерпним, але існуюча

система правових форм та способів захисту допомагає відновити порушене право та відшкодувати завдану шкоду [3].

Основні міжнародні акти, які спрямовані на захист прав людини під час війн, є чотири Женевські конвенції, ратифіковані Україною 3 липня 1954 року. Їх дотримання є обов'язковим у разі будь-якого збройного конфлікту міжнародного характеру (за участю двох чи більше держав) або неміжнародного характеру (в межах однієї держави) [4, с. 128-129].

Ратифікація Женевських конвенцій Україною є додатковою підставою для застосування положень Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за воєнні злочини.

Отже, на основі викладеного матеріалу можна дійти висновку, що такі явища як «збройний конфлікт» і «війна» вкрай негативно впливають на процес державотворення будь-якої нації. Сьогодні ми спостерігаємо як на тимчасово окупованих територіях України жорстоко порушуються права людини, зокрема найважливіше з них право на життя порушується першочергово, а також право на свободу та особисту недоторканність, право на гідне поводження та не бути підданим катуванням, жорстокому та нелюдському поводженню, право на справедливий судовий розгляд та захист від свавільного арешту і депортації, свободу пересування, політичні права, право власності, свободу думки та її вільне вираження, а ще право на соціальних захист та решта прав, які кожна людина не тільки в змозі законно мати, а ще й життєво потребується в них. Безсумнівно, держава, в якій відбувається війна й міжнародні організації, які сприяють її закінченню не можуть до кінця захистити права людини на окупованих територіях чи права такої особи, яка була вивезена агресором з країни, де відбувається збройний конфлікт, ба більше, як зазначено в цій роботі – міжнародні структури як і сама країна, де відбувається війна, стараються захистити права людини більше і глибше, вдосконалюючи закони, норми і положення. Однак, на мою думку, цей факт не вирішує питання суверенітету, територіальної цілісності та дотримання прав людини, тому в такому випадку пошук нових моделей правозахисної діяльності сьогодні є однією з найбільш пріоритетних справ для України й світу.

Список використаних джерел

1.Дорошенко В.А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 323-326. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2023/74.pdf (дата звернення: 17.09.2023).

2.Пеліванова Н.І. Діяльність міжнародних правозахисних організацій та іноземних урядів з документування та висвітлення воєнних злочинів і злочинів проти людяності, які вчинила Російська Федерація в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/diyalnist-mizhnarodnykh-pravozakhysnykh-orhanizatsiy-ta-inozemnykh-uryadiv (дата звернення: 17.09.2023).

3.Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12 серпня 1949 р., № 995_154. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 17.09.2023).

4.Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. Харків: Право, 2019. 494 с.

Валерія Чиж
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Богдана Мельниченко
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У зв’язку з початком повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) на територію Української держави, населення страждає від систематичних обстрілів армії РФ. Кожен день в зоні ведення бойових дій порушується головне конституційне право громадянина України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ч. 1 ст. 3 Конституції України) [1]. Безпосередньо страждають люди, які опинились під окупаційною владою рашистського режиму через відсутність нормальних умов для проживання та функціонування в сучасному світі. Також це право порушується в населених пунктах близьких до зони ведення бойових дій та територій прикордоних до РФ. Через це люди в пошуках безпечного місця проживання, стабільної роботи та належних умов для існування вимушені покидати своє постійне місця проживання та переїжджати на інші території нашої держави в

пошуках безпеки та притулку. Ці люди стають внутрішньо переміщеними особами (далі – ВПО).

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2] Підставою для взяття на облік внутрішньо переміщеної особи є проживання на території, де виникли обставини, зазначені в ст. 1 вищезазначеного Закону, на момент їх виникнення.

Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні (ст. 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»).

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщена особа має право на: єдність родини; сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів; безпечні умови життя і здоров'я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках

відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; сприяння у переміщенні її рухомого майна; сприяння у поверненні на попереднє місце проживання; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування; безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення; отримання гуманітарної та благодійної допомоги; інші права, визначені Конституцією та законами України.

Обов'язки внутрішньо переміщених осіб: дотримуватися Конституції та законів України, інших актів законодавства; повідомляти про зміну місця проживання структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за новим місцем проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання. У разі добровільного повернення до покинутого постійного місця проживання ВПО зобов'язана повідомити про це структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем отримання довідки не пізніш як за 3 дні до дня від'їзду; у разі виявлення подання внутрішньо переміщеною особою завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки про взяття на облік, відшкодувати фактичні витрати, понесені за рахунок державного та місцевих бюджетів у результаті реалізації прав,

передбачених Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».Також внутрішньо переміщена особа зобов'язана виконувати інші обов'язки, визначені Конституцією та законами України.

Внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами (ст.14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»).

На основі аналізу наявних у науковій літературі визначень поняття «внутрішньо переміщені особи» зазначаємо, що їх наявність зумовлена не лише воєнними конфліктами. Головними ознаками ВПО є: наявність громадянства України; наявність причин покинути певну адміністративно-територіальну одиницю України, проте не перетинати міжнародно визнані кордони держави; наявність права на постійне проживання в Україні; потреба у захисті прав та свобод [3, с. 49].

Підсумовуючи зазначимо, що питання внутрішньо переміщених осіб має бути одним із пріоритетних будь-якої держави. При цьому важливо координувати зусилля влади та громадянського суспільства у допомозі внутрішньо переміщеним особам, з метою вирішення максимум проблем, з якими зіткнулися громадяни.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 12.09.2023).

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text дата звернення: 12.09.2023).

3. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: ноняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 11. С. 44–50.

Напрям 3
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Володимир Рибалко
кандидат юридичних наук, адвокат,
головний спеціаліст відділу з питань реалізації повноважень
з питань незалежності суддів управління забезпечення
діяльності членів Вищої ради правосуддя секретаріату
Вищої ради правосуддя

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДИСЦИПЛІНАРНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДДІВСЬКИХ ПРОСТУПКІВ

Проблеми з дисциплінарно-правовою кваліфікацією виникли у зв'язку із збільшенням кількості складів дисциплінарних проступків. Якщо вже не чинний Закон України «Про статус суддів» передбачав лише 3 такі підстави (порушення законодавства при розгляді судових справ; вимог щодо несумісності; обов'язків судді) [1], то чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» налічує вже понад 30 самостійних підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності [2]. Порівняльного дослідження сучасної дисциплінарної практики та практики тридцяти-двадцятилітньої давності не проводили. Проте саме таке дослідження насправді показало б, чи зі збільшенням кількості підстав змінилася оцінка того, за що суддя має нести дисциплінарну відповідальність, а також чи потрібно було збільшувати кількість таких підстав і, відповідно, розпочинати дискусію щодо їх розмежування.

Проблема кваліфікації схожих порушень за різними підставами є найперше питанням практики. Тому такі дискусії потрібно розпочинати не з розмежування, наприклад, такої підстави, як «порушення прав і основоположних свобод» від «відмови в доступі до правосуддя», а з аналізу прикладів, коли аналогічні дії суддів були кваліфіковані по-різному.

Виправлення описки в рішенні, яка по суті змінювала первинне судове рішення у справі судді Святошинського районного суду міста Києва Т.О. Величко кваліфіковано як умисне порушення прав людини і основоположних свобод (п. 4 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), застосовано дисциплінарне стягнення у виді подання про звільнення з посади [3]. А у справі суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Л.Л. Мороз, А.Ю. Бучик, А.І. Рибачука як

порушення правил суддівської етики за п. 3 ч. 1 ст. 106 і застосовано дисциплінарне стягнення у виді суворої догани – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців [4].

Розгляд справи без осіб, які беруть участь у справі, було кваліфіковано як: 1) «незаконну відмову в доступі до правосуддя» (підпункт «а») [5]; 2) «істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків» (підпункт «а») [6]; 3) «порушення засад гласності і відкритості судового процесу» (підпункт «в») [7]; 4) «порушення засад рівності та змагальності» (підпункт «г») [8]; 5) «незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу» (підпункт «ґ») [9]; 6) «порушення правил щодо відводу» (підпункт «д») [10]; 7) «безпідставне затягування» (пункт 2) [11]; 8) «порушення прав людини і основоположних свобод» (пункт 4) [12].

В окремих випадках неповідомлення учасників справи про судове засідання та вирішення справи без однієї із сторін кваліфіковано одночасно за декількома підставами (наприклад, за пунктом 4 «порушення прав людини і основоположних свобод» і за підпунктом «а» «істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків» [13]).

Притягнення до адміністративної відповідальності учасників Революції гідності, обрання щодо них запобіжних заходів кваліфіковано як: 1) «незаконну відмову в доступі до правосуддя» (підпункт «а») [14]; 2) «істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків» [15], «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя», «порушення прав людини і основоположних свобод» (одночасно за підпунктом «а», пунктом 3, пунктом 4); 3) «незаконну відмову в доступі до правосуддя» та «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя» [16] (одночасно за підпунктом «а» та пунктом 3); 4) «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя» (пункт 3) [17].

Вищенаведені приклади з дисциплінарної практики свідчать про відсутність єдиних підходів при кваліфікації дисциплінарних

проступків, пов'язаних із процесуальними порушеннями суддів під час здійснення правосуддя. Схожі процесуальні порушення в одних випадках кваліфікуються лише за однією підставою, в інших – за іншою, ще інших – за декількома. У зв'язку з великою кількістю скарг, що накопичилися у Вищій раді правосуддя, важливо не лише виокремити сталі правові позиції щодо дисциплінарно-правової кваліфікації суддівських проступків, але й запропонувати майбутнім дисциплінарним інспекторам певний типовий алгоритму дій і методику кваліфікації суддівських проступків під час проведення перевірки. Якщо такі не розробити і не запровадити в практику, критики і звинувачень у подвійних стандартах не уникнути, навіть якщо люди і справді дуже сумлінно будуть виконувати свою роботу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про статус суддів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-12/ed19921215#Text
2. Сімонишина Ж. В., Рибалко В. О. Підстави дисциплінарної відповідальності суддів: практичний посібник для дисциплінарних інспекторів. Львів: Видавець Вікторія Кундельська, 2023. С. 33.
3. Рішення від 22.10.2020 року №2931/0/15-20 «Про залишення без змін рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 21 вересня 2020 року № 2671/2дп/15-20 про притягнення судді Святошинського районного суду міста Києва Величко Т.О. до дисциплінарної відповідальності». URL: https://hcj.gov.ua/doc/ doc/4147
4. Рішення Вищої ради правосуддя від 08.07.2020 року № 2052/3дп/15-20 «Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 28 жовтня 2020 року № 2963/3дп/15-20 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Мороз Л.Л., Бучик А.Ю., Рибачука А.І.». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/5002
5. Рішення Третьої дисциплінарної палати від 06.03.2019 року № 684/3дп/15-19 «Про притягнення судді Московського районного суду міста Харкова Сугачової О.О. до дисциплінарної відповідальності». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/11443
6. Рішення Першої дисциплінарної палати від 17.08.2020 року № 2184/1дп/15-20 «Про притягнення судді Київського районного суду міста Одеси Іванчука В.М. до дисциплінарної відповідальності». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/4940; Рішення Вищої ради правосуддя від 25.06. 2020 року № 1975/0/15-20 «Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 22.01.2020 року № 143/3дп/15-20 про

притягнення судді Городищенського районного суду Черкаської області Синиці Л.П. до дисциплінарної відповідальності». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/7209; Рішення Вищої ради правосуддя від 16.02.2021 року № 363/0/15-21 «Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 27 березня 2019 року № 966/3дп/15-19 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Приморського районного суду міста Одеси Бойчука А.Ю.». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/4325

7. Постанова Великої палати Верховного Суду від 10 вересня 2020 року у провадженні № 11-2сап20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270694

8. Рішення Першої дисциплінарної палати від 3 серпня 2018 року № 2492/1дп/15-18 «Про притягнення судді Іллічівського міського суду Одеської області Максимович Г.В. до дисциплінарної відповідальності». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/130; Постанова Великої палати Верховного Суду від 22 серпня 2019 року у провадженні № 11-118сап19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84211647

9. Рішення Другої дисциплінарної палати від 16 квітня 2018 року № 1142/2дп/15-18 «Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області Світлик О.М.». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/25296

10. Постанова Великої палати Верховного Суду від 20.02.2020 року у провадженні № 11-1110сап19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88952416

11. Рішення Першої дисциплінарної палати від 20.04.2018 року № 1202/1дп/15-18 «Про притягнення судді Дарницького районного суду міста Києва Лужецької О.Р. до дисциплінарної відповідальності». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/26133

12. Рішення Вищої ради правосуддя від 16.02. 2021 року № 363/0/15-21 «Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 27.03.2019 року № 966/3дп/15-19 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Приморського районного суду міста Одеси Бойчука А.Ю.». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/4325; Рішення Вищої ради правосуддя від 11.04.2019 року № 1128/0/15-19 «Про залишення без змін рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 21.01.2019 року № 162/2дп/15-19 про притягнення судді Красногвардійського районного суду міста Дніпропетровська Токар Н.В. до дисциплінарної відповідальності». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/10791; Рішення Третьої дисциплінарної палати від 08.08.2020 року № 2052/3дп/15-20 «Про

притягнення судді Комінтернівського районного суду Одеської області Доброва П.В. до дисциплінарної відповідальності». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/2484

13. Рішення Вищої ради правосуддя від 16.02. 2021 року № 363/0/15-21 «Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 27 березня 2019 року № 966/3дп/15-19 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Приморського районного суду міста Одеси Бойчука А.Ю.». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/4325

14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 серпня 2018 року у справі № 800/475/17, провадження № 11-3сап18. URL: https://protocol.ua

15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 листопада 2018 року у справі № П/9901/482/18, провадженні № 11-299сап18. URL: https://protocol.ua

16. Постанова Великої палати Верховного Суду від 30 серпня 2018 року у провадженні № 11-3сап18. URL: https://protocol.ua

17. Постанова Великої палати Верховного Суду від 28 листопада 2019 року у провадженні № 11-557сап18. URL: https://protocol.ua

Богдана Мельниченко
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Вікторія Мельниченко
студентка Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти

ФЕНОМЕН ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Категорія «публічний інтерес» не є новою для сучасної правової доктрини. Наведемо декілька підходів до її розуміння: «становить категорію, яка виходить за межі особистісного, перебуваючи на рівні суспільного; знаходиться в одній площині з такими поняттями, як публічна влада, народовладдя, місцеве самоврядування, вибори, референдум тощо» [1, с. 37]; «інтерес соціальної спільності, що визнаний, задоволений державою» [2, с. 32]; «в узагальненому вигляді слугує меті забезпечення цілісності і стійкого функціонування суспільства, має особливий порядок

реалізації, носить імперативний характер, на його захисті стоять різні державно-владні інститути, а його реалізація завжди відбувається в інституційних формах» [3, с. 522]; «є невід'ємним від інтересів держави, однак може не співпадати з інтересами приватними» [4, с. 152]; «є невід'ємним складником адміністративно-правових відносин» [5, с. 23]; це важливі для значної кількості фізичних та юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються публічною адміністрацією [6, с. 181].

Нормативне закріплення визначення публічного інтересу знайшло вияв у Законі України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. Так, відповідно до ст. 2 вищезазначеного Закону, публічний інтерес – інтерес держави, суспільства, територіальної громади, а також важливі для великої кількості осіб інтереси та потреби [7].

Варто зазначити, що ця правова категорія – одна з найскладніших для розуміння, адже: по-перше, сутність публічних правових відносин є суб'єктивно-об'єктивною: об'єктивно описується юридичною природою цього феномену та суб'єктивно закріплюється законодавцем у правових нормах; по-друге, публічний інтерес є не чим іншим, як певною сукупністю приватних інтересів, тим самим множина приватних інтересів на певному етапі розвитку суспільства, за законом діалектики «взаємного переходу кількісних і якісних змін», переростає в публічний інтерес; по-третє, у загальному розумінні публічний інтерес означає інтерес людської спільноти – населення, народу тощо [5]. Отже, публічним інтересом можна вважати все те, що стосується благ та інтересів суспільства.

Також зауважимо, що характер «публічності» інтересам надають ті обставини, що відповідні суб'єкти права здійснюють владні (виконавчо-розпорядчі, примусові, контрольно-наглядові, імперативні тощо) повноваження, функції публічної влади [8, с. 88].

В останні десятиліття у демократичному світі сформувалося чітке розуміння, що збалансування різнорідних публічних і приватних інтересів є необхідною умовою гармонійного розвитку як суспільства, так і окремої особи, а також основою ефективності функціонування держави [9]. Тому публічний інтерес доцільно сприймати як об'єктивно існуючу сукупність взаємообумовлених інтересів суспільства і держави, що забезпечує задоволення домінантних потреб пересічних громадян та відповідає стану розвитку суспільства.

У науковій літературі публічні інтереси класифікують за різними критеріями. Найвдалішою, на нашу думку, є класифікація, яку пропонує Л. О. Золотухіна. Так, на думку дослідниці, під час

класифікації публічних інтересів варто керуватися тами критеріями: 1) за суб'єктним складом (публічний інтерес груп людей, територіальних громад, суспільства, націй, народів, держав, міжнародних організацій); 2) за територією, на яку поширюється (локальний, обмежений територіальними одиницями, регіональний (поширюється на територію декількох територіальних одиниць держави), державний (поширений у межах однієї держави), міжнародний (поширюється на територію декількох держав), а також внутрішній і зовнішній); 3) за часом існування (постійний, періодичний, короткостроковий, довгостроковий); 4) за значенням для носія публічного інтересу (фундаментальний і другорядний); 5) за сферою реалізації (публічний інтерес у сфері оборони, громадського порядку, економіки, енергетики, будівництва, медицини, культури тощо); 6) за способом взаємодії носіїв публічного інтересу (спільний публічний інтерес та взаємний публічний інтерес) [10].

Публічні інтереси учасників адміністративно-правових відносин реалізуються за допомогою видання (прийняття) правових актів управління. Відомо, що інститут правового акту управління є центральним у системі адміністративного права, тому що функції останнього у тій чи інший мірі здійснюються за допомогою, з одного боку, виданням (прийняттям) адміністративних актів, а з іншого – виконанням розпоряджень та приписів, що в них знаходяться. У першому випадку йдеться про позитивну управлінську діяльність, яка спрямована на рішення всіх завдань управління; у другому випадку підкреслюється необхідність дотримуватись і виконувати їх вимоги [8, с. 89–90].

В Україні продовжується пошук ефективних правових механізмів взаємодії держави і суспільства, а також гармонійного поєднання публічних і приватних інтересів у різних сферах суспільного життя. В таких умовах особливої значущості набуває розумний баланс публічних та приватних інтересів; прийняття та реалізація ефективних управлінських рішень в органах публічної влади; сприйняття життя і здоров'я людини як базових пріоритетів діяльності публічно-правових інституцій.

Список використаних джерел

1. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

2. Гончарук С. Т. Адміністративне право України. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. Київ: НАВС України, 2000. 240 с.

3. Савченко С. В. Співвідношення приватних і публічних інтересів: досвід України. *Форум права*. Харків, 2013. № 3. С. 520–528.

4. Раімов Р. І., Пасічник А. В. Особливості публічного інтересу. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя, 2018. № 2. С. 150–153.

5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон : Олді-плюс, 2018. 446 с.

6. Галунько В. В. Публічний інтерес в адміністративному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 178–182.

7. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 01.09.2023).

8. Калюжний Р. Публічний інтерес у адміністративному праві. Національна Академія Внутрішніх Справ України. С. 85–92. URL: http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/26547/1 (дата звернення: 01.09.2023).

9. Чепис О. І. Баланс і дисбаланс інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 223–227.

10. Золотухіна Л. О. Публічний інтерес як адміністративно-правова категорія : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 40 с.

Наталія Стецюк
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРОЦЕДУРУ КОНКУРСНОГО ВІДБОРУ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ, ВІДПОВІДНО ДО РЕКОМЕНДАЦІЙ ВЕНЕЦІЙСЬКОЇ КОМІСІЇ

1. Увалюючи у 2016 р. конституційні зміни «щодо правосуддя», Верховна Рада України, зокрема, встановила також, що «відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку» (ч.3 ст.148 Конституції України)[1]. Прикметним в цій ситуації було те, що до червня 2016 року ні Основний Закон України

[2], ні чинний закон «Про Конституційний Суд України»[3], чи будь-які інші нормативно-правові акти таких приписів не містили. Не було чогось «подібного» і тогочасних європейських конституціях. З формально-юридичної точки зору, запровадження побідної конституційної вимоги, певним чином «обмежувало суверенну волю» суб'єктів призначення суддів Конституційного Суду України Президента України, Верховну Раду України та з'їзд суддів України, оскільки від тепер вони були зобов'язані проводити виключно «конкурсний» відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, навіть якщо в цьому не було реальної причини як такої. Про те, запроваджувані конституційні зміни, напевно, мали за мету покращення ефективності роботи єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні, зміцнення національної системи правого захисту Основного Закону держави, забезпечення його верховенства на всій території України.

2. На виконання вище згаданих конституційних приписів «новим» 2017-го року законом «Про Конституційний Суд України» було, зокрема, встановлено, що відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду на конкурсних засадах щодо осіб, яких призначає Президент України, здійснює конкурсна комісія, яку створює Президент України. Склад цієї конкурсної комісії повинен формуватися з числа правників з визнаним рівнем компетентності, які не беруть участі в конкурсному відборі на посаду судді Конституційного Суду. В той же самий час, підготовку питання щодо розгляду «на конкурсних засадах» кандидатур на посаду судді Конституційного Суду у Верховній Раді України мав здійснювати комітет, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України, у порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України. Натомість, підготовку питання щодо розгляду «на конкурсних засадах» кандидатур на посаду судді Конституційного Суду з'їздом суддів України мала здійснювати Рада суддів України [4].

Однак, як показав наступний досвід практичної реалізації вище наведених законодавчих положень, очікуванні результати, як мінімум в частині підвищення ефективності діяльності Конституційного Суду України, не були досягнуті. Адже, кількість ухвалених КСУ рішень (у його повному складі, т.б. Великою палатою КСУ) не тільки не збільшилась, а й в окремі роки зменшилась[5]. Крім того, саме «виконання» нормативних приписів в частині конкурсного відбору кандидатів на посаду суддів КСУ (насамперед, через їхню часткову «алогічність, непродуманість, юридичну невизначеність» і т.д.) привело до появи потенційних

загроз базовим демократичним цінностям та верховенству права в Україні як такого [6].

3. Надаючи Україні у червні 2022-го року статус кандидата на членство у Європейському Союзі, Єврокомісія оприлюднила низку вимог ЄС до України, виконання яких було визнано обов'язковим для початку переговорів між ними щодо вступу до Європейського Союзу. Першим серед цих вимог стало «впровадження законодавства про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеційської комісії» [7].

4. Верховна Рада України у грудні 2022 року ухвалила низку законодавчих змін щодо удосконалення процедури конскурсного відбору кандидатів на посаду суддів КСУ, зокрема було запроваджено створення нового органу – Дорадчої Групи Експертів (ДГЕ), перший склад якої міг би включати закордонних спеціалістів у галузі права. При цьому, єдиним завданням цього органу мала стати оцінка кандидатів на посаду судді КСУ їхніх «моральних якостей» та «рівня *(професійної – Н.С.)* компетенції» [8]. Прикметним в цій ситуації було те, що «спочатку» Венеційська Комісія загалом позитивно оцінила ухвалені законодавчі зміни [9]. Однак, вже через кілька днів змінила свою позицію і, фактично, відмовилася від участі у формування першого складу ДГЕ [10]. Своєрідним «камнем спотикання» стало питання т.з. «вирішального голосу» серед членів ДГЕ, оскільки із шести її членів тільки три могли бути іноземними громадянами (призначеними Кабінетом Міністрів України за поданням Венеційської Комісії та міжнародних організацій), а три призначені громадянами України, відповідно по одному призначеними Президентом України, Верховною Радою України та з'їздом суддів України. Венеційська комісія «настійливо» рекомендувала призначити ще одного (сьомого) члена ДГЕ, який би був також рекомендований міжнародними організаціями. Така ситуація розглядалася Венеційською Комісією як можлива майбутня гарантія «нейтралізації політичного впливу» на членів ДГЕ [11].

5. У липні 2023-го року Верховна Рада України ухвалила новий закон щодо врегулювання питань конкурсного відбору кандидатів на посаду суддів КСУ. Відповідного цього закону кількісний склад ДГЕ залишився незмінним (шість членів із встановленою попередньо процедурою їх обрання). Однак, «протягом перехідного періоду добору *(перших шість років – Н.С.)* Дорадча група експертів ухвалює рішення щонайменше чотирма голосами її членів, з яких принаймні двоє запропоновані міжнародними організаціями чи Європейською комісією "За

демократію через право. /…/ У разі однакової кількості голосів "за" і "проти" під час повторного голосування голоси трьох членів Дорадчої групи експертів, з яких принаймні двоє запропоновані міжнародними організаціями чи Європейською комісією "За демократію через право", є вирішальними"[12]. Крім того, ДГЕ фактично отримала право «кінцевого/безповоротного» вилучення особи із списку кандидатів у судді КСУ, якщо останній на переконання ДГЕ не відповідатиме «високим моральним якостям» та не виявиться особою «із визнаним рівнем компетентності» [12]. Такі законодавчі зміни не викликали занепокоєння з боку Венеційської комісії.

5. Повне (всеосяжне) виконання вимог Європейської Комісії, оприлюднених при наданні Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, було і залишається надалі вагомим чинником процесу забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України. В той же самий час, саме забезпечення європейського та євроатлантичного курсу України в сучасних умовах стало однією із головних гарантій захисту прав та свобод людини в Україні, а також збереження її територіальної цілісності та суверенітету [13].

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6
2. Конституція України / Верховна Рада України: Офіц. вид. - К.: Парламентське вид-во, 1996. – 104 с.
3. Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 1996, N 49, ст.272.
4. Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2017, N 35, ст.376.
5. Офіційний вебсайт Конституційного Суду України. Головна. Акти КСУ. Рішення Констиуційного Суду Украни. URL: https://ccu.gov.ua/storinka/ rishennya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny
6. Стецюк Н.В. Проблеми удосконалення правового регулювання діяльності Конституційного Суду України (євроінтеграційні аспекти). - В зб.: Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: зб. матеріали учасників П ятої міжнарод.наук.-практич.конференції (Національний університет «Львівська Політехніка», Львів, 19 листопада 2021 р.)/ Упоряд.І.Д.Софінської.- Львів: Каменяр, 2022. - ННІПП НУ «Львівська Політехніка», 2022. - С.47

7. Статус кандидата: Україна зможе виконати сім вимог ЄС та провести реформи. URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/ 3509936-status-kandidata-ukraina-zmoze-vikonati-7-vimog-es-ta-provesti-reformi.html

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text

9. Венеціанська комісія дала рекомендації до законопроєкту щодо реформи КСУ – деталі. 24 листопада 2022 року. URL: https://www.slovoidilo.ua/ 2022/11/24/novyna/pravo/venecziansk a-komisiya-dala-rekomendacziyi-zakonoproyektu-shhodo-reformy -ksu-det

10. Венеційська комісія змінила висновок щодо реформи Конституційного суду України. URL: https://lb.ua/pravo/2022/12/19/539683

11. Венеціанська комісія оприлюднила висновки щодо законопроєкту про реформу Конституційного Суду. URL: https://interfax.com.ua/news/ political/879488.htm

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 3277-20#Text

13. Забезпечення незворотності Європейського та Євроатлантичного курсу України (конституційно-правові аспекти). URL: https://razumkov.org. ua/images/ 023/07/12/2023-PAKT-JUNE.pdf

Яна Бенедик
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри порівняльного і європейського права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАКТИКИ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА ПОРУШЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ЄС ЙОГО ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ

Ст. 2 Договору про Європейський Союз (ДЄС) проголошує: «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. Ці цінності є

спільними для держав-членів у суспільстві, у якому панує плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність між жінками й чоловіками» [1]. Про фундаментальність вказаного положення свідчить і те, що відповідно до ст. 49 ДЄС повага до цінностей, на яких засновано ЄС, визначається в якості єдиної вимоги, якій має відповідати європейська держава, що бажає набути членства в Союзі. Аксіологічний імператив європейського інтеграційного проекту підкреслюється й підходами до побудови структури Хартії ЄС про фундаментальні права, тематичні частини якої ґрунтуються на цінностях, визначених ст. 2 ДЄС.

Так само однією з ключових засад співпраці ЄС з третіми державами визнаються принципи демократії, поваги до прав людини й верховенства права, що складають так звані «основні елементи» угод, укладених ЄС з його зовнішньо-політичними партнерами, порушення яких може призвести до призупинення передбачених у них прав і обов'язків сторін (див., наприклад, ст. 2, 478 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [2]). Доказом посилення контролю інституціями Союзу за дотриманням цінностей ЄС майбутніми членами слугує запропонована Європейським Союзом переглянута методологія розширення для Західних Балкан, за якою 35 глав acquis у межах переговорного процесу розділено на шість тематичних кластерів, де переговори в межах першого кластеру, який охоплює, зокрема, такі засадничі сфери, як «правосуддя і фундаментальні права», «справедливість, свобода й безпека», будуть відкриватися першими й закриватися останніми, зважаючи, серед іншого, на успішність забезпечення верховенства права, функціонування демократичних інституцій та реформи публічної адміністрації державами-кандидатками [3; с. 2-3].

На цьому тлі видається досить парадоксальною ситуація, за якої, незважаючи на існування потужної системи судового захисту права Європейського Союзу, функціонування ЄС протягом останніх років позначилося не тільки кризою першого повноцінного «звуження», проблемами економічної та соціальної дестабілізації, пов'язаними з наслідками пандемії SARS-CoV-2, наростанням безпекових загроз і кризових явищ в енергетичному секторі ЄС на тлі російської агресії проти України, але й безпрецедентною стагнацією у сфері верховенства права, з огляду на численні факти порушення цінностей, відображених у ст. 2 ДЄС, державами-членами Союзу. Більш того, досить довгий час вважалося, що передбачений ст. 7 ДЄС механізм політичної відповідальності

держав-членів, попри майже абсолютну неможливість його практичної реалізації, є єдиним інструментом реагування Союзу на факти грубого й тривалого порушення цінностей ЄС.

Приклад судової реформи в Польщі, яка позначилася порушенням цілої низки загальновизнаних фундаментальних гарантій у сфері незалежності правосуддя [4, с. 33-41], зокрема, принципів незмінюваності суддів, незалежності органів суддівського врядування, виключення зовнішнього впливу на дисциплінарні провадження щодо суддів, забезпечення ефективних, прозорих заснованих на якостях професійності й доброчесності процедур добору суддів та ін., сьогодні слугує, можливо, не унікальним, однак одним із найбільш яскравих прикладів «ціннісного» демаршу серед держав-членів. Типово для ЄС саме кризова ситуація послугувала пошуку інституціями нових механізмів гарантування цінностей Союзу і врешті докорінному переосмисленню їхньої юридичної природи й правових ефектів у правопорядках держав-членів, чому, серед іншого, сприяла й практика Суду Справедливості у провадженнях, порушених проти держав-членів.

Прикладом традиційного підходу до оцінки інституціями ЄС ситуації порушення державою-членом принципу верховенства права може слугувати справа C-286/12 *Комісія проти Угорщини* [5], розгляд якої Судом Справедливості на підставі ст. 260 ДФЄС було ініційовано Європейською Комісією у зв’язку з імовірним порушенням урядом Угорщини зобов’язань за Директивою Ради 2000/78/ ЄС від 27 листопада 2000 р. щодо впровадження загальної системи забезпечення рівного ставлення в питаннях працевлаштування та зайнятості. Ситуація, яка стала імпульсом для порушення провадження на рівні ЄС, стосувалася ініційованого угорським урядом зниження пенсійного віку суддів, що ознаменувало вивільнення близько 10% суддівських посад і відтак надавало можливість національному уряду впливати на їхнє заповнення лояльними кандидатами. Незважаючи на те, що відповідна ситуація вочевидь порушувала принцип верховенства права, підхід Європейської Комісії обмежувався лише констатацією можливого недотримання державою-членом законодавства ЄС у сфері недискримінації. Відтак навіть попри те, що Суд врешті підтримав позицію Комісії, відповідне рішення жодним чином не вплинуло на антидемократичні перетворення в державі

Радикально інший підхід Суду Справедливості ЄС до забезпечення дотримання державами-членами цінностей Союзу набув втілення у рішенні в справі C-64/16 *Associação Sindical dos Juízes Portugueses v Tribunal de Contas* від 27 лютого 2018 р., у якій визнавши відсутність порушення принципу верховенства права, Суд

вказав на те, що з огляду на положення ст. 2 і 19(1) ДЄС, на держав-членів покладається зобов'язання стосовно забезпечення ефективного судового захисту у тих сферах, які охоплюються правовим доробком Союзу, а відтак ефективність відповідних судових процедур безпосередньо залежить від гарантування незалежності національних судових установ [6, пар. 36-41]. Революційність відповідної правової позиції полягала у встановленні наднаціонального контролю за дотриманням державами-членами зобов'язань стосовно підтримки незалежності національних судів і трибуналів. Це у свою чергу слугувало тектонічному переформатуванню практики Суду щодо оцінки відповідності національної судової реформи держав-членів вимогам права Союзу, що, зокрема, знайшло відображення у низці рішень, у яких Суд констатував порушення Польщею гарантій незалежності судової влади: рішення в справах C-619/18 *Комісія проти Польщі* від 24 червня 2019 р. (зниження пенсійного віку суддів Верховного Суду) і C-192/18 *Комісія проти Польщі* від 5 листопада 2019 р. (зниження пенсійного віку суддів судів нижчих інстанцій) – порушення принципу незмінюваності суддів [7, 8]; C-791/19 *Комісія проти Польщі* від 15 липня 2021 р. (статус і повноваження Дисциплінарної палати Верховного Суду) — недотримання вимог незалежності й неупередженості дисциплінарних проваджень щодо суддів [9]; C-204/21 *Комісія проти Польщі* від 5 червня 2023 р. (стосувалася, зокрема, повноважень Дисциплінарної палати авторизувати кримінальні провадження щодо суддів, а також ухвалювати інші рішення, які впливають на статус суддів та виконання ними професійних обов'язків) — порушення незалежності й втручання в приватне життя суддів [10] та ін.

З огляду на останні події, пов'язані з наданням Україні у червні 2022 р. Європейською Радою статусу кандидата на членство в ЄС [11] і потенційно близьку перспективу відкриття переговорів, щоправда за умови виконання вимог стосовно проведення низки внутрішніх реформ, визначених у висновку Комісії від 17 червня 2022 р. [12], ще більше актуалізується питання забезпечення незалежності й стабільності функціонування національної судової влади. У цьому контексті релевантна практика Суду Справедливості ЄС може слугувати дороговказом для подальшої модернізації судової системи України, прогресивність якої сприятиме, серед іншого, і прискоренню протікання переговорного процесу щодо набуття членства в Союзі.

Список використаних джерел

1. Consolidated version of the Treaty on European Union. Official Journal of the European Union. C202. 07.06.2016. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/oj

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України. 2014. № 7. Т. 1. Стор. 83. Ст. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/stru

3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2020) 57 final "Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans". Brussels. 05.02.2020.

4. Rule of Law Checklist. Venice Commission. 106th Plenary Session. 11-12 March 2016. P. 1-72. URL: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf

5. Case C-286/12 European Commission v Hungary. Judgment of the Court (First Chamber) of 6 November 2012. European Court Digital Reports. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=129324&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=52647

6. Case C-64/16 Associação Sindical dos Juízes Portugueses v Tribunal de Contas. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 27 February 2018. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=199682&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=65368

7. Case C-619/18 European Commission v Republic of Poland. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 24 June 2019. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=216963&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=90312

8. Case C-192/18 European Commission v Republic of Poland. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 5 November 2019. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=21

9725&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=90785

9. Case C-791/19 European Commission v Republic of Poland. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 15 July 2021. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=244185&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=91084

10. Case C-204/21 European Commission v Republic of Poland. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 5 June 2023. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=274364&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=91319

11. European Council meeting (EUCO 24/22). Brussels. 24 June 2022. Conclusions (23 and 24 June 2022). URL: https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf

12. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council COM(2022) 407 final Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Brussels. 17.06.2022. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en

Тарас Пашук
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ВНУТРІШНІЙ АСПЕКТ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Важливим аспектом юридичного забезпечення принципу незалежності судової влади є наявність гарантій невтручання у діяльність судді з боку представників судової влади та органів суддівського врядування. Даний аспект принципу незалежності вважається внутрішнім, оскільки стосується ризиків тиску на суддю, джерела яких знаходяться у середині системи судової влади. Це питання неодноразово поставало на міжнародному рівні, зокрема у практиці Європейського суду з прав людини ("ЄСПЛ"), висновках та рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи, Венеційської комісії, висновках Консультативної ради європейських суддів ("КРЄС").

Вказане питання продовжує бути актуальним і сьогодні, оскільки на практиці залишаються часто невирішеними проблеми впливу на суддю з боку представників судової влади, що призводить до порушення засади незалежності судочинства.

Комітет Міністрів РЄ у своїй Рекомендації від 17 листопада 2010 року [1] (далі "Рекомендація 2010 року") присвятив питанню внутрішньої судової незалежності окремий Розділ 3. Передусім, Комітет Міністрів наголошує у п. 22 Рекомендації 2010 року, що у процесі розгляду справ та ухвалення рішень судді повинні мати можливість діяти без будь-яких обмежень, впливу, тиску, погроз або прямого чи непрямого втручання органів судової влади. Даний припис містить вказівки на форми та методи, опосередком яких внутрішня судова незалежність може бути порушена. Проте, це формулювання є досить загальним і воно повинно сприйматись з урахуванням того, що у процесі виконання судових функцій суддя знаходиться в полі легітимних юридичних обмежень, його діяльність регламентована процесуальними нормами, а судові рішення можуть підпадати під процесуальну перевірку вищими судовими інстанціями. Крім того, до судді можуть застосовувати засоби дисциплінарної відповідальності, а також вживати інші засоби судової підзвітності. Усі ці засоби є легітимними інструментами впливу на діяльність судді, які можуть використовуватись у межах системи судової влади. Проблема полягає у тому, що використання таких засобів не повинно порушувати принцип судової незалежності. В рамках дослідження даної проблеми виділимо основні блоки питань, на які звертають увагу вищезгадані міжнародні установи.

1. Взаємовідносини судді з керівництвом суду. Такі взаємовідносини можуть перерости у недопустимий спосіб впливу на суддю і порушення принципу незалежності, враховуючи те, що статус керівника суду допускає функції професійного контролю за роботою суду та за індивідуальної роботою судді. Так, КРЄС відзначає у Висновку щодо ролі голів суду [2], що голови судів: (1) відіграють роль у забезпеченні якості, узгодженості та послідовності судових рішень (наприклад, шляхом сприяння навчанню, проведенню методологічних семінарів, зустрічей, сприяння діалогу та обміну інформацією між різними інстанціями тощо) (п.16 Висновку); (2) повинні мати повноваження контролювати тривалість судових розглядів (п.17 Висновку); (3) повинні надавати підтримку та допомогу у виконанні суддями своїх функцій, у тому числі в питаннях етики та деонтології (п.18 Висновку); (4) можуть забезпечувати розподіл справ між членами суду на основі чітких критеріїв та у прозорій процедурі (п.21 Висновку); (5) виконувати

функцію збору даних та оцінки діяльності суду в цілому, а також можуть оцінювати діяльність суддів (п.22 Висновку).

З огляду на таку функціональну роль, за певних обставин керівник суду може переступити межу допустимого впливу на суддю, створити умови системної залежності судді від керівництва суду. Отже повноваження керівника суду можуть утворювати внутрішню загрозу незалежності судової влади. Тому важливо, щоб здійснення таких повноважень супроводжувалося належними юридичними гарантіями, у тому числі з дотриманням вимог прозорості процедур та прийняття рішень, а також надавали судді ефективні правові засоби захисту у випадку необґрунтованого втручання у його судову діяльність. Поряд з цим, потрібно виходити з того, що голова суду має відігравати роль саме гаранта судової незалежності. Тому обрання керівництва суду у процедурі, яка нівелює ризики політичного чи іншого стороннього впливу, має важливе значення для усунення ризиків неналежного використання повноважень головою суду.

В цьому відношенні показовою є справа ЄСПЛ, у якій заявниця скаржилася на залежність судді у її провадженні від голови суду, який раніше сам подав проти неї скаргу про буцімто вчинення нею злочину. ЄСПЛ мав визначити, чи міг за цих обставин голова суду поставити під загрозу неупередженість інших суддів цього суду, які розглядали справу заявниці. ЄСПЛ відзначив, що згідно з національним законодавством, голови судів виконували лише адміністративні функції, які були суворо відокремлені від судових. Голова суду не мав можливості скористатися своїм ієрархічним становищем, щоб давати доповідачу чи іншим членам колегії вказівки щодо того, як вирішити справу заявника. Крім того, національне законодавство передбачало чіткі правила розподілу справ між суддями в судах, що означало, що суддя не міг вплинути на вибір судді-доповідача чи склад колегії, яка розглядала справу заявниці. Нарешті, незважаючи на те, що згідно з національним законодавством голова суду відігравав певну роль у просуванні по службі та дисциплінарного контролю суддів, його повноваження були досить обмеженими. Загалом національне законодавство мало адекватні механізми для запобігання неправомірному втручанню в судову систему, і повноваження, надані головам судів, не можна було обґрунтовано розглядати як такі, що допускали неналежний вплив на суддів [7].

2. Ієрархія судів не повинна підривати незалежність суддів. Комітет Міністрів РЄ у п. 23 Рекомендації 2010 року [1] вказує, вищі суди не повинні давати суддям вказівок щодо того, які рішення потрібно приймати в конкретних справах, інакше як у межах

допустимого процесуального контролю. Пояснювальний меморандум до Рекомендації 2010 вказує, що ця вимога випливає з внутрішнього аспекту судової незалежності. Крім того, дана вимога не повинна перешкоджати вищим судам (а) розвивати правові позиції, якщо це допускається правовою системою, та (б) забезпечувати узгодженість судової практики. Нарешті, суди повинні дотримуватись принципу *res judicata* та забезпечувати обов'язковість судових рішень, які набрали чинності.

Саме в такому контексті надмірні повноваження вищих судів скасовувати чинні судові рішення в процедурі судового нагляду підлягали критиці Венеційською Комісією [8] та у ЄСПЛ. В якості прикладу можна навести справу щодо України, у якій ЄСПЛ встановив, що перевірка в порядку нагляду рішення Вищого арбітражного суду за ініціативою Голови цього суду призвела до порушення внутрішнього аспекту принципу незалежності суду [4].

3. Розподіл справ. Як зазначено вище, функція розподілу справ може входити до компетенції голови суду і утворювати ризик неналежного впливу на суддю. Комітет Міністрів РЄ у п.24 Рекомендації 2010 року [1] та КРЄС у п.21 вищезгаданого Висновку щодо ролі голів суду [2] наголошують, що розподіл справ між суддями має відбуватись відповідно до об’єктивних та заздалегідь встановлених критеріїв; винятки до правила повинні застосовуватись за наявності поважних причин.

4. Взаємовідносини з судовою радою. Неналежний вплив на суддю може відбуватися з боку судової ради, як центрального органу, який відповідає за низку питань судової кар'єри (призначення, просування, переведення, дисциплінарні стягнення). У справах щодо України, ЄСПЛ вивчав, наскільки використання інструментів дисциплінарної відповідальності було неправомірним важелем у руках Вищої ради юстиції що призводило до порушення принципу судової незалежності [5], [6]. Саме тому, правильні засади формування та функціонування судової ради є необхідною умовою забезпечення внутрішнього аспекту судової незалежності.

5. Участь у суддівських асоціаціях. Як вбачається з п. 25 Рекомендації 2010 року [1], важливим елементом забезпечення внутрішнього аспекту судової незалежності є реальна можливість суддів вступати в професійні організації. Згідно з матеріалами КРЄС, наведеними у п. 31 Висновку щодо ролі асоціацій суддів у підтримці судової незалежності [3], в кількох державах асоціації суддів мають деякий вплив на відбір членів судової ради, вони мають право висловлювати думку щодо кандидатів, висувати кандидатів, брати участь у процедурі добору суддів тощо. Такі повноваження повинні

бути узгодженні з повноваженнями інших органів і не призводити до надмірної політизації участі в такій асоціації.

Таким чином, внутрішній аспект принципу судової незалежності проявляється у таких блоках питань: взаємовідносини судді з керівництвом суду; повноваження вищих судів щодо контролю за судовою діяльністю нижчих судів; процедура розподілу справ між суддями; взаємовідносини суддів з судовою радою; участь суддів у професійних асоціаціях та роль останніх у функціонуванні судової влади. Належне правове регулювання зазначених блоків питань сприятиме забезпеченню незалежності судової влади, її підзвітності та підтримки довіри суспільства до судових інституцій.

Список використаних джерел

1. Комітет Міністрів Ради Європи, Рекомендація CM/Rec (2010) 12 державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, 17 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 20.09.2023).
2. Consultative Council of European Judges, Opinion N° 19 (2016) "the Role of Court Presidents", 10 November 2016. URL: https://rm.coe.int/1680748232#_ftn12 (date of access: 20.09.2023).
3. Consultative Council of European Judges, Opinion N° 23 (2020) "The role of associations of judges in supporting judicial independence", 6 November 2020. URL: https://rm.coe.int/opinion-23-en-ccje-2020/1680a03d4b (date of access: 20.09.2023).
4. European Court of Human Rights, *Agrokompleks v. Ukraine*, no. 23465/03, 6 October 2011, paragraphs 137-139. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106636 (date of access: 20.09.2023).
5. European Court of Human Rights, *Denisov v. Ukraine [GC]*, no. 76639/11, 25 September 2018, paragraph 79. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186216 (date of access: 20.09.2023).
6. European Court of Human Rights, *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, no. 21722/11, 9 January 2013, paragraph 130. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871 (date of access: 20.09.2023).
7. European Court of Human Rights, *Parlov-Tkalčić v. Croatia*, no. 24810/06, 22 December 2009, paragraphs 86-97. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96426 (date of access: 20.09.2023).

8. Venice Commission, Opinion on the draft Constitution of the Nakhichevan Autonomous Republic (Azerbäijan Republic), CDL-INF (97) 6, 18 December 1997. URL: https://rm.coe.int/1680748232#_ftn12 (date of access: 20.09.2023).

Maiia Pyvovar
PhD, asystentka katedry teorii prawa i konstytucjonalizmu
Uniwersytet Narodowy "Politechnika Lwowska"

DO PYTANIA REALIZACJI ZASADY DECENTRALIZACJI WŁADZY JAKO INTEGRALNEJ PODSTAWY FUNKCJONOWANIA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO: DOŚWIADCZENIA POLSKI

Decentralizacja, będąca złożonym procesem, powinna prowadzić do sprawnego i racjonalnego zarządzania na poziomie państwa. W trosce o europejskie wartości demokratyczne powstało poważne pytanie o rozwój demokracji lokalnej, której nie może zabraknąć w społeczeństwie obywatelskim. Dlatego też, aby nadać wagę prawom mieszkańców do zaspokajania ich potrzeb na poziomie lokalnym, organy samorządu terytorialnego otrzymały znaczną autonomię i niezależność od władzy publicznej. Konsekwencje te stały się realne dzięki procesom decentralizacji władzy.

Decentralizacja pomaga wzmacniać rolę każdego mieszkańca i społeczności lokalnych poprzez ich upodmiotowienie a wyposażenie w określone kompetencje, zadania i mienie. Istnienia samorządu zawsze broniono na podstawach, że samorząd terytorialny jest kluczowym aspektem procesu demokratyzacji oraz intensyfikacji masowego udziału w procesie decyzyjnym. W państwie demokratycznym najważniejszą jednostką jest człowiek, jego prawa jako obywatela i mieszkańca kraju. Ludzie posiadają odpowiedni potencjał, który dzięki możliwości uczestnictwa politycznego w społecznościach lokalnych może być kształtowany i wykorzystany zarówno dla ich korzyści, jak i korzyści tych społeczności.

Samorząd terytorialny jest podstawą istnieje demokratycznego społeczeństwa. Główną podstawą wdrażania samorządu terytorialnego jest decentralizacja władzy. Na przykład, w Polsce procesy decentralizacyjne rozpoczęły się na początku lat 90. ubiegłego wieku. Oczywistym jest to, że ta reforma ustawodawcza musiała służyć dobru każdego mieszkańca i zaspokojeniu jego interesów na określonym terytorium. W Ukrainie rzeczywista reforma decentralizacji władzy rozpoczęła się dopiero w 2014 roku, a wojna na pełną skalę rozpoczęta przez Rosję przeciwko Ukrainie w 2022 roku uniemożliwia wdrożenie i

zakończenie europejskich zmian decentralizacyjnych w kontekście samorządu terytorialnego. Oczywistym jest to, że każdego dnia w czasie wojny istnieje pilna potrzeba zapewnienia każdemu mieszkańcowi wspólnoty terytorialnej usług niezbędnych do normalnego funkcjonowanie życia.

Decentralizacja w granicach samorządu terytorialnego ma na celu rozwijanie korzyści, podkreślanie potrzeb, celów i interesów społeczności lokalnych. Polityka ta jest sposobem realizacji konstytucyjnie sformułowanej zasady pomocniczości, o czym będzie mowa w dalszej części. W każdym państwie demokratycznym musi istnieć równowaga, która nazywa się harmonią między interakcjami władzy państwowej a samorządu terytorialnego. Ta interakcja i granice prawne muszą być wyraźnie określone na poziomie ustawodawczym. Organy samorządu lokalnego muszą wykonywać swoje obowiązki w ramach prawnych, ponieważ przedstawiciele tych jednostek wiedzą i rozumieją, że ich działalność jest kontrolowana przez organy kontroli państwowej i bezpośrednio przez mieszkańców tego terenu.

Analizując ustawodawstwo Polski, decentralizacja stała się integralnym zjawiskiem na poziomie ustawodawczym tego kraju. Konstytucja Rzeczypospolitej Polski [dalej Konstytucja RP] w art. 15 ust. 1 stanowi: „Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej" [1]. Zasada decentralizacji została podniesiona do rangi zasady ustrojowej. Oznacza ona proces trwałego poszerzania uprawnień jednostek władzy publicznej niższego rzędu w drodze przekazywania im zadań, kompetencji oraz niezbędnych środków do ich realizacji [2]. Można to rozpatrzyć również z punktu widzenia ograniczenia władzy państwa na rzecz jednostek samorządu terytorialnego na poziomie lokalnym. Obecnie można więc stwierdzić, że jedynym ważnym rodzajem (formą) decentralizacji władzy publicznej w Polsce jest samorząd terytorialny, realizujący decentralizację terytorialną. Decentralizacja oznacza taki sposób definiowania i delimitowania zadań i funkcji, z których większość jest przenoszona z poziomu organów centralnych na poziomy niższe. Stają się one własnymi zadaniami i organów niższego poziomu, czyli uprawnieniami organów władzy lokalnej. Decentralizacja pozwala dokonać repartycji zadań między administracją rządową a jednostkami samorządu terytorialnego (na poziomie trójstopniowego podziału terytorialnego państwa między gminą, powiatem i województwem samorządowym).

W polskim porządku prawnym zasada decentralizacji władzy publicznej głównie kierowana jest do gminy. Celem reformy samorządowej jest przede wszystkim zapewnienie jej zdolności do samodzielnego, kosztem własnych środków, rozwiązywania spraw o

znaczeniu lokalnym. Chodzi tu o zapewnienie wspólnotom terytorialnym większych zasobów i zmobilizowanie ich rezerw wewnętrznych. Decentralizacja stanowi ważny czynniki warunkujący przestrzeganie samodzielności i pomocniczości.

Zasada decentralizacji władzy publicznej była przedmiotem badania Trybunału Konstytucyjnego. Na przykład, Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 3 listopada 2006 r. stwierdził, że: „decentralizacja państwa to idea, której celem jest przekazywanie kompetencji władzy państwowej organom jednostek samorządu terytorialnego, wyłonionym w sposób demokratyczny przez społeczności lokalne. (...) Im przekazanie kompetencji państwa na rzecz samorządu terytorialnego będzie większe oraz lepsze będą gwarancje jego niezależności, tym lepiej będzie realizowana idea decentralizacji państwa (w większym zakresie, głębiej)" [4]. Jak skutek - decentralizacja jest nierozerwalnie związana z organami samorządu terytorialnego.

Samorząd terytorialny ma w każdym państwie określoną formę prawną i zależy od jego struktury, procesów demokratycznych, cech historycznych, etniczno-narodowych, ustroju terytorialnego i innych. Mimo identyczności cech formalnych samorządu terytorialnego w różnych krajach problem rozwiązuje się na różne sposoby: organy samorządu terytorialnego reprezentują głęboką warstwę władzy państwowej albo też są oddzielone od państwa, ale wchodzą z nim w interakcje przy zarządzaniu sprawami publicznymi.

W przeciwieństwie do Ukrainy, w Polsce samorząd lokalny ma jasno określone przepisy dotyczące tej instytucji. Współcześnie funkcjonowanie organów samorządu terytorialnego w Polsce oparte jest na aktach prawa międzynarodowego oraz ustaw — jako źródeł prawa krajowego.

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej od 02.04.1997 r. **(**Rozdział VII Konstytucji RP „Samorząd terytorialny");
2. Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz.U. z 1998 r. Nr 96, poz. 603);
3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym t.j.: Dz.U. z 2019 r., poz. 506; dalej: ustawa o samorządzie gminnym); poprz.: ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym;
4. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j.: Dz.U. z 2019 r., poz. 511; dalej: ustawa o samorządzie powiatowym;
5. Ustawa z dnia 5 marca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j.: Dz.U. z 2019 r., poz. 512; dalej: ustawa o samorządzie województwa).

6. Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie; t.j.: Dz.U. z 2017 r., poz. 2234 ze zm.).

W Ukrainie samorząd terytorialny jest zbliżony do polskiego modelu samorządu terytorialnego, ponieważ istnieje również podział administracyjno-terytorialny na trzech poziomach: zjednoczone wspólnoty terytorialne (gromady), rejony i obwody. W Polsce nazywane są one gminami, powiatami i województwami.

W naszym kraju istnieją realne perspektywy na wdrożenie wysokiej jakości europejskiego samorządu terytorialnego z namysłem i szacunkiem dla każdego mieszkańca gminy. Stanie się to po tym, jak Ukraina wygra wojnę, a następnie ustawodawca będzie mógł wdrożyć polskie doświadczenie decentralizacji w samorządzie terytorialnym. w obecnych warunkach wojny w Ukrainie konieczne jest pilne przyjęcie przepisów, takich jak ustawa Ukrainy "O reżimie prawnym stanu wojennego dotycząca funkcjonowania samorządu terytorialnego w czasie stanu wojennego".

BIBLIOGRAFIA

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 18 lutego 2003 r., K 24/02, OTK z 2003 r., Nr 2A, poz. 11.
3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3 listopada 2006 r., sygn. akt K 31/06, Legalis.
4. Ustawa z 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego podziału terytorialnego państwa, Dz. U. Nr 96, poz. 603 ze zm.
7. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej od 02.04.1997 r. **(**Rozdział VII Konstytucji RP „Samorząd terytorialny");
8. Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz.U. z 1998 r. Nr 96, poz. 603);
9. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym t.j.: Dz.U. z 2019 r., poz. 506; dalej: ustawa o samorządzie gminnym); poprz.: ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym;
10. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j.: Dz.U. z 2019 r., poz. 511; dalej: ustawa o samorządzie powiatowym;
11. Ustawa z dnia 5 marca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j.: Dz.U. z 2019 r., poz. 512; dalej: ustawa o samorządzie województwa).
12. Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie; t.j.: Dz.U. z 2017 r., poz. 2234 ze zm.).

Ярина Богів
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Дар'я Субботіна
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Європейська інтеграція – це динамічний, безперервний процес розвитку національного законодавства у руслі політичних, соціальних та фінансово-економічних перетворень на основі сформованих стандартів забезпечення миру, безпеки, ресурсного збалансування у рамках «єдиної території» – європейського цивілізаційного простору.

Європейський Союз об'єднує країни на основі спільних економічних, політичних і соціальних цілей. Слід зазначити, що країн Європейського Союзу характерний соціальний та економічний прогрес, який досягається шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, укріплення економічної та соціальної інтеграції й утворення економічного і валютного союзу. Створення єдиного ринку для 500 млн європейців забезпечує вільне переміщення людей, товарів, послуг та капіталу [1, с. 71].

Бажання вступити до Європейського Союзу в України з'явилося після розпаду Радянського Союзу. Намір України щодо співпраці з ЄС, а також отримання в перспективі членства в ЄС, був законодавчо закріплений в постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. У ній зазначалося, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах <…> З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство і співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації» [2].

Процес євроінтеграції в Україні охоплює різні аспекти політичних, економічних та соціокультурних змін, спрямованих на зближення країни з Європейським Союзом.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбулося в два етапи:

1) 21 березня 2014 р. під час Позачергового Саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт Саміту, які від імені України підписав Прем'єр-міністр А. Яценюк.

2) 27 червня 2014 р. під час засідання Ради ЄС Президентом України П. Порошенком та керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав – членів ЄС була підписана економічна частина Угоди та положення щодо боротьби із шахрайством», які разом з рештою тексту Угоди становлять єдиний документ [3].

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [3], яка наразі іменується угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

В статті 1 цього документу вказуються основні цілі асоціації між Україною та Союзом і його державами-членами.

Таким чином, цілями асоціації є:

a) сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах;

b) забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес;

c) сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН і Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також цілей Паризької хартії для нової Європи 1990 року;

d) запровадити умови для посилених економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, як це визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до acquis ЄС;

e) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод;

f) запровадити умови для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес [4].

Слід зазначити, що в рамках цієї угоди передбачена зона вільної торгівлі між Україною та ЄС, яка визначатиме правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково робочої сили між Україною та ЄС, а також регуляторного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку ЄС [5].

Крім того, Угодою передбачена низка вимог для України, які вказані і Урядовому плані. Наприклад, встановлюються чіткі терміни та відповідальність органів влади за виконання конкретних завдань з виконання Угоди [6].

До завдань, які слід виконати, належать: створення правових передумов для початку реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади; ухвалення базових законів щодо реформування системи державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; гармонізація виборчого законодавства шляхом його кодифікації; затвердження концепції реформи СБУ; удосконалення системи державного експортного контролю; реформування процедури скасування депутатської недоторканності; розвиток інфраструктури для прийому та утримання іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні; удосконалення анти-дискримінаційного законодавства в частині протидії множинній дискримінації [7] та багато інших.

Варто наголосити на проблемі корупції в Україні. Міжнародна спільнота глибоко стурбована цією проблемою. Тому, Україна повинна вести активну боротьбу з корупцією та підвищувати прозорість в державних інституціях для досягнення європейських стандартів у сфері боротьби з корупцією.

Отже, процес євроінтеграції є складним і тривалим завданням, але для України він може мати важливе значення для покращення політичного, економічного та соціального стану країни. Хоча на шляху до об’єднаної Європи Українською державою вже багато зроблено, але цього не достатньо для того, щоб в найближчому майбутньому стати повноцінною країною – членом ЄС. Україна має продовжувати виконувати всі необхідні умови для того, щоб стати частиною Європейського Союзу.

Список використаної літератури

1.Осадча Н.В. Характеристика процесу інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС). Економічний вісник Донбасу. 2011. №3Про основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-XII. Голос України. 1993.

2.Угода про асоціацію. Урядовий портал. 2017. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejskaintegraciya/ugoda-pro-asociacyu.

3.Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої [...]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

4.Діяльність – європейська інтеграція – угода. Торгово-промислова палата України. URL: https://ucci.org.ua/diialnist-evropeiska-integratsiia-ugoda-pro-asotsiatsiiu

5.План заходів з виконання Угоди. Євроінтеграційний портал. 2018. URL: https://eu-ua.org/planzakhodiv-z-vykonannia-uhody.

6.План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. Урядовий портал. 2017. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-z-odniyeyi-storonita-yevropejskim-soyuzom-yevropejskim-spivtovaristvom-z-atomnoyi-energiyi-i-yihnimi-derzhavami-chlenamiz-inshoyi-storoni.

Олена Ромців
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

Назар Левчук
студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В НАПРЯМКУ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС

Вступ України до ЄС був завжди важливим завданням для нашої країни. Цей процес розпочався ще в 1998 році, коли під час Другого саміту у жовтні 1998 року у Відні відносини Україна - ЄС були визначені як «стратегічне та унікальне партнерство», і Україна вперше заявила про своє бажання отримати асоційоване членство в ЄС. З того часу пройшло багато етапів, і найбільш значущим з них було підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році та ратифікація її обидвома сторонами.

Серед вищих органів державної влади, які відіграють важливу роль у процесі вступу України до Європейського Союзу, можна виділити:

- Верховна Рада України, яка забезпечує законодавче регулювання процесу європейської інтеграції. Парламент прийняв низку законів, спрямованих на гармонізацію чинного законодавства з вимогами ЄС, зокрема, в сферах прав людини, корупції та економічного реформування.
- Президент України, який виступає як глава делегації від України в переговорах з ЄС. Його активна підтримка є важливою для сприяння процесу європейської інтеграції. Президент доручив ряд реформ та ініціював важливі міжнародні угоди, такі як Угода про асоціацію з ЄС.
- Уряд України, ключовим завданням якого є впровадження реформ і європейських стандартів. Серед основних пріоритетів - це правосуддя, антикорупційна політика, підвищення економічної стійкості та соціального захисту населення.

Верховна Рада України відіграла і продовжує відігравати значущу роль у процесі вступу України до Європейського Союзу. Її вплив був визначальним на різних етапах євроінтеграційного шляху України. Ось деякі заслуги та способи впливу Верховної Ради на цей процес [1]:

1. Прийняття законодавства, гармонізованого з правилами ЄС: Верховна Рада приймала закони, які були необхідні для гармонізації українського законодавства з правилами і стандартами ЄС. Це включає в себе норми про торгівлю, мито, стандарти безпеки харчових продуктів, інтелектуальну власність, антикорупційне законодавство і багато інших. Ці закони сприяли створенню сприятливого інвестиційного та торговельного середовища, яке відповідає європейським стандартам.
2. Проведення реформ в системі правосуддя: Верховна Рада прийняла ряд законів та провела ряд реформ в сфері правосуддя, що були спрямовані на покращення незалежності та ефективності судової системи України. Це було важливим кроком для впровадження принципів правової держави, які є ключовими для ЄС.
3. Антикорупційні заходи: Верховна Рада ухвалила закони та створила органи, такі як Національне антикорупційне бюро та Антикорупційний суд, що призначені для боротьби з корупцією в Україні. Ці заходи допомогли зробити антикорупційну політику більш відповідною до європейських стандартів.
4. Підтримка євроінтеграційних реформ: Верховна Рада активно підтримувала та ратифікувала важливі міжнародні угоди,

зокрема Угоду про асоціацію з ЄС, що відкрила двері для глибокого інтеграційного партнерства між Україною та ЄС.

5. Контроль та нагляд за виконанням зобов'язань перед ЄС: Верховна Рада виконує важливу роль у контролі за виконанням Україною зобов'язань перед ЄС. Парламентарі здійснюють відкритий моніторинг реформ та сприяють дотриманню стандартів ЄС в українському законодавстві та практиці.

6. Залучення парламентської діяльності до євроінтеграційного процесу: Верховна Рада активно проводить парламентські слухання, дискусії та комітетну роботу з питань євроінтеграції, що сприяє вирішенню ключових питань та формуванню національного консенсусу щодо вступу до ЄС.

Усі ці зусилля Верховної Ради України є невід'ємною частиною процесу євроінтеграції та сприяють виконанню критеріїв та стандартів ЄС, що є передумовою для майбутнього вступу України до Європейського Союзу.

Президент України відіграє також важливу роль у процесі євроінтеграції та вступу України до Європейського Союзу. Він виступає як глава держави та головний представник України в міжнародних відносинах і, зокрема, в переговорах з ЄС. Ось детальніше про вплив президента на цей процес [2]:

1. Лідерство та визначення стратегії: Президент має значущий вплив на визначення стратегії євроінтеграції України. Він виступає ініціатором та визначає пріоритети у європейському інтеграційному процесі, а також доручає роботу уряду та інших відомств у напрямку досягнення цієї мети.

2. Міжнародні переговори: Президент представляє Україну на міжнародних переговорах з ЄС та іншими країнами-членами. Він грає ключову роль у встановленні та підтримці партнерства між Україною та ЄС. Президент виступає як головний спікер з питань євроінтеграції, а також укладає важливі міжнародні угоди, такі як Угода про асоціацію. Президент України передав Матті Маасікасу заповнену анкету-опитувальник для отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС.

3. Мотивація та підтримка реформ: Президент активно підтримує та мотивує проведення реформ в Україні, які є важливими для наближення до стандартів ЄС. Він часто виступає з закликами до реформування судової системи, боротьби з корупцією та зміцнення прав людини.

4. Дипломатична активність: Президент використовує свою дипломатичну активність для сприяння євроінтеграційним зусиллям України. Він підтримує діалог з країнами-членами ЄС, а також

активно взаємодіє з міжнародними партнерами, що підтримують процес євроінтеграції.

5. Моральна авторитетність та публічна підтримка: Президент грає важливу роль у підвищенні моральної авторитетності та публічної підтримки євроінтеграційного процесу. Його публічні виступи та звернення до народу можуть мобілізувати громадян на підтримку реформ і наближення до ЄС.

6. Координація дій органів влади: Президент відіграє роль координатора дій вищих органів влади, спрямованих на досягнення євроінтеграційних цілей. Він сприяє співробітництву між урядом, парламентом та іншими державними органами для ефективного виконання реформ. Вплив президента України на процес євроінтеграції є важливим та визначальним. Він грає роль лідера, дипломата та координатора в роботі всіх вищих органів влади для досягнення цілей вступу України до Європейського Союзу.

Уряд України також має визначальний вплив на процес євроінтеграції та вступу країни до Європейського Союзу. Він відіграє ключову роль у впровадженні необхідних реформ, гармонізації законодавства та забезпеченні виконання вимог ЄС. Ось детальніше про вплив уряду на цей процес [3]:

1. Реформи та законодавство: Уряд України активно розробляє та пропонує законопроекти, спрямовані на гармонізацію внутрішнього законодавства з правилами та стандартами ЄС. Це включає в себе закони про торгівлю, конкуренцію, екологію, безпеку харчових продуктів та інші галузі.

2. Економічні реформи: Уряд розробляє та впроваджує економічні реформи, спрямовані на покращення інвестиційного клімату, створення сприятливих умов для бізнесу та забезпечення конкурентоспроможності української економіки на європейському ринку.

3. Боротьба з корупцією: Уряд активно підтримує антикорупційні заходи, включаючи створення Національного антикорупційного бюро та Антикорупційного суду. Ці органи працюють на виявлення та припинення корупційних порушень.

4. Зовнішньополітичні відносини: Уряд веде активну зовнішньополітичну роботу для залучення міжнародної підтримки та співпраці в рамках євроінтеграційного процесу. Він співпрацює з європейськими країнами та міжнародними організаціями, щоб забезпечити підтримку України на шляху до ЄС.

5. Суспільна інформаційна робота: Уряд активно сприяє розповсюдженню інформації щодо євроінтеграційного процесу та важливості цього шляху для України. Це допомагає формувати позитивне ставлення громадян до євроінтеграції.

Отже, вступ України до Європейського Союзу – важливий і стратегічний напрямок державної політики. Тому від ефективності діяльності вищих органів державної влади по впровадженню європейських стандартів державного будівництва буде залежати міжнародна підтримка України, і як наслідок, швидкість прийняття її в ЄС.

Список використаних джерел

1. Ukraine drops EU plans and looks to Russia. Архів оригіналу за 20 червня 2019. Процитовано 21 листопада 2013. URL: https://web.archive.org/web/20190620030747/https://www.aljazeera.com/news/europe/2013/11/ukraine-drops-eu-plans-looks-russia-201311211454172276 21.html

2. Володимир Зеленський передав Матті Маасікасу заповнену анкету-опитувальник для отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС. Офіційне інтернет-представництво Президента України. Процитовано 18 квітня 2022. URL: https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-peredav-matti-maasikasu-zapovnenu-anketu-74405

3. Portugal supports Ukraine's accessionbid to NATO, EU. People's Daily Online. Архів оригіналу за 11 травня 2013. Процитовано 14 лютого 2021.URL: https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-peredav-matti-maasikasu-zapovnenu-anketu-74405

Соломія Цебенко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

Олег Лютий
студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ВЗАЄМОДІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З УКРАЇНСЬКИМ СУДОЧИНСТВОМ

Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію, Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до неї 17 липня 1997 р., а протокол № 6 — 22 лютого 2000 р., і відповідно до ст. 9 Конституції України Конвенція та протоколи стали частиною нашого національного законодавства.

Правова ситуація, яка виникла в нашій державі після 11 вересня 1997 р., породила нові вимоги стосовно застосування органами державної влади та судовими органами України принципів Конвенції. Перед працівниками вказаних органів постала вимога, «з одного боку, не відступати від положень Конвенції, а з іншого – спиратися у своїх рішеннях на практику Євросуду щодо розгляду справ про порушення цих прав». Доцільно, щоб органи державної влади та суди загальної юрисдикції України застосовували Конвенцію лише у певних випадках, тобто при дотриманні наступних умов:

1) у разі невідповідності національного законодавства положенням Конвенції та протоколів до неї;

2) при наявності в національному законодавстві правових «прогалин» щодо прав людини та основоположних свобод які, в той же час, визначені в Конвенції та протоколах до неї;

3) для кращого розуміння тих положень національного законодавства, до яких були внесені зміни або доповнення на підставі рішень Євросуду;

4) у випадках використання в судовій практиці України таких основних принципів Конвенції, як «верховенство права», «справедливість», «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція», «справедливий суд», «розумний строк» тощо, які в українському законодавстві зустрічаються, але не розкриваються [1].

Членство в Раді Європи, як і перші рішення ЄСПЛ поставили перед державою ряд завдань: по-новому підійти до розуміння права, прав людини, вчитися застосовувати принципи права у поєднанні з національним законодавством, щоб положення «не знання закону не звільняє від відповідальності» відповідало його суті; не порушивши європейських стандартів, переглянути цілу низку декларативних прав людини. До таких змін була не готова Україна, її судові та правоохоронні органи. І те, що вона пішла на їх реформування чимала заслуга Ради Європи і ЄСПЛ, який у своїх рішеннях показує якими ці органи мають бути [1, с. 279].

Хіба що не найвагомішим кроком у процесі цієї імплементації стало прийняття у 2006 р. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». У ньому, зокрема, встановлено, по-перше, те, що не тільки сама Конвенція, але й практика Суду застосовується судами України як джерело права (ч. 1 ст. 17), а в рамках відомчого підпорядкування має здійснюватись систематичний контроль за додержанням адміністративної практики, який відповідає Конвенції та практиці Суду. По-друге, оволодіння положеннями Конвенції та практикою

Суду має бути включено до вимог професійного рівня окремих категорій суддів, а також прокурорів, адвокатів, нотаріусів, до програм первинної підготовки та підвищення кваліфікації суддів, прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов’язана з правозастосуванням, а також із триманням людей в умовах позбавлення свободи [2, с. 43].

В статті 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» законодавець чітко визначив, які рішення Європейського Суду з прав людини необхідно розуміти як рішення Суду, ухвалені у справах проти України:

а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

б) остаточне рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України;

в) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України;

г) рішення Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України [3];

Також вживаються заходи загального характеру з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді.

Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в Рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема:

а) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;

б) внесення змін до адміністративної практики;

в) забезпечення юридичної експертизи законопроектів;

г) забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із

правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

д) інші заходи, які визначаються - за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи - державою-відповідачем відповідно до Рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень [3].

Застосування у сфері законодавства та в адміністративній практиці Конвенції та практики Європейського суду з прав людини регламентується статтею 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень здійснює юридичну експертизу всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції, за результатами чого готує спеціальний висновок.

Орган представництва забезпечує також постійну та з розумною періодичністю перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Суду, передовсім у сферах, що стосуються діяльності правоохоронних органів, кримінального провадження, позбавлення свободи. За результатами передбаченої перевірки Орган представництва подає до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до чинних законів та підзаконних актів з метою приведення їх у відповідність з вимогами Конвенції та відповідною практикою Суду. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади забезпечують систематичний контроль за додержанням у рамках відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає Конвенції та практиці Суду [4, с. 133-134].

Відповідно до ч.1 ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права .

Це положення формально легітимізувало для українських суддів можливість прямо посилатися у судовому рішенні на практику Європейського суду. Посилання на норми Конвенції та рішення Європейського суду з прав людини – це не право суддів, а їх обов’язок [4, с. 134].

Отже, на даний момент в Україні є достатньо законів, які зобов’язують усіх посадовців органів державної влади та суддів судів загальної юрисдикції України в обов’язковому порядку

застосовувати Конвенцію та рішення ЄСПЛ. Проте це використання повинно бути на підставі чітко напрацьованої методики застосування положень Конвенції та рішень ЄСПЛ, а не в будь-якому випадку. Україна в особі відповідних її органів влади має здійснювати застосування усієї практики ЄСПЛ, використовуючи відповідні норми Конвенції разом з рішеннями ЄСПЛ, в яких Судом тлумачаться її положення.

Список використаних джерел

1. Буткевич О.В Чи є рішення Європейського суду з прав людини обов'язковими для України, як цього вимагає закон? URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9583/Butkevich%20279-293.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Рабінович П. Знання практики Європейського суду з прав людини як передумова ефективного використання механізму їх захисту в Україні. Право України. 2009. № 4. С. 42–46.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст.260
4. Пташинська В. П. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну імплементацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Актуальні проблеми політики. 2015. Випуск 56. с.129-137.

Соломія Цебенко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

Ілона Мотос
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» вказано, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [1].

Україна знаходиться серед декількох лідерів країн за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини. Щороку кількість скарг до цього Суду зростає, зокрема: у 2022 році на розгляді в ЄСПЛ перебувало загалом 74650 справ, з них 10 400 – проти України, що складає 13,9 % від загальної кількості звернень [2, с. 12].

Застосовуючи при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права, суди України стикаються з труднощами правового розуміння термінології і текстів рішень у зв'язку з відсутністю офіційного кваліфікованого перекладу рішень ЄСПЛ державною мовою у справах, де Україна не була стороною. Згідно вимог ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди мають використовувати офіційний переклад рішення ЄСПЛ, який надрукований у юридичному виданні, що має поширення у професійному середовищі правників, або, за відсутності перекладу, оригінальним текстом. На разі, не маючи відповідних знань, навиків та філологічної підготовки, суддям складно працювати з оригінальним текстом рішення ЄСПЛ, а гарантій правильного перекладу такого рішення суддею та відповідно його застосування немає.

Також, в судовій практиці трапляються випадки, коди у зв'язку з відсутністю офіційного перекладу рішення ЄСПЛ, суд відмовляє у взятті до уваги аргументів сторін, заснованих на положеннях Конвенції та практиці ЄСПЛ. Тобто, належні державні засоби опанування зазначеної практики для осіб, що не володіють мовою оригіналів рішень ЄСПЛ, у нашій державі відсутні.

Судді у більшості рішень, посилаючись на Конвенцію та практику ЄСПЛ: обмежуються узагальненими фразами, згадуваннями її окремих положень, без пояснень значень та обґрунтувань застосування в цілому, застосовують їх недоречно, без розуміння особливостей положень тієї чи іншої статті Конвенції, роблять помилки у назвах рішень ЄСПЛ та видозмінюють їх тексти, та ін. [3, с. 284-285].

Крім того, виникають й інші очевидні проблеми із застосуванням практики ЄСПЛ проти інших держав, що зумовлені низкою факторів. По-перше, є складнощі, які виникають навіть не через вади перекладу, а через відсутність правової культури щодо застосування ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ під час правозастосовної діяльності, адже більшість діючих суддів виховані у традиціях нормативного позитивізму, а не природноправового мислення, на якому базується правотлумачна практика ЄСПЛ.

По-друге, застосування практики ЄСПЛ ускладнене використанням під час вирішення конкретних справ теорій та концептів, що притаманні тій чи іншій правовій системі.

По-третє, проблема застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ на рівні національного правопорядку пов’язана з необхідністю не просто знати окремі рішення ЄСПЛ, а й орієнтуватися у конвенційній системі захисту прав, ефективно оперувати понятійним апаратом та бути обізнаним з основними концепціями, принципами тлумачення ЄКПЛ з урахуванням всього масиву практики ЄСПЛ [4, с. 233-234].

В Україні було здійснено моніторинг судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Суду. У результаті моніторингу було підготовлено аналітичний звіт, що містить результати дослідження використання українськими суддями положень Конвенції та практики Суду, проведеного у період з грудня 2015 р. по листопад 2017 року.

В аналітичному звіті за результатами моніторингу було розроблено відповідні рекомендації, які вказують на необхідність перегляду постанов пленумів вищих судів щодо застосування міжнародних договорів, де в окремих розділах необхідно давати тлумачення значення такого джерела права, як рішення міжнародних судів, з чіткими вказівками щодо статусу тих із них, юрисдикція яких поширюється на Україну.

У результаті проведеного дослідження також було виявлено такі проблеми застосування практики Суду, як вибірковість застосування практики Суду, посилання на загальні принципи та тлумачення з ігноруванням передбачених Судом умов їх застосування, посилання на практику Суду за наявності чітких та несуперечливих положень національного закону тощо [5, с. 424].

Таким чином, на сьогодні спостерігаються суттєві труднощі у впровадженні практики ЄСПЛ під час розгляду справ у національних судах. Основні проблеми пов'язані з недоступністю перекладів рішень ЄСПЛ, а також із відсутністю навичок у застосуванні практики ЄСПЛ серед учасників та суддів. Це вимагає невідкладних заходів від держави, включаючи створення відповідних баз з перекладами практики ЄСПЛ українською мовою. Крім того, потрібно розробити рекомендації для вищих судових інстанцій та надати приклади застосування відповідних джерел права.

Список використаних джерел

1.Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/ed20121202#Text (дата звернення 18.09.23)

2.Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році. Міністерство юстиції: офіц. веб-сайт. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/31/20230331153828-89.pdf (дата звернення 18.09.23)

3.Піддубна А.В. Проблемні питання застосування національними судами практики ЄСПЛ. Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики. 2021. С. 284-286.

4.Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. Підприємництво, господарство і право. 2018. №4. С. 231-238.

5.Соклакова К.С. Проблемні питання застосування національними судами практики Європейського суду з прав людини як джерела права. Часопис Київського університету права. 2019. №4. С. 422-426.

Соломія Цебенко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

Діана Польна
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ

Міжнародна співпраця держав у галузі прав людини відбувається у формі запровадження певних стандартів щодо змісту правового статусу індивіда та прийняття державами зобов’язань дотримуватися цих стандартів у своєму внутрішньому законодавстві та в повсякденній діяльності. Важливою функцією Європейського суду з прав людини є забезпечення неухильного дотримання і виконання норм Конвенції державами-учасницями. Важливість Конвенції обумовлена не тільки широтою закріплених у ній прав, але й механізмами захисту, створеними для розслідування можливих порушень і для забезпечення виконання обов’язків,

передбачених Конвенцією. Вона дає право громадянину держави, у якій поширилась юрисдикція Європейського суду, звернутися до цього органу, якщо громадянин вважає, що його права було порушено й суд виніс несправедливе рішення. Стаття 55 Конституції України надає право громадянам України звернутись із заявою до Європейського суду [1].

Як відомо, у 2014 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів», що стимулював реалізацію різних напрямів забезпечення прав засуджених, що стали предметом цього дослідження. Крім того, Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань)» від 6 вересня 2016 р., яким урегульовано питання примусового годування засуджених, зазначені додаткові гарантії захисту прав засуджених жінок та жінок, які мають при собі дітей, а також неповнолітніх [2]. Зазначений Закон також розширив перелік заходів заохочення, що можуть застосовуватись до засуджених, що забезпечить їх реальний вплив на поведінку засуджених. Аналізуючи наведений Закон, можемо сказати про те, що законодавець намагається удосконалити законодавство у сфері захисту прав засуджених [3]. Відповідно до ст. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, держави-учасниці беруть на себе обов’язок щодо забезпечення кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, прав і свобод, передбачених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Це положення, безсумнівно, стосується забезпечення захисту прав засуджених осіб [1].

Рішення ЄСПЛ містять позиції, що сприяють забезпеченню запобігання катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Україна посідає одне з перших місць за кількістю справ серед держав-членів Ради Європи, які перебували на розгляді в ЄСПЛ [4]. За даними Міністерства юстиції України станом на кінець 2022 рік у ЄСПЛ перебувало 74650 справ проти держав – сторін Конвенції, на Україну припадали 10400 справ, а це означає, що 13,9% від загальної кількості справ стосуються вірогідного порушення прав людини з боку нашої держави [11]. У ЄСПЛ можна оскаржити порушення державою в особі її органів, установ, організацій, посадових осіб чи інших владних суб’єктів прав людини або основоположних свобод, які передбачені Конвенцією про захист прав та основоположних свобод людини та Протоколів до неї [4].

У справі «Бігун проти України» заявники стверджували, що була наявна абсолютна заборона тривалих побачень з родичами, яка до травня 2014 р. існувала в Україні для засуджених до довічного позбавлення волі, що порушило їхні права.

Заявники зазначали, що, згідно зі ст. 8 Конвенції, «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом». ЄСПЛ дійшов висновку, що в цій справі було порушення ст. 8 Конвенції і присудив сплатити заявнику відповідну компенсацію [5].

ЄСПЛ розглядав скаргу у справі «Полторацький проти України», де піднімалось питання щодо тримання, поводження із заявником у так званому коридорі смерті в СІЗО Івано-Франківської області. Полторацький скаржився на обмеження права на побачення з родиною, на те, що йому не дозволяли мати зустрічі з адвокатом, а також відсилати й отримувати листи, дивитися телебачення і мати будь-який зв’язок із зовнішнім світом. ЄСПЛ зазначив, що таке втручання може бути виправданим лише у разі застосування «відповідно до закону». Проте у цій справі Суд вважає, що не можна сказати, що втручання у право заявника на повагу до приватного і сімейного життя та кореспонденцію було здійснено «відповідно до закону», як вимагається ст. 8 Конвенції, отже, зазначену статтю Конвенції було порушено [8].

Справи щодо України стосуються порушення ст. 3 Конвенції, а саме таких різноманітних аспектів, як, наприклад, неналежні умови тримання під вартою («Віслогузов проти України», «Данкевич проти України», «Коваль проти України» тощо); незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги («Кучерук проти України», «Пєтухов проти України» тощо). «Коваль проти України» – справа, що також висвітлює низку порушень прав засуджених. Заявник скаржився на неналежне поводження з ним під час перебування під вартою. Коваль скаржився на те, що державні органи не забезпечили належного та необхідного лікування та медичної допомоги. Він зазначав, що неналежні умови тримання його під вартою спричинили тяжкі страждання і погіршення його стану здоров’я. Заявник звертався до ст. 3 Конвенції, що забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження. Як зазначено у п. 66 рішення, під час перебування під вартою поводження з ним було жахливим і мало цілеспрямований характер зламати його моральний опір і примусити свідчити проти третіх осіб та зізнатися у злочинах, які він не вчиняв. Важливим аспектом є висвітлення порушень, пов’язаних із побутовими

умовами засуджених. Так, Коваль наголошує у скарзі на тому, що камери СІЗО № 13 були повні паразитів. Відкритий туалет був розташований недалеко від стола на підвищенні навпроти дверей камери розміром у 12 квадратних метрів, у якій перебувало вісім в'язнів. Хворі в'язні, переведені з інших установ виконання покарань або слідчих ізоляторів, деякі з яких страждали на туберкульоз та венеричні захворювання, перебували з іншими в'язнями у тих самих приміщеннях, створюючи небезпеку зараження [7].

У справі «Віслогузов проти України» заявник скаржився на те, що під час відбування покарання йому кілька разів примусово вводили психотропний препарат; камери були переповненими, харчування було недостатнім, а санітарно-гігієнічні умови – незадовільними; побутові умови тримання були неналежними з огляду на переповненість камер і відсутність вентиляції; протягом усього часу відбування покарання він був позбавлений медичної допомоги. Внаслідок цього було порушено ст. 3 Конвенції, яка передбачає, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. ЄСПЛ констатував наявність правопорушень прав засудженого, а також зобов'язав Україну відшкодувати 8 тисяч євро заявнику [6].

Також однією з останніх справ є справа «Сукачов проти України», де заявник скаржився на погану вентиляцію, систему водовідведення, антисанітарні умови тримання та тримання засуджених у переповнених камерах. Він стверджував, що це саме по собі становило порушення ст. 3 Конвенції, проте він не мав ніяких ефективних засобів правового захисту щодо своїх скарг. Беручи до уваги поточні міркування та наявну проблему, яка існувала протягом багатьох років, значну кількість осіб, на яку вона вплинула або здатна вплинути, а також термінову необхідність забезпечити їм необхідне та доречне відшкодування на національному рівні, Європейський суд вирішив застосувати процедуру пілотного рішення в цій справі та назвав комплексні заходи для вирішення структурної проблеми. Зрештою, враховуючи постійний та триваючий характер проблеми та явну відсутність будь-якого конкретного рішення, Європейський суд закликав українські органи влади забезпечити доступні ефективні превентивні та компенсаторні засоби захисту [9].

Як свідчить практика ЄСПЛ, права засуджених у нашій країні, на жаль, перебувають на неналежному рівні забезпечення. Такі справи, як «Вінтман проти України», «Логвіненко проти України», «Петухов проти України», «Сукачов проти України», красномовно

вказують на недосконалість засобів забезпечення та захисту прав засуджених. У сьомій періодичній доповіді України про виконання положень Конвенції ООН проти катувань та нелюдяного або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання Уряд відповідав на рекомендації і питання, які були сформульовані Комітетом ООН проти катувань та жорстокого поводження, і, як вбачається зі змісту відповідей, реформування і вдосконалення процесу виконання покарань в Україні все ще перебувають на низькому рівні реалізації. Багато проблем і складнощів існує саме у сфері забезпечення й реалізації прав засуджених. Нині засуджені поінформовані про всі механізми захисту, тому більшість засуджених вміє ними користуватися і, незважаючи на деякі перешкоди з боку окремих посадових осіб органів та установ виконання покарань, робить це.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та 14 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12 та 13. Право України. 2010. № 10.
2. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань : Закон України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/1488-19.
3. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань : Закон України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/1488-19.
4. Романов М.В. Захист прав засудженого як правовий феномен. С. 2–4. URL: http://www.lsej. org.ua/7_2020/86.pdf.
5. Справа «Бігун проти України» (Заява № 30315/10). URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/974_d50#Text.
6. Справа «Віслогузов проти України» (Заява № 32362/02). URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/974_568#Text
7. Справа «Коваль проти України» (Заява № 65550/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/974_143#Text.
8. Справа «Полторацький проти України» (Заява № 38812/97). URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/974_838#Text.
9. Справа «Сукачов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_ f12#Text.
10. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр. та доп. Київ, 2015. 208 с.
11. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році. Міністерство юстиції: офіц. веб-сайт. URL:

https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/31/20230331153828-89.pdf

Катерина Гирька
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Олена Ромців
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

РОЛЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ЯК ЗАКОНОДАВЧОГО ОРГАНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Роль Верховної Ради України як законодавчого органу під час війни можна досліджувати з різних сторін. Одним з головних аспектів є дослідження чинного законодавства. Неспровокована, широкомасштабна експансія рф на території України – це новий етап війни, яка триває вже понад 9 років, гібридні атаки, викликані небажанням безрозсудних осіб погоджуватись на незалежність нашої країни і навіть на саме існування українського народу. Тому, одним з першочергових завдань, є координація діяльності всіх відомств, органів державної влади, зокрема Верховної Ради України, та органів місцевого самоврядування, також гарантування посильного виконання завдань, які на них покладені, функцій. В умовах воєнного стану роль законодавчого органу стає важливішою та складнішою. Україна, подібно багатьом іншим країнам, зіштовхується з викликами та загрозами, що вимагають ефективних і законних відповідей від уряду та парламенту.

Від 24 лютого 2022 року Верховна Рада України працює в режимі пленарного засідання. Безперервно. Це і був перший закон, який ухвалив парламент від моменту повномасштабного вторгнення російської федерації.

Наступним документом, який ухвалили народні депутати, було введення воєнного стану в Україні (Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022р.) [1]. Цей Указ набирає чинності одночасно з набранням чинності Законом України "Про затвердження Указу

Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24.02.2022р. [2].

Воєнний стан призводить до змін у роботі всіх гілок влади, але особливу відповідальність несе парламент. Верховна Рада стає центральним органом, який формує та приймає закони, спрямовані на забезпечення національної безпеки та ефективного управління в умовах воєнного конфлікту. Умови воєнного стану можуть дати парламенту додаткові повноваження, які в інший час можуть вважатися обмеженими. Верховна Рада може мати право призначати та звільняти вищих чиновників уряду, регулювати економічні питання, забезпечувати фінансування для потреб армії та безпеки країни. Важливо зазначити, що ці повноваження повинні бути обмежені терміном і підозрюватись системі контролю для запобігання можливості зловживання владою. Це може включати прийняття тимчасових заходів, змін у Конституції та інших правових документах для адаптації до воєнного стану.

За пів року повномасштабної війни, парламент підтримав близько п’ятнадцяти звернень до світової спільноти. Перше стосувалося необхідності термінового запровадження безполітної зони та відкриття зелених коридорів для евакуації, постачання гуманітарної допомоги.

Вимоги Верховна Рада України до міжнародної спільноти стосувалися:

- негайного запровадження безполітної зони над територією України. Це захистить цивільне населення, об’єкти світової культурної спадщини та критичної інфраструктури;
- невідкладного відкриття «зелених коридорів» для безпечної евакуації жінок, дітей та літніх людей, гарантування їхньої безпеки в співпраці з Червоним Хрестом, постачання гуманітарної допомоги постраждалим та цивільним;
- введення в Україну миротворчих сил на підставі Резолюції ГА ООН 377 (V) «Об’єднання заради миру» від 3 листопада 1950 року. [3].

Законом народні обранці заборонили виготовлення та поширення інформаційної продукції, яка пропагує дії держави агресора, та дозволила примусове вилучення об’єктів права власності рф та її резидентів. Того ж дня парламент встановив кримінальну відповідальність за колабораціонізм, та посилив відповідальність за злочини проти основ національної безпеки [4]. Кримінальну відповідальність Верховна Рада України встановила для тих, хто розповсюджує інформацію про переміщення військової допомоги та розташування Збройних Сил України [5].

Законом України «Про основи національного спротиву» парламент встановив винагороду для тих, хто добровільно передасть до Збройних Сил України придатну до застосування зброю та техніку росіян [6].

В умовах воєнного стану контроль за діяльністю уряду та армії став однією з ключових функцій Верховної Ради України. Парламент має повноваження проводити слухання, вимагати звітів, аналізувати стратегії безпеки та допомагати в прийнятті рішень для ведення ефективної війни та забезпечення безпеки громадян.

У квітні 2022 року Верховна Рада України визнала вчинення російської федерацією геноциду в Україні та звернулася до Міжнародного олімпійського комітету із закликом заборонити як російським так і білоруським спортсменам брати участь в міжнародних спортивних змаганнях ще, народні обранці ухвалили Закон України «Про дерадянізацію законодавства країни». У травні 2022 року Верховна Рада України звернулася до Палати представників і сенату конгресу США щодо визнання рф державою спонсором тероризму, та заборонила діяльність проросійських партій в Україні, а ще запровадила механізм співпраці України з Міжнародним кримінальним судом та створила правові підстави для примусового вилучення російський активів в Україні.

22 травня 2022 року Верховна Рада України визнала сучасну рф державою – терористом [7]. Серед постанов парламенту було звернення до ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), щодо позбавлення рф статусу держави – члена ЮНЕСКО, та Постанова «Про персональні санкції проти представників російської православної церкви».

Незважаючи на труднощі воєнного часу, Верховна Рада України має гарантувати права і свободи громадян. Заходи, прийняті парламентом, повинні відповідати міжнародним стандартам прав людини. Важливо враховувати, що тимчасове обмеження прав повинно бути прийняте лише за вимушених обставин. Від імені Верховної Ради України народні обранці зверталися до Міжнародної спільноти щодо неприпустимості примусової депортації дітей з України. До рф Верховна Рада України звернулася в ООН, Європейської комісії, Європарламенту, урядів та держав світу, щодо невизнання псевдо-референдумів, які планує організувати рф на тимчасово окупованих територіях [8].

Окрема постанова парламенту стосувалася засудження акту ядерного тероризму на Запорізькій АЕС та вимога застосувати санкції проти атомної галузі рф [9]. Лише за пів року повномасштабної російсько-української війни парламент ухвалив 67 законів та постанов, спрямованих на протидію російсько агресії.

Отже, умови воєнного стану поставили перед Верховною Радою важливі завдання та високі вимоги. Роль парламенту полягає в забезпеченні ефективного законодавчого процесу, контролі за діяльністю уряду та захисті прав громадян. Виконання цих завдань потребує підзвітності парламенту, спільних дій та дотримання демократичних принципів у надзвичайних ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення 08.10.2023р)
2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення 08.10.2023р)
3. Безполітна зона, «зелені коридори» та введення миротворців: ВРУ попросила допомоги в міжнародної спільноти. від 03.03.2022 р. URL : https://sluga-narodu.com/bezpolotna-zona-zeleni-korydory-ta-vvedennia-myrotvortsiv-vr-poprosyla-dopomohy-v-mizhnarodnoi-spilnoty/ (дата звернення 08.10.2023р)
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора : Закон України від 03.03.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text (дата звернення 08.10.2023р)
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших : Закон України від 24.03.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text (дата звернення 08.10.2023р)
6. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text (дата звернення 08.10.2023р)
7. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну : Закон України від 22.05.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-IX#Text (дата звернення 08.10.2023р)

8. Про Звернення Верховної Ради України до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного комісара ООН у справах біженців про порушення Російською Федерацією міжнародних договорів (конвенцій), що мають ознаки геноциду Українського народу, в частині здійснення примусової депортації до держави-агресора або в межах тимчасово окупованих територій України дітей - громадян України та дітей, які проживали на території України, з вимогою повернення таких дітей їхнім батькам або законним представникам : Постанова Верховної Ради України від 24.02.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-20#Text (дата звернення 08.10.2023р)

9. Про Звернення Верховної Ради України До Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного Агентства З Атомної Енергії, Європейського Союзу, Організації З Безпеки Та Співробітництва В Європі, Організації Північноатлантичного Договору, Ради Європи Та Їх Парламентських Асамблей, Парламентів Та Урядів Іноземних Держав Щодо Запобігання Ядерній Катастрофі На Запорізькій Атомній Електростанції Та Протидії Ядерному Шантажу Російської Федерації, Держави - Ядерного Терориста" : Постанова Верховної Ради України від 23.06.2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3163-20#n9 (дата звернення 08.10.2023р)

Христина Зубрицька
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Оксана Баскакова
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні є актуальною та надзвичайно важливою темою, яка визначає подальший розвиток і реформування суспільства та державності в нашій країні. Україна, вступивши на шлях євроінтеграції, зобов'язалась до прийняття та впровадження європейських стандартів та цінностей в різних сферах життя,

включаючи правову систему та конституційний порядок. В цьому контексті, конституціоналізм стає складовою сучасної політичної реформи в Україні.

Сучасний конституціоналізм – це концепція, яка передбачає обмеження влади через конституційний лад, де Конституція є вищим законом, що регулює взаємодію влади та права громадян. В Україні ця концепція відіграє доволі важливу роль у процесах становлення демократії та правової держави. Сучасна конституція України, прийнята в 1996 році, зазнала численних змін та поправок, що свідчить про стрімкий розвиток конституціоналізму в нашій країні, та відіграла свою позитивну роль як Основний Закон держави та суспільства.

Конституціоналізм грунтується на концепції природних прав, визнає правовий статус особи у відносинах з державою, а також обгрунтовує принципи народного суверенітету та розподілу влади на основі цих прав. Означав та надалі означає обмежене владарювання, де цими обмеженнями виступають права людини в їх юридичному закріпленні та забезпеченні [1, с. 5].

В умовах воєнного стану він набуває певних модифікацій. Воєнні загрози обумовлюють ряд змін його практичної парадигми. Зокрема, це зміна нормативної основи системи конституціоналізму при незмінності Конституції України; зміни у публічної влади; тимчасове обмеження прав та свобод людини і громадянина, при визначенні переліку основоположних прав і свобод людини, що не можуть бути, власне, обмеженими; застосування надзвичайних організаційно-правових засобів для забезпечення, захисту та охорони прав людини в умовах війни; необхідність вдосконалення конституційної правосвідомості щодо піднесення національної ідеї.

Конституціоналізм – це не просто набір певних, демократичних за своїм змістом ідей, це конституційна практика, яка значною мірою залежить як від справжніх намірів та волі владарюючих, так і від історичних політичних та правових традицій, рівня культури, ментальності народу, розвинутості державних і правових інститутів та інших чинників. З’ясування його природи є важливою складовою для розуміння основних компонентів конституційного порядку [2, с.15].

Питання конституціоналізму є надзвичайно складне, комплексне, багатоаспектне, і навряд чи можна його охопити однією дефініцією. Воно залишається актуальним і на даному етапі, аналізуються різні думки та з’ясовується глибше суть цього явища. Дослідження сучасного конституціоналізму та євроінтеграційних процесів в Україні має велике значення, як для академічних досліджень, так і для формування громадської думки та прийняття

обгрунтованих рішень стосовно майбутнього нашої країни. Вона відображає сутність переходу України до нової фази свого розвитку, яка відкриває безліч можливостей та викликів [3, с.122].

Безумовно, стан сучасного українського суспільства та політичного процесу в Україні, об'єктивно потребує необхідності вдосконалення конституційного регулювання суспільних відносин. Важливою при цьому є необхідність належного наукового забезпечення процесу творення національного конституційного законодавства з урахуванням європейського і світового досвіду сучасного конституціоналізму. Його забезпечення повинно, перш за все, грунтуватись на засадах глибокого опанування теорії та всебічного аналізу практики взаємодії з міжнародними інституціями в питаннях конституційної реформи.

Євроінтеграційні процеси спрямовані на зближення України з Європейським Союзом та іншими європейськими країнами. Це охоплює великий спектр запитань, включаючи економічну інтеграцію, політичну співпрацю, і також гармонізацію правових норм та стандартів.

На сьогодні, Україна вже виконала низку критеріїв, до яких слід віднести: закріплення в Конституції України гарантії захисту політичних, економічних та соціальних прав. Конституція встановила демократичні інститути та незалежні органи правосуддя, органи конституційної юрисдикції, що створюють умови для нормального функціонування державних установ; ратифіковано низку міжнародних нормативних актів, наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Однак, євроінтеграція передбачає глибокі зміни в українській системі влади, правовій системі та гарантуванні прав людини. Тому, існують ще завдання щодо забезпечення дотримання прав і свобод людини, які необхідно вирішити [4, с.107].

Реформація конституційного порядку та приведення його у відповідність з європейськими стандартами стає обов'язковою умовою для наближення України до ЄС. Проте, цей процес є зовсім не легкий, і вимагає серйозних зусиль з боку українського суспільства, а також, звичайно, політичних лідерів та законодавчої влади. Перегляд та адаптація конституційних положень до європейських стандартів вимагає багатьох обговорень, консультацій та демократичних процедур. Такі зміни повинні відображати потреби та інтереси українського суспільства і бути наслідком діалогу між різними суб'єктами політичного процесу.

Сучасний конституціоналізм є ключовим компонентом політичних та правових реформ в Україні, які спрямовані на

наближення до ЄС. Конституція України та її роль в суспільстві постійно змінюється і адаптується до вимог європейських стандартів і цінностей.

Впровадження європейських стандартів вимагає обговорень, консультацій і участі громадян у прийнятті рішень. Забезпечення прав та свобод громадян стає необхідністю в процесі реформування країни.

Зростаюча увага до сучасного конституціоналізму та євроінтеграційних процесів свідчить про глибокі зміни в українському суспільстві та його бажанні наближатись до європейських стандартів у сферах правової системи, демократії та прав людини. Реалізація цих процесів вимагає постійних зусиль та розвинутих механізмів взаємодії між різними суб'єктами політичного процесу та громадянами для забезпечення сталого прогресу в цих сферах.

Список використаних джерел

1. Шаповал В. М., Мишалов Д. В. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики) – К:, 2021.116 с.
2. Козюбра М. І., Барабаш Ю. Г., Бориславська О. М., Венгер В. М., Мелешевич А. А. Конституційне право: підручник. К.: Ваіте, 2021.15 с.
3. Лепіш Н. Я. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики. матеріали наукового семінару. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 122 с.
4. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 107 с.

Мар'яна Кузьм'як
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Олена Ромців
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МАЙБУТНЄ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ: НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Конституційний процес в Україні є важливою складовою структури правової системи країни та визначає основні норми, принципи та цінності, на яких ґрунтується українське суспільство. Зміст та розвиток конституційного процесу в Україні визначається багатьма чинниками, такими як історичний контекст, політична кон'юнктура, внутрішні та зовнішні виклики, а також прагнення громадян до стабільності та розвитку держави. Перспективи майбутнього конституційного процесу стають предметом обговорення як серед науковців та юристів, так і серед громадян та політиків [1, с. 98].

Сучасний стан конституційного процесу в Україні визначається складними викликами, які передусім випливають із внутрішніх та зовнішніх факторів. Внутрішні проблеми, такі як корупція, відсутність довіри до правосуддя, недостатня взаємодія між владними органами, відсутність ефективної системи захисту прав людини, вимагають системних реформ у сфері конституційного процесу. Зовнішні виклики, зокрема агресія російської федерації щодо України, також вимагають адаптації конституційних механізмів для забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності країни.

Україна також зобов'язана враховувати свої міжнародні зобов'язання, зокрема ті, які випливають із угод з Європейським Союзом та іншими міжнародними партнерами. Інтеграція в європейські та світові структури вимагає впровадження стандартів, які сприяють демократичному розвитку та правовій державності [2, с. 114].

Майбутнє конституційного процесу в Україні пов'язане із рядом ключових напрямків та реформ, які можуть сприяти покращанню якості демократичного управління та правової системи. Важливим аспектом є відкритість та прозорість процесу, участь громадян у

прийнятті важливих рішень та забезпечення їхніх прав та свобод. Водночас, реформи повинні бути направлені на посилення ролі конституційних інститутів, зокрема Конституційного суду, який відіграє важливу роль у забезпеченні конституційної легітимності та правозахисних стандартів.

Україна, яка пройшла складні перетворення після незалежності в 1991 році, теж не може уникнути реформування своєї конституційної системи. Тому розглянемо основні напрямки розвитку та реформи конституційного процесу в Україні, зокрема в контексті її європейських амбіцій та потреб розвитку демократії та правової державності.

1. Забезпечення прозорості та громадської участі. Однією з ключових перешкод у конституційному процесі в Україні є брак прозорості та відкритості. Майбутнє вимагає реформування процедур зі зміни Конституції, забезпечення публічних обговорень та консультацій із громадськістю. Створення прозорих механізмів взаємодії між громадськістю, парламентом та конституційними органами буде сприяти більш широкому легітимному прийняттю змін.

2. Вдосконалення конституційних органів. Потрібно переглянути роль і повноваження Конституційного Суду, Верховної Ради та Президента в контексті конституційного процесу. Можливе створення незалежного органу для моніторингу дотримання конституції та забезпечення її стабільності. Важливо розглянути способи зменшення політичного впливу на конституційний процес і збільшення професіоналізму конституційних органів.

3. Гармонізація з міжнародними стандартами. Україна має намір гармонізувати свою конституцію з міжнародними стандартами прав людини та демократії. Це вимагатиме реформування ряду конституційних положень, зокрема, у галузі прав людини, правової держави та захисту меншин.

4. Децентралізація та регіональна автономія. Однією з ключових реформ повинно стати підвищення рівня децентралізації та надання більшої автономії регіонам. Майбутнє конституційного процесу повинно враховувати прагнення місцевих громад до самоврядування та більшої відповідальності за прийняття рішень на місцях.

5. Забезпечення стабільності та контролю. Майбутнє вимагає встановлення механізмів для забезпечення стабільності конституційного ладу та контролю за додержанням конституції. Це може включати в себе зміцнення ролі Конституційного Суду та незалежних органів для моніторингу конституційної легітимності.

6. Реформа виборчої системи. Україні слід розглянути можливості реформи виборчої системи для забезпечення більшого представництва та гарантування стабільності політичного процесу. Варто розглянути варіанти вибору парламентських та президентських кандидатів, які враховують думку громадян та сприяють формуванню більш конструктивного парламенту.

7. Забезпечення прав жінок та гендерної рівності. Майбутнє конституційного процесу також повинно включати зміни, спрямовані на забезпечення прав жінок та гендерної рівності в усіх сферах суспільства та політики. Рівноправ'я та рівні можливості для жінок та чоловіків мають бути закріплені в Конституції.

8. Опір корупції та правова держава. Однією з головних цілей майбутнього конституційного процесу має бути створення механізмів для боротьби з корупцією та забезпечення правової держави. Зміцнення правових інститутів, забезпечення незалежності судової системи та підвищення відповідальності перед законом є важливими завданнями.

9. Взаємодія з міжнародними партнерами. Україна має інтегрувати найкращі міжнародні практики у свою конституційну систему та співпрацювати з міжнародними організаціями та партнерами у галузі конституційного права. Це сприятиме підвищенню якості та ефективності конституційного процесу в Україні.

Отже, майбутнє конституційного процесу в Україні передбачає комплексні та системні реформи, спрямовані на підвищення демократичності, прозорості, правової держави та гарантування прав та свобод громадян. Важливо, щоб цей процес відбувався на основі широкого громадського діалогу та консенсусу між всіма суспільними групами, з метою забезпечення стабільності та розвитку України як сучасної демократичної країни.

Список використаниї джерел

1. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики. Київ. 2006. с. 144

2. Колодій А. Конституційний процес та сучасна конституційна реформа в Україні: етапи розвитку. *Право України*. 2012. № 8. с. 114–122.

3. Федоренко В. Утвердження процесуального конституційного права як запорука дієвості принципу верховенства права в Україні. *Право України*. 2010. № 3. с. 89–97.

4. Барабаш Ю.Г. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки). *Право України.* 2014. № 7. с. 137–145.

Вікторія Олійник
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Олена Ромців
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Втілення принципів європейського конституціоналізму в конституційному процесі України є однією з ключових тем, яка визначає подальший розвиток держави та її системи правосуддя. Європейський конституціоналізм передбачає розвинену систему контролю за владою, захист прав і свобод громадян, а також встановлення правових стандартів, що відповідають міжнародним нормам. Україна, як суверенна держава, прагне до втілення цих принципів у власній конституційній системі з метою забезпечення демократії, правової держави та розвитку громадянського суспільства.

З урахуванням фундаментальних положень про принципи права це дає підстави визначити принципи конституціоналізму як основоположні ідеї, стійкі керівні витоки, що адекватно відображають юридико-соціальні цінності, сприйняті суспільством на даному етапі його розвитку, сутність сучасного вітчизняного конституціоналізму та практичного функціонування з метою обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів особи для досягнення конституційно-правової свободи людини [1, с.35].

Враховуючи сучасні політичні тенденції, справедливим буде висновок про сприйняття українським конституціоналізмом основоположних принципів європейського конституціоналізму. Узагальнивши практику європейського конституціоналізму, С. Головатий з-поміж них виокремив верховенство права, демократію та права людини [2, с. 162]. Слід зазначити, що серед цих основоположних принципів перше місце посідають права людини. Інші два необхідні тому, що досвід конституційного розвитку зарубіжних країн переконує: ретельне дотримання принципів верховенства права та демократизму є важливим чинником

забезпечення належного рівня охорони прав людини, що дозволяє досягти мети сучасного конституціоналізму.

Втілення принципів європейського конституціоналізму в конституційному процесі України відображає різні аспекти сучасної демократичної держави, які спрямовані на забезпечення прав і свобод громадян, створення системи контролю за владою та зміцнення правової держави. Декілька ключових принципів європейського конституціоналізму, які втілюються в конституційному процесі України, включають:

1. Принцип верховенства права**.** Україна здійснює реформи в галузі конституційного права з метою забезпечення верховенства права. Це передбачає, що ніхто, включаючи владні органи, не може діяти поза рамками закону, а конституція є основним нормативним актом, що має бути дотриманим.

2. Права та свободи громадян**.** Україна активно сприяє зміцненню прав та свобод громадян, включаючи свободу слова, право на справедливий суд, право на приватну власність, та інші конституційні права. Це робиться шляхом удосконалення законодавства та створення ефективної системи правозахисту.

3. Розділення влади. Втілення принципу розділення влади передбачає незалежність та взаємоконтроль між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади. Україна розвиває конституційну реформу, спрямовану на зміцнення незалежності судової системи та підвищення її авторитету.

4. Система конституційного контролю. Україна створює ефективну систему конституційного контролю, включаючи Конституційний Суд, який відповідає за забезпечення додержання Конституції та прав громадян.

5. Міжнародна співпраця. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями та партнерами для впровадження європейських стандартів у свою конституційну систему. Це включає вступ до Європейського Союзу, ратифікацію європейських конвенцій та участь у міжнародних програмах [3, с.134].

Ці принципи відображають зобов'язання України перед європейським співтовариством щодо створення сучасної, демократичної держави, яка дотримується європейських стандартів конституціоналізму та правової держави.

У висновку слід відзначити, що в Україні спостерігається активне втілення принципів європейського конституціоналізму в конституційному процесі. Зокрема, це включає здійснення конституційної реформи, яка спрямована на зміцнення правової держави, забезпечення прав і свобод громадян, розбудову

демократичних інститутів, та узгодження національного законодавства з європейськими стандартами.

Список використаних джерел

1. Крусян А.Р., Мішина Н.М. Конституційний процес в Україні: втілення принципів європейського конституціоналізму. *Вісник Констуційного Суду.* 2014.№3. С.34-42.

2. Головатий С. В. Тріада європейських цінностей — верховенство права, демократія, права людини — як основа українського конституційного ладу. *Право України.* 2011. № 5.С. 159–174.

3. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри./ Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с.

Аліна Панько
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Майя Пивовар
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ЦІЛІ, ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЯ

В сучасних умовах агресивної війни, розв’язаної росією проти України, особливо важливого значення набувають проблемні питання організації забезпечення національної безпеки та їх правове регулювання. Сьогодні особливу актуальність має питання вдосконалення сфери забезпечення національної безпеки, яке потребує негайного та якісного вирішення. Забезпечення національної безпеки є дуже складним механізмом, адже від його ефективності залежить доля всієї держави.

На думку В.П. Циганова, зміст поняття «безпека» полягає у «діяльності людей, суспільства, держави щодо виявлення, запобігання, послаблення, відвернення загрози, здатної загубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати невідшкодованих збитків, заблокувати шляхи для прогресивного

розвитку» [1, с. 32]. Законом Україні «Про національну безпеку України», це поняття визначається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [2].

Поняття національної безпеки безпосередньо пов'язане із категорією «система забезпечення національної безпеки». Ця система включає в себе «сукупність державних і недержавних органів, що у межах своєї компетенції забезпечують безпеку особи, суспільства і держави на різних рівнях». З'ясування змісту цього поняття сприяє відповіді на запитання чи є керованим цей процес загалом або чи є забезпечення національної безпеки провідною функцією державної політики в цій сфері. Суб'єктами, що утворюють цю систему є посадові особи, органи державного управління, органи місцевого самоврядування, державні інститути які забезпечують національну безпеку, прямо чи опосередковано: Президент України, РНБО, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, суди спеціальної та загальної юрисдикції, прокуратура України, Національний банк України, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, керівництво збройних сил та спеціальних служб, громадські організації і громадяни [3, с. 15].

Законодавство, що регулює діяльність всіх цих суб'єктів наразі не можна назвати систематизованим та взаємоузгодженим в достатній мірі. Тому, до його вдосконалення доцільно більш активно залучати наукові установи, інституції громадянського суспільства. Як вважає О. Є. Цевельов, це сприятиме зростанню рівня сприйняття і підтримки суспільством державної політики національної безпеки у сфері захисту та охорони державного кордону України, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні в умовах російської агресії, забезпеченню належного демократичного цивільного контролю за її реалізацією [4, с. 140]. Не менш важливою є гармонізація із законодавством Європейського Союзу та документами НАТО визначена Стратегією державної безпеки як один із напрямів державної політики у сфері державної безпеки. Видається, що законодавець розуміє необхідність нагальних змін законодавства та рухається в цьому напрямку, до прикладу, ухвалений в 2021 р. Закон України «Про основи національного спротиву» заклав підвалини організації територіальної оборони, яка має велику вагу у забезпеченні захисту держави у нинішній війні. Важливу роль у забезпеченні національної безпеки цей закон відводить національному опору та руху опору, який можна

порівняти з партизанським рухом, однією з функцій якого є боротьба з диверсантами [5].

Фундаментом для довгострокового планування у сфері національної безпеки наразі виступає Стратегія національної безпеки України від 14 вересня 2020 року. Вона визначає державну політику в безпековій сфері, що ґрунтується на засадах стримування, стійкості та взаємодії. «Стримування полягає в розвитку оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України. Стійкість передбачає здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх вразливостей. Під взаємодією мається на увазі налагодження стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України» [6]. Однак, у зв'язку з кризою на східному кордоні станом на середину лютого 2022 року спровокованою через наближення російських військ впритул до українського кордону змусила Президента України оновити Стратегію забезпечення державної безпеки. Було затверджено план заходів з реалізації Стратегії забезпечення державної безпеки та забезпечити за участю суб'єктів забезпечення державної безпеки його виконання.

На основі зазначеної Стратегії формуються інші документи стратегічного планування у сфері національної безпеки та оборони, які визначають шляхи, методи, засоби та інструменти її втілення, а також державну політику щодо забезпечення національних інтересів. Стратегія національної безпеки країни представляє широкий погляд на проблеми національної безпеки, охоплюючи все: від реагування на зміну клімату, демографії та пандемії COVID-19 до гібридної та фактичної війни, військової та кібербезпеки. Водночас, вона ігнорує низку реальних внутрішніх загроз, таких як олігархічний політичний контроль, проросійські політичні сили та ЗМІ, антиреформаторські фракції та корумповані урядовці [7, с. 25]. Зазначені джерела ризиків і загрози характерні для багатьох держав, повністю усунути їх неможливо. Тому під час формування державної політики у сфері забезпечення національної безпеки держави мають знайти інструменти, які дозволять адаптуватися до постійної дії таких загроз. Такий підхід передбачає зміцнення національної стійкості [8, с. 32].

У цілому серед головних цілей Стратегії національної безпеки України найбільшої уваги заслуговують такі:

– зменшення загроз державному суверенітету та забезпечення умов, які сприятимуть відновленню державної територіальної цілісності, враховуючі становлені й визнані міжнародною спільнотою межі державного кордону України;

– створення гарантій мирного майбутнього України як держави, якій притаманні суверенітет, незалежність і демократичність та яка забезпечує гідний рівень правового та соціального захисту громадян;

– утвердження прав і свобод людини і громадянина;

– підтримка якісного розвитку з економічної, соціальної й гуманітарної точки зору;

– забезпечення умов, сприятливих для європейської інтеграції України та її вступу до НАТО [6].

Доцільно також виділити стратегічні цілі забезпечення національної оборони, які полягають у запобіганні воєн і конфліктів глобального і регіонального масштабу, стратегічному стримуванні агресії інших країн для забезпечення воєнної безпеки нашої держави. Такі цілі можуть бути досягнені завдяки:

– розвитку системи забезпечення нацбезпеки;
– розвитку військової інфраструктури;
– розробленню нової військово-технічної політики та її втіленню в життя;
– удосконаленню системи управління військовою організацією держави;
– розробленню й реалізації системи заходів, покликаних підвищити престиж військової служби [9, с. 169].

В той же час, успіх політики держави щодо забезпечення національної безпеки України визначальною мірою залежить не тільки від того, настільки однозначно сформульовані й сприймаються суспільством і міжнародною спільнотою її цілі, а від чіткого розуміння вибраних шляхів, засобів та способів їх втілення. Спираючись на вищезазначене, можемо стверджувати, що державна політика в безпековій сфері принципово залежить від вибору концептуального підходу щодо її забезпечення [3, с. 22].

Згідно з правилами адаптивного управління, аналіз ризиків і загроз національній безпеці має проводитися регулярно. Очевидно, що після закінчення війни безпекове середовище України зазнає значних змін. Будуть змінені пріоритетні потреби у сфері захисту національних інтересів та подальшого розвитку держави. Враховуючи це, після війни слід розпочинати новий цикл стратегічного планування, за результатами якого доцільно внести

уточнення до Стратегії національної безпеки України та галузевих стратегій безпеки [8, с. 34].

Вважаємо, аби підвищити в Україні загальний рівень національної безпеки, треба, перш за все, формувати належний механізм державного управління. Цей механізм є системою різних організаційних, економічних і правових заходів, покликаних запобігати виникненню відповідних загроз. Він охоплює таке:

– проведення комплексного незалежного моніторингу економіко-суспільного стану для ідентифікації, прогнозування та запобігання загрозам нацбезпеці;

– установлення гранично допустимих значень соціально-економічних показників (індикаторів), недотримання яких спричиняє нестабільність і конфлікти;

– запровадження заходів на загальнодержавному рівні стосовно ідентифікації й недопущення виникнення таких зовнішніх і внутрішніх загроз, що здатні виявитись для нацбезпеки критичними [9, с. 153].

Таким чином, державна політика України щодо забезпечення національної безпеки визначає життєво важливі інтереси держави, суспільства і громадянина. Її цілями є необхідність розробки і використання сучасних та ефективних механізмів та засобів щодо протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам держави. Усі зазначені аспекти національної безпеки включно з динамікою зміни загроз і небезпек у цій сфері, повинні знайти своє нормативне відображення на належному фундаментальному рівні в нашій державі та бути належно реалізованими на практиці.

Список використаних джерел

1. Циганов В. П. Політична безпека і безпечна політика: складові, ознаки, стан, тенденції. Київ : Ніка центр, 2006. 112 с.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text
3. Стрелков В. В. Організаційно-правові засади забезпечення національної безпеки України : магістерська робота. Нац. ун. «Острозька академія» Острог, 2022. С. 80.
4. Цевельов О. Є. Вдосконалення державного реагування на загрози національної безпеки України у сфері безпеки державного кордону в умовах ведення «гибридної війни» : Інвестиції: практика та досвід. №16/2017. 2017. С. 137-142.
5. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 року № 1702-IX.

6. Про Стратегію національної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р., затверджено Указом Президента України №392/2020 від 14.09.2020 р. URL:https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

7. Хробуст М. М. Публічне адміністрування у сфері національної безпеки України : магістерська робота. Поліський нац. ун. Житомир, 2023. С. 37

8. Лобко В. В. Сучасний стан та проблеми правового забезпечення національної безпеки в України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції .№6. 2022.С.30-36

9. Рубан А. В. Державне управління у сфері національної безпеки України : дисертація / 25.00.05; Національний університет цивільного захисту України. Харків. 2019.С.256

Науково практичне видання

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Збірник матеріалів учасників
П'ятої міжнародної науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 22 вересня 2023 року)

Упорядкування
О.І. Баскакова

Відповідальний за випуск
В.Б. Ковальчук

Матеріали подано в авторській редакції

Підписано до друку 01.12.2023 р.
Формат 60х84/16. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум.-друк. арк. 16,0. Наклад 100 прим.
Вид №39. Зам. №201.

Видавець і виготовлювач
ПП "Видавництво "БОНА"
вул. Наукова, 5, Львів, 79060
Свідоцтво держ. реєстру: ДК №4275.
тел.: (066) 765-96-56